

Stefamilien i et mestringsperspektiv

"Bonusfamilien"

Kristine Fjøsne Berge

Det Utdanningsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2007

SAMMENDRAG AV HOVEDOPPGAVEN I PEDAGOGIKK

TITTEL:

STEFAMILIEN I ET MESTRINGSPERSPEKTIV

”Bonusfamilien”

AV:

Kristine FJØSNE BERGE

EKSAMEN:

Masteroppgave i Pedagogisk-psykologisk rådgivning

SEMESTER:

Vår 2007

STIKKORD:

Litteraturstudie

Stefamilie

Mestringsteori

SAMMENDRAG

Problemområde og problemstilling

Familieforskning har lange tradisjoner innen etablerte forskningsmiljøer. I forhold til fenomenet stefamilier, er særlig det norske forskningsfeltet forholdsvis beskjedent utviklet. Amerikansk forskning har derimot vært toneangivende på dette feltet, og de har produsert utallige publikasjoner som beskriver ulike aspekter av livet i en stefamilie. Denne forskningen begrenser seg derimot stort sett til å undersøke negative ringvirkninger av å leve i en stefamilie, og unnlater helt eller delvis å utforske muligheten for mestring. Stefamilier som søker å finne retningslinjer i forhold til å hantles med vansker som kan forekomme hos denne familieformen er dermed henvist til populærlitteraturen. På grunn av forskningens og medias negative omtale av stefamilien var jeg i utgangspunktet interessert i å finne fram til undersøkelser som hadde et mer positivt orientert utgangspunkt, og som utforsket stefamiliers styrke *i kraft av* å være stefamilier. På grunn av manglende forskningsfunn viste dette seg å være en nærmest umulig oppgave, og innfallvinkelen måtte endres. Ønsket om å utforske stefamilier fra et ressursorientert utgangspunkt var allikevel til stede, og dette ledet meg til bruk av mestringsteori. En mestringsorientert tilnærming har fokus på identifisering av preventive tiltak, beskyttelsesfaktorer og mestringsstrategier, og vil i motsetning til en problemorientert tilnærming være en plattform for avdekking av faktorer som fører individet framover mot friskhet og velvære. To ulike teoretiske forankringer som er beslektet med mestringsteori vil i denne oppgaven bli knyttet opp mot stefamiliers potensielle mestring. Problemstillingen er som følger; *”kan komponenter fra mestringsteori fungere som indikatorer for mestring i stefamilier?”*

Metode og kildebruk

Oppgavens framstilling er nærmest beslektet med en litteraturstudie. En litteraturstudie har til hensikt å belyse sammenhengen mellom to eller flere teoretiske felt. Ved å benytte allerede eksisterende teori og koble det sammen med et annet teoretisk felt får man muligheten til å se et fenomen i et nytt lys. Det sosiale fenomenet *stefamilier* har et omdømme som både i forskningsmiljøer, i media og hos folk flest nærmest er utelukkende negativt. Jeg ønsker å se dette fenomenet i et nytt og positivt orientert lys, og er derfor ute etter å utforske muligheten for *mestring* i stefamilier. Dette har jeg gjort ved å knytte teori

om stefamilier til teori om mestring, med mål om både å utlede konkrete mestringsstrategier for stefamiliens medlemmer, samt å presentere en alternativ tilnærmingstype for forskning.

Kildene som er brukt er litterære og hovedsakelig primærkilder. I tilfeller der det har vært vanskelig å finne fram til primærkilden har jeg benyttet meg av sekundærkilder. Norske, vitenskapelige kilder er vanskelige å oppdrive, og jeg har derfor i hovedsak benyttet amerikanske kilder. De få norske kildene som er benyttet referer hovedsakelig til amerikansk forskning, og man må derfor være varsomme med å ukritisk overføre forskningsfunnene til norske forhold.

Hovedkonklusjoner

Mange stefamilier føler seg som en marginalisert gruppe i det norske samfunnet ikke bare på grunn av det problemorienterte fokuset som dominerer innen forskning på tema, men også på grunn av våre forestillinger om denne familieformen. Begreper som ”den onde stemor” og ”det stakkars stebarn” er kulturelle stereotypier som hefter med seg negative assosiasjoner og fører til at vi reagerer med skepsis og bekymring i møte med denne familieformen. Ved sammenligning med kjernefamilien kommer stefamilien ofte ut som en annenrangs variant. Etter en gjennomgang av forskningsresultater som nærmest utelukkende hevder at stefamilien er en problematisk familieform, konkluderte jeg med at følgende seks dilemmaer og vansker ofte viser seg hos stefamilien; tap av kjernefamilien og tap av tillit til sine nærmeste, manglende kontroll over tilværelsen og kontinuerlige endringer, diffuse grenser og udefinerte roller, lojalitetskonflikter, tilpasningsvansker og urealistiske forventninger, samt vansker i forhold til nærhet.

Har stefamilien noen særegne *positive* kvaliteter eller er det først og fremst problematisk å være medlem av en stefamilie? Forskningens ensidige bruk av risikoperspektivet ledet meg inn på tanken om å benytte mestringsteori som en mulig teoretisk motvekt. Mens risikoperspektivet har utgangspunkt i bekymring for individet og dets omgivelser, har mestringsperspektivet fokus på helsefremmende faktorer for individet og dets omgivelser. Et mestringsorientert utgangspunkt åpner for å undersøke faktorer som kan ha en potensielt positiv innvirkning på individet, samt utforske faktorer i individet og i miljøet som kan være beskyttende i møte med belastninger. Jeg har valgt å benytte følgende to mestringsrelaterte teoretiske forankringer; Antonovskys salutogenetiske teori om opplevelse av sammenheng

og teori om familieresiliens. Salutogenese er et medisinsk perspektiv som legger vekt på de aktive prosessene som bringer individet framover mot friskhet og velvære (Borge 2003). Antonovsky var i sin forskning opptatt av å undersøke faktorer som virket beskyttende på individet i møte med belastninger, i sterk kontrast til et patologisk utgangspunkt som erstatter fokus på helse med fokus på sykdomsbringende faktorer (Antonovsky 2000). I følge Antonovsky er muligheten til å hanskens med belastende opplevelser avhengig av den enkeltes opplevelse av sammenheng ("sense of coherence") i tilværelsen, det vil si den enkeltes opplevelse av tilværelsen som meningsfull, forståelig og håndterlig (Antonovsky 2000). Disse tre kjernekomponentene danner med andre ord en slags utrustning hos individet.

Familieresiliens er en videreføring av begrepet "resiliens". Resiliens kan defineres som "evne til å håndtere livets utfordringer, og kapasitet til å komme styrket ut av belastende opplevelser" (Walsh 1998). Relasjonell eller kollektiv resiliens omtales i faglitteraturen som "familieresiliens". Denne tilnærmingen bygger på systemteori, og har som teoretisk utgangspunkt at *alle* typer familier kan overkomme og komme styrket ut av selv de mest belastende og stressende opplevelsene ved å samarbeide og investere felles innsats, ressurser og initiativ til mestring (Walsh 1998). I Walsh' framstilling av familieresiliens opereres det med tre kjernekomponenter; familiens tankemønster, organisering og kommunikasjon. Summen av disse komponentene er bestemmende for utfallet av familiens mestringsprosess.

Problemstillingen i oppgaven blir besvart gjennom å ta utgangspunkt i negative forskningsfunn, for så å bruke mestringsteori som en introduksjon av et mulig positivt paradigme. Benyttelsen av de to feltene mestringsteori og teori om stefamilier er hver for seg ikke unike i forskningssammenheng, mens *kombinasjonen* av disse områdene derimot er svært lite utforsket. Denne kombinasjonen har resultert i en refleksjon omkring ulike mestringsstrategier for stefamilier, konkretisert i seks punkter; å bli fortrolig med tapet, etablere nye familietradisjoner og en egen familiekultur, akseptere kontinuerlige endringer og omveltninger i hverdagen, danne nye relasjoner og klargjøre roller, forhandle fram løsninger tilpasset alles behov, dyrk partneren og styrk parforholdet. Gjennom denne refleksjonen har jeg forsøkt å vise at man *kan* finne indikasjoner på mestring for stefamilier ved å benytte mestringsteori som utgangspunkt. Fremtidig forskning kan derfor med hensikt benytte et mestringsorientert paradigme til grunn, og dermed åpne muligheten for at stefamilier kan betraktes ikke bare i et problemorientert lys, men også i et mulighetens og mestringsens lys.

Forord

Proessen med å skrive masteroppgave har vært langvarig og mangesidig. Det å fordype seg i et ukjent fagfelt parallelt med å holde fokus i forhold til egen problemstilling har vært en krevende, men nødvendig del av en modningsprosess.

Temaets aktualitet er stadig økende i vestlige samfunn. Jeg håper denne oppgaven kan bidra til å øke folks bevissthet omkring et hittil ganske kontroversielt sosialt fenomen, samtidig som den kan fungere som et positivt innslag i en ensidig negativ debatt.

Jeg vil takke min veileder Vegard Nergård for å ha bidratt til å heve oppgaven ved å stille kritiske spørsmål til innholdet, samt for gode og konstruktive tilbakemeldinger.

Jeg vil også takke familie, venner og Kjartan for å ha støttet meg gjennom en langvarig skriveprosess.

Til sist vil jeg si takk til mine medstudenter på Helga Eng som har gitt meg mye glede gjennom to år på masterstudiet!

Oslo, vår 2007

Innhold

1. INNLEDNING.....	9
1.1 PRESENTASJON AV TEMA; STEFAMILIEN I ET MESTRINGSPERSPEKTIV	9
1.2 PRESENTASJON AV PROBLEMSTILLING	13
1.3 AVGRENSNING OG DISPONERING.....	13
1.4 METODISKE BETRAKTNINGER	14
1.4.1 Kildekritikk.....	16
2. HISTORISK PRESENTASJON AV FAMILIEN.....	18
2.1 FAMILIEBEGREPET	18
2.2 FAMILIENS UTVIKLING; STEFAMILIENS OPPRINNELSE	21
2.3 FAMILIENS FUNDAMENT	23
3. STEFAMILIEN.....	26
3.1 HVEM BESTÅR STEFAMILIEN AV? STEFAMILIENS STRUKTURELLE EGENSKAPER	27
3.1.1 “kjært barn har mange navn”; termenes sosiale og kulturelle betydning	28
3.2 STEFAMILIEN I ET RISIKOPERSPEKTIV	30
3.2.1 Forskning på stefamilier; problemorienterte og tvetydige funn.....	32
3.3 PROBLEMOMRÅDER SOM KAN UTSPILLE SEG HOS STEFAMILIER	37
3.3.1 Tap av kjernefamilien og tap av tillit til sine nærmeste.....	37
3.3.2 Manglende kontroll over tilværelsen; kontinuerlige omveltninger	39
3.3.3 Diffuse grenser og udefinerte roller	39
3.3.4 Lojalitetskonflikter.....	41
3.3.5 Tilpasningsvansker og urealistiske forventninger	43
3.3.6 Vansker i forhold til nærhet.....	45

3.4	OPPSUMMERING.....	45
4.	INTRODUKSJON AV MESTRINGSPERSPEKTIVET.....	47
4.1	MESTRING SOM OVERORDNET BEGREP	49
4.2	TO TEORETISKE FORANKRINGER BESLEKTET MED MESTRINGSPERSPEKTIVET.....	50
4.2.1	<i>Aaron Antonovskys ”opplevelse av sammenheng”; meningsfullhet, forståelighet og håndterbarhet.....</i>	<i>51</i>
4.2.2	<i>“Familieresiliens”; kommunikasjonsmønster, organisering og tankemønster .....</i>	<i>55</i>
4.3	OPPSUMMERING.....	60
5.	STEFAMILIEN I ET MESTRINGSPERSPEKTIV; KAN KOMPONENTER FRA MESTRINGSTEORI FUNGERE SOM INDIKATORER PÅ MESTRING I STEFAMILIER?62	
5.1	STEFAMILIERS MESTRING I LYS AV ”OPPLEVELSE AV SAMMENHENG” OG ”FAMILIERESILIENS”63	
5.1.1	<i>Bli fortrolig med tapet .....</i>	<i>63</i>
5.1.2	<i>Etablere nye familietradisjoner og en egen “familiekultur”.....</i>	<i>65</i>
5.1.3	<i>Akseptere kontinuerlige endringer og omveltninger i hverdagen.....</i>	<i>67</i>
5.1.4	<i>Danne nye relasjoner og klargjøre roller.....</i>	<i>70</i>
5.1.5	<i>Forhandle fram løsninger tilpasset alles behov .....</i>	<i>72</i>
5.1.6	<i>Dyrk partneren og styrk parforholdet.....</i>	<i>75</i>
5.2	OPPSUMMERING.....	77
6.	AVSLUTTENDE KOMMENTARER OG OPPFORDRING TIL VIDERE FORSKNING79	
7.	KILDELISTE	83

1. Innledning

"Mor er mor og far er far, men de er ikke ektepar" (Haaland 1988).

1.1 Presentasjon av tema; stefamilien i et mestringsperspektiv

Nåtidens familier opplever å bli dratt i mange ulike retninger. De blir ofte stilt ovenfor motstridende krav, og må ta beslutninger som ikke alltid er til alles beste. Sammen med et uttall andre faktorer bidrar denne ambivalensen til at stadig flere familier oppløses, noe som i sin tur fører til opprettelsen av nye samliv og nye familier. Den tradisjonelle kjernefamilien der begge de biologiske foreldrene er medlemmer av husholdet har lenge hatt status som enerådende referanse til kategorien familie. Stadig flere barn vil nå i deler av oppveksten bo i andre familieformer enn kjernefamilien, så som aleneforelderfamilier, adoptivfamilier, fosterfamilier og stefamilier (Jensen mfl 1991). Vår tids mangeartede familiekonstellasjoner kan ikke lenger kategoriseres innen et snevert familiebegrep.

I forhold til den høye andelen av gifte og samboende par som i dag oppløses, vil det for fremtiden være svært viktig å oppnå økt kunnskap om hvordan familier kan overleve som en samlet enhet i møte med splittende og destruktive krefter. Hva kan vi lære av de familiene som lykkes i å holde sammen? I denne oppgaven vil jeg trekke denne problematikken et skritt videre ved å ta tak i den stadig voksende andelen familier som faktisk har opplevd samlivsbrudd og splittelse, for så å ha dannet nye enheter i nye familier; *stefamilier*. Det vil for meg være irrelevant og uinteressant å moralisere over hvorfor stefamiliene ikke har håndtert tilværelsen som kjernefamilier på en tilstrekkelig måte. Mitt perspektiv vil i stor grad være fremtids- og mestringsrettet, med fokus på faktorer som bidrar til å gjøre *den nye familien* bedre rustet til å takle utfordringer og mestre vansker.

Forskning på ringvirkninger av samlivsbrudd, skilsmisse og gjengifte, har i stor grad hatt *problemfokus* som utgangspunkt. Her har målet vært å identifisere risikofaktorer og potensielle fallgruver i forhold til familiens tilpasning, noe som på sin side har gitt oss verdifull kunnskap om ulike faktorerens potensielt negative innvirkning på enkeltindividet og familien som helhet. Dette perspektivet virker imidlertid begrensende dersom man er

interessert i å trekke forskningen et skritt videre, nemlig i retning forebygging og effektiv håndtering av vansker. Utvikling av kunnskap på det forebyggende og preventive feltet krever at forskningen endrer fokus fra problem og vansker til muligheter, ressurser og mestring. *Mestringsperspektivet* har i løpet av de siste 20 årene vokst fram som en reaksjon på problemperspektivets ensidige fokus på potensielle risikofaktorer, og har dreid fokus i retning identifisering av preventive tiltak, beskyttelsesfaktorer og mestringsstrategier.

Den ovennevnte perspektivendringen har derimot *ikke* funnet sted ved forskning på stefamilier, og stefamiliers potensielle mestring er i skrivende stund et forholdsvis lite studert tema i Norge. Både i forskning, media og blant folk flest blir stefamilien i stor grad sett på som en annenrangs og problematisk familieform, og stefamiliers behov for støtte og gode råd blir dermed usynliggjort. Den negative vinklingen har sitt utspring dels i kulturelle stereotypier som stammer fra eventyr og sagn om den onde stemor og det stakkars stebarn, dels på grunn av manglende kunnskap om tema og derav frykt for det ukjente, dels på grunn av stefamiliens status som en forholdsvis ny familieform sett med norske øyne, og til sist dels fordi dannelsen av en stefamilie representerer en oppløsning av den ukrenkelige kjernefamilien. Mitt opprinnelige ønske for denne oppgaven var å finne undersøkelser som motbeviser alle dystre spådommer på stefamiliens vegne. Dette viste seg å være en nærmest umulig oppgave. Levin (1993) skriver i sin doktorgrad at også hun har hatt store vansker med å finne undersøkelser som tar opp fordeler og muligheter ved å leve i en stefamilie. Visser & Visser (1979) er ett av ytterst få unntak fra regelen; de har reflektert over stefamiliens styrke *i kraft* av å være en stefamilie. Men bortsett fra disse er det langt mellom dem som hevder at dette er en familietype med særlige positive karakteristika; forskere som har gjennomgått og analysert innhold i lærebøker og populærlitteratur om tema har slått fast at ingen medier er opptatt av styrkene og mulighetene ved denne familieformen. Fokus er utelukkende på det problematiske og avvikende (Levin 1993). Den negative betoningen av denne familieformen kan føre med seg tvil, usikkerhet og mismot både for de som vurderer å danne en stefamilie, samt for allerede eksisterende stefamilier. Holdninger utenfra kan i mange tilfeller gi grobunn for tvil om egen levedyktighet.

Som en reaksjon på denne ensidig problemorienterte vinklingen ønsker jeg i denne oppgaven å sette mestringsperspektivet på dagsorden. Den overordnede hensikten med å benytte et mestringsperspektiv som teoretisk plattform er å gi medlemmer av stefamilien et ståsted for å myndiggjøre seg selv, samt å reflektere over potensielle mestringsstrategier for stefamiliens

medlemmer. Det er grunn til å tro at stefamilier vil være bedre rustet til å hankses med vansker innad i familien dersom de har et ressursorientert perspektiv til grunn, og presentasjonen av mestringsperspektivet vil derfor fungere som en plattform for identifisering av potensielle mestringsstrategier. Samtidig håper jeg at dette bevisste valg av utgangspunkt kan invitere forskning til å endre perspektiv fra elendighet til mestring. Økt kunnskap om, samt økt anerkjennelse av stefamilien som en verdifull og levedyktig familieform vil være et viktig bidrag i retning å utvikle kompetente stefamilier der medlemmene har anledning til å oppleve personlig vekst og tilfredsstillelse på ulike nivå. Stefamiliens medlemmer kan ha stor nytte av å vite at familiens kompleksitet i seg selv kan gjøre den rikere, romsligere og mer mangfoldig. Investering av energi og engasjement i hensikt å skape nye relasjoner kan gi familien en gevinst i form av større familiesamhold og følelsesmessig tilknytning, noe som ofte vokser seg større gjennom den tilfredsstillelsen man føler etter å ha jobbet sammen for å hankses med vanskeligheter (Visser & Visser 1988). Det er grunn til å tro at den samfunnsmessige gevinsten av å utforske potensielle mestringsstrategier for stefamilier er betydelig.

Mestring vil fungere som et styrende og overordnet begrep, og er i denne oppgaven operasjonalisert som mål på hvor godt tilpasset medlemmene av stefamilien er, noe som konkret vil vurderes opp mot seks potensielle problemområder som kan forekomme hos denne familieformen, blant andre lojalitetskonflikter, tilpasningsvansker og udefinerbare roller. Disse problemområdene er ikke *unike* for stefamilier, men de antas å ha særlig betydning for stefamiliens mestring. Dersom stefamilien er i stand til å hankses med disse konkrete problemområdene på en tilfredsstillende måte, vil dette i denne oppgaven fungere som en indikator på mestring. Å hankses med vansker på en tilfredsstillende måte innebærer blant annet fravær av kroniske vansker, evne til å ta i bruk adekvate strategier, samt familiemedlemmers generelle tilfredshet med tilværelsen. Det er viktig å påpeke at opplevelsen av å leve i ”en mestrende stefamilie” kun er et relativt forhold. Det er kun stefamiliens medlemmer som selv har anledning til å vurdere hvor harmonisk den enkelte familie er; utenforstående kan aldri få en objektiv forståelse av andres familieliv.

Et mestringsperspektiv har som tidligere nevnt fokus på å identifisere faktorer som ved å *styrkes* kan bidra til en ”positiv utvikling”. Jeg har valgt å introdusere to mestringsrelaterte teoretiske forankringer som er nært beslektet med mestringsbegrepet og som kan fungere som en plattform for en mulig ressursorientert tilnærming for stefamilien; Aaron

Antonovskys ”opplevelse av sammenheng” som en grunnleggende holdning til tilværelsen og Walsh’ ”familieresiliens” som en felles ressurs i familien.

Aaron Antonovskys teori om ”opplevelse av sammenheng” er en salutogenetisk tilnærming som søker svar på hva som leder mennesker mot sunnhet og helse. I kontrast til den patologiske tilnærmingens fokus på sykdomsfremmende faktorer, har Antonovskys vektlegging av helsebringende faktorer bidratt til å dreie fokus i retning mestring og vellykket håndtering (Antonovsky 2000). Opplevelse av sammenheng er en overordnet holdning til tilværelsen som består av de tre komponentene forståelse, håndterbarhet og meningsfullhet. Antonovsky knyttet mestringsbegrepet til disse komponentene ved å hevde at menneskets håndtering av tilværelsen er avhengig av den enkeltes opplevelse av sammenheng. Det er grunn til å tro at stefamiliens vellykkede håndtering av vansker er avhengig den enkeltes opplevelse av sammenheng i tilværelsen.

En tilnærming som har fokus på familiers potensielt *positive* påvirkningskraft i form av en slags kollektiv eller relasjonell styrke omtales i faglitteraturen som ”familieresiliens”. Denne tilnærmingen har som teoretisk utgangspunkt at *alle* familier (systemer) kan overkomme og komme styrket ut av selv de mest belastende og stressende opplevelsene ved å samarbeide og investere felles innsats, ressurser og initiativ til mestring (Walsh 1998). I følge Walsh (1988) er det i hovedsak tre kjernekomponenter som til en hver tid er avgjørende for familiens fungering; familiens tankemønster, organisering og kommunikasjonsmønster. Disse kjernekomponentene vil bli presentert med tanke på stefamiliens potensielle mestring.

Det har blitt antydnet at familier som opplever samlivsbrudd, skilsmisse og nyetablering blir den dominerende familieformen i løpet av dette århundret (DeGarmo og Forgatch 1999). Barna i disse familiene kommer i økende grad til å være involvert med biologisk mor og far i to ulike hushold, samt et nettverket av søsken, steforeldre, stesøsken og halv søsken. Det er grunn til å tro at den utvidete stefamilien har et stort og uutforsket potensial i kraft av større mangfold av menneskelige egenskaper og ressurser, større kvanta av relasjoner og potensielt flere signifikante andre, sammenlignet med den mer tradisjonelle kjernefamilien. Tatt i betraktning at om lag 40 % av alle *andregangsekteskap* ender med skilsmisse i løpet av de fire første årene av samlivet (Visser & Visser 1979), er det et skrikende behov for å oppnå større kunnskap om hvordan stefamilier på best mulig måte kan mestre hverdagen og unngå nok en belastende splittelse.

1.2 Presentasjon av problemstilling

Min overordnede problemstilling er som følger; *”kan komponenter fra mestringsteori fungere som indikatorer på mestring i stefamilier?”*

1.3 Avgrensning og disponering

Oppgavens struktur er bygd opp i hensikt å besvare problemstillingen på en mest mulig logisk og ryddig måte. I og med at dette er en teoretisk oppgave, vil jeg bruke en forholdsvis stor del av oppgaven til å presentere teori og forskning om stefamilien og teori og forskning om mestring. Dette i hensikt å komme med et resonnement som bygger på og videreutvikler teoriforankringene. Sentrale begreper er definert der de forekommer i oppgaven.

Etter presentasjonen av tema og problemstilling i innledningen, vil jeg i del 2. gi en kort presentasjon av *familiens* historie og utvikling. Her vil jeg diskutere familiebegrepet (2.1), samt gi en kort oversikt over samfunnsmessige utviklingstrekk med vekt på familiens rolle opp gjennom tidene (2.2). I del 2.3 vil jeg argumentere for at dagens familiekonstellasjoner fyller en funksjon i det samfunnet de er et produkt av, og derav at stefamilier er en funksjonell familieform på lik linje med andre familieformer. Del 3. vil være viet til en presentasjon av *stefamilien*. Etter en innføring i stefamiliens strukturelle egenart (3.1), vil jeg i del 3.1.1 redegjøre for mitt valg av ordbruk når det gjelder stefamilien. Mer moderne begreper som ”nyfamilien”, ”andregangsfamilien” og ”tokjernefamilien” må her vike for det mer allment kjente begrepet ”stefamilien” på grunn av manglende alternative begreper. I del 3.2 vil jeg presentere problemperspektivet som i stor grad dominerer ved forskning på stefamilien. Dette synet fokuserer utelukkende på problematiske områder og betrakter stefamilien som en belastning, både for seg selv og for samfunnet for øvrig. Her vil jeg samtidig poengtere eksistensen av tvetydige forskningsfunn. Del 3.3 er viet en presentasjon av stefamiliens potensielle utfordringer og problemområder, definert av forskning på, samt medias omtale av tema. Presentasjonen av disse seks problemområdene vil fungere som et utgangspunkt for del 4. og 5.

Del 4. er viet en introduksjon av mestringsperspektivet. Her vil jeg gi en presentasjon av mestringsbegrepet og samtidig argumentere for bruk av mestring som overordnet begrep i

forskning (4.1). Med utgangspunkt i stefamiliens utfordringer vil jeg i del 4.2 presentere to ulike teoretiske retninger som er mestringsorienterte; Antonovskys salutogenetiske teori (del 4.2.1) og teori om ”familieresiliens” (del 4.2.2). Disse teoretiske framstillingene vil, sammen med teori om stefamilien (del 3.) fungere som et grunnlag for å besvare oppgavens problemstilling, i del 5. Den femte delen er med andre ord viet en utforsking av muligheten for mestring i stefamilier, der de to mestringsrelaterte tilnærmingene vil ligge til grunn. Stefamilien vil her, i motsetning til mye forskning om tema, *ikke* bli vurdert som en dårlig kopi av kjernefamilien, men snarere som en unik familieform med et komplekst familiesystem bestående av tidligere og nye relasjoner samlet i en ny familieenhet. Mestring vil bli vurdert opp mot de konkrete problemområdene som blir presentert i del 3.3, og mestringsstrategiene som blir foreslått kan benyttes av stefamilien selv. I del 6. vil jeg komme med avsluttende kommentarer, oppsummere oppgavens gang, samt framheve sentrale poenger i oppgaven. Her vil jeg også komme med antydende konklusjoner, samt gi en oppfordring til videre forskning.

Hensikten med denne oppgaven er som sagt å forsøke å vende fokus fra problem til mestring. Jeg kommer av den grunn *ikke* til å ha en lang presentasjon av risikofaktorer, jeg vil kun nevne noen av de vanligste potensielle problemområdene for stefamilier, da disse vil fungere som utgangspunkt for å besvare problemstillingen. Norge og Norden ligger etter når det gjelder forskning på stefamilier, og jeg kommer derfor hovedsakelig til å referere fra amerikansk forskning. Forskning gjort i USA har i stor grad tatt for seg stefamilier med stefedre og stebarn, da stemødre er et mindre hyppig fenomen. Det er også viktig å poengtere at dette er en oppgave om familien som en helhet, da familiens mestring er avhengig av hvert enkelt familiemedlems opplevelse av mestring og vice versa.

1.4 Metodiske betraktninger

Oppgavens logiske oppbygging og teoretiske framstilling er nærmest beslektet med en *litteraturstudie*. En litteraturstudie har til hensikt å belyse sammenhengen mellom to eller flere teoretiske felt. Denne oppgaven er basert på en framstilling av to teoretiske felt; teori om stefamilier og teori om mestring, der hensikten er å anvende disse to teoriforankringene som et utgangspunkt for en teoretisk refleksjon og analyse. Jeg vil dermed benytte eksisterende teori for å se et sosialt fenomen i et nytt lys.

Det er ulike måter å se et sosialt fenomen på, avhengig av hvilket perspektiv eller paradigme man legger til grunn. Dersom vi forstår paradigmebegrepets opphavsmann, Thomas Kuhn rett, er et paradigme en virkelighetsforståelse eller en grunnleggende referanseramme for hva som til en hver tid blir ansett for å være akseptabel og fruktbar vitenskapelig kunnskap. En referanseramme er retningsgivende i forhold til valg av problemstilling, teoriforankring, design og analysemåte, og vil fungere som en veiledning i forhold til innsnevring av et forskningsfelt og et forskningsprosjekt (Hjardemaal 2002). Et annet begrepet som kan nevnes i denne sammenheng er ”teoriladet observasjon”. Hanson med flere hevdet at våre observasjoner av virkeligheten ikke kan ses uavhengig av vårt teoretiske utgangspunkt, eller sagt med andre ord at vår oppfatning av virkeligheten aldri kan bli hundre prosent nøytral da vi alltid vil være farget av vårt teoretiske ståsted (Hjardemaal 2002). I hensikt å belyse et sosialt fenomen fra et bevisst valgt ståsted har jeg med Kuhns paradigme og Hansons teoriladete observasjon i tankene valgt bort enkelte aspekter av et fenomen til fordel for andre.

Mine valg i oppgaven er foretatt i hensikt å belyse fenomenet *stefamilier* ut fra et *mestringsorientert* perspektiv. Jeg vil bevisst lete etter potensielle kilder til mestring, og har dermed tatt standpunkt om å se fenomenet stefamilier i et bestemt lys. Grunnen til dette bevisste valg av perspektiv er at jeg ønsker å rette et kritisk blikk mot forskning som har et ensidig problembasert perspektiv til grunn og som utelukkende leter etter risikofaktorer og potensielle problemområder i forhold til fenomenet. Den mestringsorienterte referanserammen er med andre ord en bevisst motreaksjon på det ensidige problemperspektivet som ligger til grunn for en stor del av forskningen på stefamilier. Ensidig bruk av mestringsperspektivet representerer, i likhet med problemperspektivet, et ensidig utgangspunkt for en teoretisk analyse. Ifølge Gjærum mfl (1998) er det risikabelt å sette søkelys på ett begrep (mestring), da det kan oppfattes som enten ensidig og begrensende eller som altomfattende og grunnleggende, noe som ikke er ønskelig i det lange løp. Jeg vil allikevel bevisst benytte denne framgangsmåten da jeg ønsker å komme med en oppfordring til fremtidig forskning om å skifte fokus fra problem til mestring, samt å sette tema på dagsorden, noe som krever en framheving av enkelte begreper på bekostning av andre. I tillegg ønsker jeg å bidra til å løfte det teoretiske feltet når det gjelder mestrende stefamilier, og vil dermed presentere konkrete mestringsstrategier som kan være til hjelp for aktørene selv; stefamiliens medlemmer.

I en teoretisk analyse er det av avgjørende betydning at sentrale begreper er operasjonalisert på en utvetydig måte, noe som sikrer god begrepsvaliditet. Begrepsvaliditet sier noe om hvorvidt det operasjonaliserte begrepet samsvarer med det teoretiske begrepet (Kleven 2002), i dette tilfelle begrepet *mestring*. Operasjonalisering av begrepet *mestring* er gjort med grunnlag i oppgavens problemstilling, som utelukkende dreier seg om *mestring* i forhold til fenomenet *stefamilier*. Jeg vil med andre ord ikke i betydelig omfang diskutere *mestrings*begrepet generelt. For å sikre god begrepsvaliditet i hensikt å heve troverdigheten har jeg diskutert mine operasjonaliseringer med andre personer ("face validity").

1.4.1 Kildekritikk

Hensikten med å være kritisk til egen kildebruk er å oppnå maksimal pålitelig informasjon (Tveit 2002). Min problemstilling i oppgaven har fungert som et utgangspunkt for å finne relevant litteratur, og i den grad dette har vist seg vanskelig, har jeg redigert problemstillingen i henhold til faktisk eksisterende litteratur. Jeg har benyttet meg av ulike kilder som forskningslitteratur, lærebøker, artikler, journaler og internett, både av primær og sekundær art. I den grad det har vært mulig, har jeg forsøkt å benytte meg av original litteratur, men jeg har i tillegg supplert med bearbeidet litteratur i tilfeller der primærlitteraturen har vært utilgjengelig. Uttallige litteratursøk har bidratt til grundig kjennskap til det teoretiske feltet, noe som i sin tur er en forutsetning for å sikre bruk av valide og gyldige kilder.

Norsk litteratur om *stefamilier* finnes først og fremst i form av populærlitteratur.

Vitenskapelige kilder eksisterer i svært begrenset grad, og jeg har derfor hovedsakelig valgt å benytte meg av amerikansk litteratur, både av eldre og nyere dato. Utenlandsk litteratur og forskning kan ha begrenset overføringsverdi til norske forhold, og det er derfor viktig å inneha en kildekritisk holdning til materialet. Det har vært en utfordring å finne kilder som *både* er troverdige og gode *og* som treffer tema for oppgaven, særlig tatt i betraktning manglende norsk litteratur. Den norske vitenskapelige litteraturen som faktisk eksisterer (Irene Levins doktorgrad) har jeg i stor grad benyttet, men også her blir det hovedsaklig referert til amerikansk forskning grunnet manglende norsk forskning. Når det gjelder feltet *mestring* er det norske fagfeltet relativt godt utviklet, og jeg har i den grad det er mulig forsøkt å benytte norske kilder. Det norske fagfeltet kommer imidlertid også her til kort når det gjelder spesifikke *mestrings*orienterte teorier, og jeg har derfor benyttet amerikansk litteratur. De

fleste norske kildene som er brukt refererer stort sett til amerikansk forskning, så også her blir det naturlig å søke seg til primærkilden. Vi må derfor være varsomme med å generalisere forskningsfunn til det norske samfunnet (Borge 2003).

Kildene som i det daglige er brukt er i stor grad normative. Normative kilder sier noe om avsenders vurderinger, og kan ikke etterprøves som rett eller galt. Det er viktig å forholde seg kritisk til normative kilders troverdighet da de kun representerer vurderinger gjort av avsender. Før man eventuelt slutter seg til normative kilder bør man vurdere dokumentasjonen på en reflektert og kritisk måte (Tveit 2002). Mine vurderinger av kildenes troverdighet er gjort på bakgrunn av disse kildekritiske holdningene.

2. Historisk presentasjon av familien

Hvilke elementer må en *familie* bestå av for å kunne kalles en familie? Hvordan har vår forestilling om, og definisjon av familien forandret seg gjennom tidene? Ved vurdering av et sosialt fenomen som alle har en viss formening eller kunnskap om, kan det være nyttig å inneha et historisk perspektiv. Et historisk perspektiv kan forklare et fenomen, vise utviklingslinjer som aktørene ikke så (etterpåkløkskap), gi innsikt i forandring, vise at en antatt generell teori ikke er generell (finne moteksempel), opplyse om premissene for allment anerkjente generaliseringer og gi grunnlag for en mer nøktern vurdering av ”nye” fenomen (Tveit 2002).

2.1 Familiebegrepet

I vår dagligtale snakker vi ofte om *familie*, og de aller fleste har et begrep om hva familie er, uten at vi egentlig vet *hvem* familien består av. Selve ordet kommer fra det latinske begrepet ”familia”, ikke ulikt det engelske ordet ”familiar” (kjent), og kan oversettes direkte til ”hushold”. I likhet med ordet ”hjem”, brukes ofte ”hushold” synonymt med ordet ”familie” (Levin 1993:68).

I Aschehoug og Gyldendals leksikon (Bieltvedt mfl 1993:250) er *familie* definert på følgende to måter; ”I videste forstand er familie en gruppe personer som er forbundet ved slektskap, ekteskap, svogerskap eller ved adopsjon”. I snever forstand beskrives familien som ”den såkalte kjernefamilie, det vil si ektefeller og deres barn”. Psykologisk ordbok (Reber 1995:280) opererer med flere ulike definisjoner; ”In its strictest sense family refers to the fundamental kinship (slektskap) unit. In its minimal or nuclear form the family consists of mother, father and offspring. In broader usage it may refer to the *extended* family, which include grandparents, cousins, adopted children, etc., all operating as a recognized social unit”. I følge ordbokens utvidete definisjon er familie; ”a group of people with close social or personal ties, even though there may be no sanguine connections (blodsband) between them”.

Slekt og familie er de grunnleggende sosiale enheter i et hvert samfunn. Hvilke mennesker som deler et fellesskap og hvilke som står hverandre nær, bestemmes ofte av den måten slekt og familie er organisert på (Nergård 2005). Familie er et komplekst begrep med et vidt

meningsinnhold, og kan studeres både fra et mikro- og makroperspektiv (Adams & Trost 2005). Ifølge et antropologisk perspektiv må familien som fenomen forstås i lys av den konkrete kontekst den opptrer i. Familien som sosial institusjon er et produkt av en gitt kultur, et gitt samfunn og en gitt historisk tid, og dens funksjon avspeiler de nevnte faktorenes definisjon av, og betoning av familien. Våre begreper om familien har dermed ingen fast og universell betydning, men må gis mening via en sosial sammenheng (Nergård 2005).

I vestlige samfunn har familiemønstre endret seg drastisk i løpet av de siste 30 årene. Tradisjonelt sett har familien bestått av én mor, én far og ett eller flere barn, boende i samme hushold. Denne såkalte *kjernefamilien* har lenge hatt status som enerådende legitime familieform, og det er en vanlig oppfatning at når man snakker om familie, snakker man om kjernefamilien. Denne familietyper står fremdeles sterkt, både i omfang og omdømme, men den eksisterer nå side om side med andre familietyper; blant andre aleneforelderfamilier og stefamilier (Visser & Visser 1982). Disse såkalt utradisjonelle familietyper har en annerledes posisjon i samfunnet og en egenartet indre struktur sammenlignet med den tradisjonelle kjernefamilien. Enkelte sosiologer har hevdet at det i dag er kjernefamilien som er den avvikende familieformen. *Utvidete familier* i ulike strukturelle varianter er den dominerende familieformen på verdensbasis. Mediene skriver ofte om familiens eksistens, men svært få artikler handler om at familiemønstre i stor grad er under endring (Visser & Visser 1982). Stefamilien representerer ett av de nye familiemønstrene som er i anmarsj, og den er i ferd med å bli et betydelig sosialt fenomen, selv om den kulturelt sett er i undertall (Visser & Visser 1982). Opprinnelsen til de mangfoldige familiemønstrene må, i likhet med familiebegrepet generelt, ses i forhold til samfunnet forøvrig, og stefamilien er følgelig et produkt av samfunnsmessige forhold. Den fyller en funksjon i forhold til det samfunnet og den kulturen som til enhver tid omgir den.

I antropologisk litteratur skilles det mellom den ”natale” og den ”forente” familie. Den ”natale” familie er den sosiale enhet som et barn fødes inn i, mens den ”forente” familie er den sosiale enheten som etableres gjennom ekteskap eller samboerskap (Nergård 2005). For den forente familien *stefamilien*, som består av både biologiske og sosiale bånd, blir det problematisk dersom forskning velger å la biologisk tilknytning være en forutsetning for følelsesmessig tilknytning. Biologi blir ofte brukt som modell for slektskaps- og familierelasjoner, men det er andre verdier som beskriver betydningen av disse relasjonene.

Dette viser seg tydelig i adoptivfamilier, der adopterte barn blir en del av en slekt og deltar i familielivet på lik linje med biologiske barn (Jørgensen 2001). Likheter og nærhet mellom individer over tid, samt det å dele en felles historie, er elementer som kan bidra til å innlemme individer i en familie (Norbye 2001). Dette viser nødvendigheten av å skille mellom biologisk og relasjonell nærhet (Nergård 2005). Biologiske bånd angir hvem vi er i slekt med, men det er i stor grad den følelsesmessige tilknytningen i en relasjon som blir bestemmende for hvem vi velger å ha kontakt med (Jørgensen 2001). Jørgensen (2001) skiller i denne sammenheng mellom det å være rollefokusert og det å være personfokusert. Ved å være rollefokusert vil verdien av en relasjon bedømmes ut ifra den forventningen som kulturelt følger den gitte slektskapsrelasjonen. Er man derimot personfokusert, vil verdien av en relasjon bli vurdert i forhold til fellesskapet, vennskapet og gjensidigheten som oppstår mellom to personer, uavhengig av hvilken slektsstatus disse har.

En definisjon som anvender familiebegrepet synonymt med ordet hushold, blir for snever for stefamilien da denne som regel er mer kompleks enn kjernefamilien, og ofte består av flere enn ett hushold (Trost 1990). Stefamilien som familietype krever en videre definisjon av familiebegrepet, der blant andre kriterier som biologiske og legale bånd ikke er inkludert og der familien er mer enn summen av antall familiemedlemmer. Familien er et eget sosialt system som består av individer knyttet til hverandre gjennom gjensidige følelser og lojalitetsbånd (Haaland 1988). Jan Trost (1990) har forsøkt å identifisere enkelte basiskomponenter som går på tvers av de ulike familiedefinisjonene. Han mener familien er bygd opp av dyader, der de to mest opplagte dyadene er; parrelasjons- dyaden og foreldre-barn dyaden. Ved bruk av disse to komponentene, vil definisjonen av familie bli "en sosial gruppe bestående av *minst* én foreldre- barn komponent *eller* én parrelasjons- komponent".

Dersom stefamilien kan oppnå aksept som en legitim familieform på lik linje med andre familieformer, er det stor sannsynlighet for at voksne i stefamilien vil forsones seg med sin rolle som forelder eller steforelder i stefamilien. Barna i stefamilien vil dermed få en reell mulighet til å benytte seg av det mangfold av relasjoner som er potensielt tilgjengelig i den utvidete stefamilien (Visher & Visher 1982). Det er på høy tid at vi lærer denne familieformen å kjenne, særlig tatt i betraktning behovet for å bli et naturlig innslag i samfunnet (Visher & Visher 1982). Institusjonene i samfunnet har så smått begynt å innse eksistensen av stefamilier, men vi har enda en lang vei å gå.

Denne framstillingen har vist at familie ikke er et entydig begrep, men at det varierer i forhold til ulike sosiale perspektiver (Collier mfl 1982 i Levin 1993). Ifølge Cheal (1991 i Levin 1993) viser de mange og sprikende definisjonene at det er behov for en dekonstruksjon av familiebegrepet i hensikt å oppnå større kunnskap om fenomenet. Det eneste vi kan si for sikkert, er at det *ikke* eksisterer en allmenngyldig definisjon av familie som vi alle kan enes om, og som favner ulike familietyper i ulike kulturer og til ulike tider.

”Evidently no one ”knows” what a family is; our perspectives vary to such a degree that to claim to know what a family is shows a lack of knowledge” (Trost 1990).

2.2 Familiens utvikling; stefamiliens opprinnelse

Økende valgmuligheter i form av økonomisk frihet, geografisk og sosial mobilitet fører til opprinnelsen av stadig nye samlivsformer, noe som igjen er opptakten til nye og uprøvde familieformer. De mange samlivsbruddene og økningen av antall deltidsforeldre er ett av de mest markante trekkene ved det postmoderne samfunnet i den vestlige verden. Det kan synes som om ekteskapet i mindre grad blir betraktet som en livslang forpliktelse, slik det var tiltenkt da ekteskapet ble innstiftet, og slik det har blitt betraktet opp gjennom hele vår historie (Thuen 2004). Selv om én av to ekteskap som i dag inngås ifølge statistikken vil ende i skilsmisse, ser det likevel ut til at samfunnet fremdeles verdsetter ekteskapet som institusjon, men nå med flere partnere i stedet for én livsledsager (Bray 1999). I tillegg er det en økende andel som organiserer sitt samliv utenom ekteskapet, gjennom samboerskap (Thuen 2004). Det er vanskelig å fastsette nøyaktig forekomst av samboere i dag, men antall barn med samboende foreldre har økt fra 5- 16 prosent siden 1989 (<http://www.ssb.no/emner/02/01/20/barn/>). Samboerskap oppløses for øvrig omtrent tre ganger så ofte som ekteskap (Jensen 1999 i Thuen 2004). Endringer i familiens struktur og sammensetning er følgelig et produkt av foreldres samlivsvalg (Jensen mfl 1991).

På slutten av forrige århundre var forekomsten av skilsmisse tilnærmet lik null. Fra 1871-1880 var det kun 0,1 prosent av ekteskapene som ble oppløst av skilsmisse, og derav hele 99,9 prosent som ble oppløst på grunn av en ektefelles død. Hundre år etter, i 1987, var antall ekteskap oppløst av skilsmisse steget til hele 69 prosent, mens 31 prosent var oppløst på grunn av dødsfall (Levin 1993). Utviklingen fra den industrielle revolusjon til den

postmoderne tid har vært med på å styrke kvinners økonomiske posisjon (Haaland 1988). På 1980- tallet endret familiestrukturen seg når det gjaldt produksjon og reproduksjon, skillelinjene mellom kvinner og menn ble mindre synlige når det gjaldt deltakelse i arbeidslivet, og normen ble to utearbeidende foreldre (Haaland 1988). Mødres økende deltakelse i yrkeslivet på slutten av 1970- og begynnelsen av 1980- årene, førte til at kvinnene fikk anledning til å ha eneomsorgen for barna sine, og i kjølvannet av disse endringene fulgte skilsmissene. 80 % av alle skilsmisses er i følge statistikken nå initiert av kvinner (Haaland 1988). I andre halvdel av 1970- årene steg også antall samboende par betraktelig (Jensen mfl 1991). Vi kan se en klar økning av antall barn født utenfor ekteskap de siste tyve årene; i 1972, 1978 og 1984 ble henholdsvis 9, 12 og 21 prosent av alle norske barn født utenfor ekteskap (Jensen mfl 1991). Tendensen viser at hvert tredje barn født midt på 80- tallet kommer til å oppleve at foreldrene flytter fra hverandre før fylte 16 år. Det samme gjaldt færre enn hvert syvende barn av de som var født på begynnelsen av 70- tallet (Jensen mfl 1991). Det kan se ut som det for 20- 30 år siden skjedde en klar forvitring av ideen om ekteskapet som et livslangt prosjekt, en forvitring som bare har fortsatt siden (Thuen 2004).

Når det gjelder *stefamiliers* anliggende, bodde ifølge Jensen mfl (1991) 6 prosent av alle barn i Norge i stefamilier i 1988, og av alle inngåtte ekteskap i 1990 var 25 prosent gjengifte (Statistisk ukehefte 1991 i Levin 1993:24). Nye samlivsmønstre blant voksne fører som tidligere nevnt til at barn skifter familietyper flere ganger, og barn som *har* opplevd endringer i familien, vil med stor sannsynlighet oppleve dette flere ganger (Jensen mfl 1991). Ved 10- års alder vil ett av tre barn som ikke bor hos sin opprinnelige familie ha opplevd mer enn én endring i familiesammensetning. Ved 16- års alder har denne andelen steget til hele 40 prosent (Jensen mfl 1991). Den nyeste statistikken innen barneforskning hos Statistisk Sentralbyrå stammer fra en undersøkelse fra 2006, og her viser tallene at andelen barn som bodde med begge sine biologiske foreldre var 75 % pr 1.januar 2006, mot 82 % i 1989. 59 % bodde med gifte foreldre, mot 78 % i 1989, og 16 % bodde med samboerforeldre. 15 % bodde med bare mor, 3 % bare med far, 7 % *med mor og stefar* og 1 % *med far og stemor*. Andelen barn som ikke bor sammen med begge foreldrene har med andre ord økt fra 18 % i 1989 til 25 % i 2006 (<http://www.ssb.no/emner/02/01/20/barn/>). Stefamilien er den hyppigst voksende familieformen i USA i dag (US Bureau of consensus 1992 i Lamb 1999:137); i

---

1999 var omtrent 17 prosent av alle ektepar med barn under 18 år stefamilier (Glick 1989 i Lamb 1999).

Hver forandring i en familie krever at rollene og relasjonene redefineres og reorganiseres (Lamb 1999). Stefamilien vil sannsynligvis oppleve en periode preget av disharmoni og rolleforvirring før familiesystemet igjen kan stabilisere seg (Hetherington mfl 1999).

Restabilisering i etterkant av en skilsmisse tar vanligvis 2- 3 år (Hetherington mfl 1999), mens restabilisering i en stefamilie kan ta opp til hele 5- 7 år (Cherlin & Furstenberg 1991).

Skilsmissestatistikken for gjengifte par er en god del høyere enn for førstegangsektepar.

Dersom man sammenligner førstegangsekteskap med andregangsekteskap, går dobbelt så mange andregangsekteskap i oppløsning i løpet av de fem første årene av samlivet, og av den grunn vil mange stefamilier aldri oppnå en tilstand preget av stabilitet og harmoni (Lamb 1999).

Såkalt utradisjonelle familieformer blir mer og mer vanlig, og et typisk kjennetegn ved disse familiene er *endring* og *omskiftelighet*. For et barn som opplever endringer i familiens struktur, kan veien se slik ut; barnet fødes inn i en familie der begge de biologiske foreldrene er til stede, i løpet av barndommen flytter barnets foreldre fra hverandre, og en ny voksen (som regel mors nye samboer) kommer inn i familien. Et ikke uvanlig trekk ved moderne barndom er med andre ord en oppvekst uten biologisk far i familien (Jensen mfl 1991).

Stefamilien er den hyppigst voksende familieformen i USA i dag. I Norge er stefamilier er forholdsvis nytt fenomen, og vi har til nå hatt liten kunnskap om fenomenet. Ifølge statistikken vil andelen stefamilier øke betraktelig også i Norge, og det er derfor et stort behov for å innhente kunnskap om tema ikke bare gjennom myter og antakelser, men også gjennom forskning.

2.3 Familiens fundament

I Norge har familien gjennomgått store endringer de siste hundre årene, særlig knyttet til teknologiske, økonomiske og kulturelle forandringer, noe som igjen har medført at våre definisjoner av familien har forandret seg (Haaland 1988). Dersom vi ser på familien i et funksjonalistisk lys, ser vi at motivene for å gifte seg eller å leve i samboerskap og danne familier har endret seg gjennom tidene. I Norge har det religiøse motivet i lang tid vært en

tungtveiende faktor for å inngå ekteskap, og ekteskapet har fungert som et utgangspunkt for opprettelsen av nye familier. I dagens sekulariserte samfunn er vi ikke lenger like avhengige av kirkens velsignelse for å leve sammen, og våre valg er i langt mindre grad tuftet på religiøs tro.

Det blir hevdet at om lag halvparten av alle inngåtte ekteskap i Norge i dag vil ende med skilsmisse. Prosentandelen av oppløste samliv stiger ytterligere dersom man inkluderer oppløsningen av samboerskap i denne statistikken. Hvorfor velger folk fremdeles å gifte seg og etablere samliv til tross for denne dystre statistikken? Hva er det som motiverer oss til å inngå allianser med andre mennesker til tross for at vi strengt tatt klarer oss selv? Svaret på disse spørsmålene er i hovedsak at mennesker er sosiale individer som er predisponert til å søke nærhet og tilhørighet hos andre mennesker. Vi danner familier og inngår ekteskap, partnerskap eller samboerskap for å dekke våre behov for nærhet, kjærlighet og sosialt fellesskap. I tillegg er det mange par som har et ønske om å stadfeste og bekrefte forholdet for omgivelsene, samt dra nytte av de mange økonomiske og juridiske fordelene man har ved å inngå ekteskap.

Det har blitt påstått at det er enklere å skille lag i dag, sammenlignet med for bare få år tilbake. Man føler ikke i like stor grad samfunnets og kirkens fordømmelse ved oppløsning av ekteskapet, og man er i liten grad praktisk avhengig av å holde sammen. Man kan spekulere i om ”kjærlighetsforholdet”, som utelukkende er fundert på kjærlighet mellom to mennesker, har et for snevert fundament i forhold til å inngå ekteskap. Så snart følelsene i parforholdet kjølner er grunnlaget for kjærlighetsekteskapet borte, og skilsmissen er et faktum. Det kan også se ut til at kjernefamilien ikke lenger møter behovene til folk, og man kan spekulere i om samfunnsutviklingen etter hvert vil tvinge fram et behov etter å finne alternative måter å leve sammen på. I tillegg lever vi lenger i dag og har følgelig muligheten til å være i ekteskapet i flere år, noe som igjen øker sjansene for at man forandrer seg og sklir fra hverandre. Kvinnens kamp om likestilling har endret deres og mennenes forventninger til ekteskapet, religiøse verdier har mistet noe av sin gjennomslagskraft, og man har skiftet fokus fra fellesskapets beste til individets beste. Overgangen fra primær- til sekundærnæringer har ført til at den utvidete familien ikke er like nær som før, og man har ikke lenger like stor tilgang på ressurser i forhold til barnepass og barneoppdragelse. I tillegg har den økte geografiske mobiliteten bidratt til at vi ikke har den samme geografiske tilhørigheten som i tidligere tider.

Den økende andelen stefamilier kan være en respons på alle disse samfunnsmessige, kulturelle og verdimeslige endringene. Stefamilien kan være den dominerende familieformen i nær framtid, og det er på høy tid at vår kultur anerkjenner denne familieformen på lik linje med mer tradisjonelle familieformer (Visser & Visser 1988).

Følgende del vil gi en presentasjon av stefamilien; dens medlemmer og strukturelle egenskaper, samt dens omdømme og kulturelle status i den vestlige verden. Denne presentasjonen vil fungere som en teoretisk plattform for en diskusjon omkring oppgavens problemstilling.

3. Stefamilien

En *stefamilie* er ifølge Visser & Visser (1979) en familie der minst én av de voksne er en steforelder. Betegnelsen ”ste-” kommer fra ordet ”steop” som betyr å berøre, frata, eller å bli gjort foreldreløs. Betegnelsen ble opprinnelig anvendt om foreldreløse barn, og senere om mennesker som var relatert gjennom gjengifte (Webster 1983 i Levin 1993). Ifølge Irene Levin ble termen ”stefamilie” første gang benyttet i Anne Simons bok fra 1964; ”Stepchild in the family”. Før den tid benyttet man som regel ordet ”gjengifte”, i tillegg til begrepene ”stebarn”, ”stemor” og ”stefar” (Levin 1993).

Levin (1993) definerer stefamilie som ”en *sosial gruppe* bestående av minst én forelder- barn enhet og én partner- enhet der en av partene ikke er forelder til alle barna”. En mer begrenset definisjon er ”hushold der den ene og/ eller den andre partneren er tidligere skilt/ separert og minst en av dem har barn fra før”. I sin doktorgrad innsnevrer Levin definisjonen til ”de som selv oppfatter at de bor i husholdet” (Levin 1993). Jeg støtter meg til Vissers & Vissers (1982) mer omfattende definisjon der stefamilien er ”en familie der én eller flere barn bor hos, eller besøker en forelder og en steforelder som tidligere har vært gift og skilt på hver sin kant, og som senere har blitt samboere eller giftet seg på ny”.

Termen ”gjengifte” nevnes allerede i Bibelen. Den gang som en foreskrevet form for gjengifte for datidens enker og enkemenn (Levin 1993). Gjengifte var godtatt, men ikke ansett fullt så bra som førstegangsgifte (Phillips 1988 i Levin 1993); man trengte først og fremst en ny partner for å overleve økonomisk og sosialt. På begynnelsen av det tyvende århundre var stefamilier et fenomen som eksisterte fortrinnsvis der den ene biologiske forelderen hadde gått bort, og der den gjenlevende forelderen hadde giftet seg på ny. Dagens moderne stefamilier derimot, er hovedsakelig et resultat av samlivsbrudd og skilsmisse. Barnet har fremdeles begge foreldrene i live, men foreldrene bor ikke i samme hushold. Mens fortidens steforeldre kom inn i familien ”i stedet for” den avdøde biologiske forelderen, kommer dagens steforeldre ”i tillegg til” den biologiske forelderen (Levin 1993). Begrepene vi benytter i dag har med andre ord endret meningsinnhold over tid, selv om de fremdeles representerer tilsvarende fenomen.

3.1 Hvem består stefamilien av? Stefamiliens strukturelle egenskaper

Når foreldre flytter fra hverandre, omformes familien - familielivet avsluttes ikke (Haaland 1988).

Mennesker som lever i såkalt alternative familieformer har ett forhold klart for seg; de er *ikke* kjernefamilier. Nøyaktig hva deres familie er, forblir imidlertid ofte uklart (Visser & Visser 1982). For *stefamilier* kan det være vanskelig å definere *hvem* familien består av, særlig i forhold til hvem den nære familie er kontra den utvidete familien. En utvidet stefamilie kan bestå av blant andre; to voksne med felles barn, barn fra forrige ekteskap, eksmann, ekskone, foreldre, svigerforeldre, ekssvigerforeldre, stebarn, stebesteforeldre og så videre. Disse relasjonene kan gi følgende varianter av stefamilien; stefar- familier, stemor- familier og familier med delt omsorg (Bray 1999).

Det har blitt sagt at livet i en kjernefamilie begynner enkelt og blir mer komplisert etter hvert, mens livet i stefamilien begynner komplisert og blir enklere etter hvert (Haaland 1988).

Stefamilien deler visse særtrekk med blant andre adoptivfamilier og aleneforelderfamilier, mens den eneste strukturelle likheten mellom kjernefamilier og stefamilier er at det bor et voksent par i husholdet. Stefamilien står igjen som den mest kompliserte av alle familieformer, både i praktisk og følelsesmessig forstand (Visser & Visser 1982). Én av årsakene til denne kompleksiteten skyldes at familiestrukturen i stefamilier er mye mer variert og komplisert enn i kjernefamilier. De ulike relasjonene kan være mange, og grensene som angir hvem den nærmeste familie består av kan bli svært flytende og udefinerbare.

Stefamiliers store variasjon og mangfold av relasjoner kompliserer familiemedlemmenes tilknytningsprosess, og mange vil bruke lang tid på å finne sin plass i familien.

Familiekompleksiteten viser seg særlig i forhold til *barnas* tilpasningsprosess. Barn befinner seg i midten av et "nettverk av relasjoner" (Simpson 1994 i Jørgensen 2001), og må forholde seg til et større antall nye mennesker og flere bo- og familieenheter sammenlignet med barn i kjernefamilier. At den biologiske forelderen som ikke lenger bor i husholdet fremdeles utøver innflytelse, og at barna sjonglerer mellom to ulike hjem, er faktorer som er med på å komplisere stefamilie- tilværelsen ytterligere (Visser & Visser 1982). Med unntak av de voksne som *ikke* tidligere har vært gift eller samboende, har alle medlemmene av stefamilien vært igjennom en oppløsning av en primærrelasjon (Visser & Visser 1982). Eksistensen av

tidligere relasjoner kan bidra til å komplisere livet i stefamilien, særlig i og med at mange av de ”opprinnelige relasjonene” fremdeles er signifikante både i følelsesmessig og juridisk forstand. Dersom man vil skape en ”levedyktig” stefamilie til tross denne kompleksiteten, kreves det en stor grad av motivasjon og innsats, særlig fra de voksnes side. Økt forståelse for sin egen livssituasjon, innsikt i potensielle problemområder og mulighet for å utveksle erfaringer med andre har vist seg å være overlevelseshet faktorer for stefamiliens medlemmer (Visher & Visher 1982).

I den følgende delen vil det bli gitt en presentasjon av ulike betegnelser brukt om stefamilien og dens medlemmer i dagligtale, media og forskning.

3.1.1 ”kjært barn har mange navn”; termen es sosiale og kulturelle betydning

Mens begrepene ”stemor”, ”stefar” og ”stebarn” står oppført i norske ordbøker, er begrepet ”stefamilie” enda for nytt til å tilhøre det formaliserte norske språk. Det eksisterer derimot flere alternative ord og betegnelser som i dagligtalen brukes parallelt med *stefamilier*, så som ”blandingsfamilier”, ”andregangsfamilier”, ”tofamilier”, ”rekonstruerte familier”, ”gjengifte familier”, ”utvidete familier”, ”storfamilier”, ”to- kjernefamilier”, ”kjedefamilier” og ”omdannede familier” (Levin 1993:17).

Irene Levin (1993) har sett med et kritisk blikk på enkelte av disse alternative begrepene. I følge Levin er uttrykket ”*blandingsfamilier*” misvisende da det kan forveksles med familier som består av medlemmer fra ulike kulturer. Det tekniske begrepet ”*rekonstruert familie*” kan tolkes som en gjenskaping av ”den opprinnelige familien”, der kjernefamilien fungerer som modell. Begrepet ”*gjengifte familier*” gir et ufullstendig bilde av stefamilien; det forteller oss ikke om det er barn i familien eller ei, og det ekskluderer i tillegg samboende par og homofile. ”*Storfamilien*” kan forveksles med ”den gamle storfamilien” som i sin tid bestod av en utvidet, intakt familie. I tillegg kan den gi oss assosiasjoner til familie- kollektiver. Begrepet ”*to- kjernefamilier*” anvender også kjernefamilien som modell, men i en omstrukturert utgave, og man får i tillegg inntrykk av at en skilsmisse splitter familien for godt.

Kulturelt sett er ”stefamilie” et negativt ladet begrep. I eventyrene kan vi lese historier om den onde stemoren og de slemme stesøskenne, og historien om Askepott er selve reinkarnasjonen på disse stereotype beskrivelsene. Selve termen stefamilie kan i mange tilfeller synes

misvisende da det ofte gir assosiasjoner til noe annenrangs eller sekundært. Termen *stebarn* brukes ikke sjelden som en metafor for noe som er negativt ladet, både i forskning, dagligtale og media (Levin 1993). ”Serøs kunst - medienes stebarn” (Waksvik 2005), ”Kunstpolitikken - kulturpolitikken stebarn?” (Ballade 2000), ”Spesialforeningene - Legeforeningens stebarn?” (Husom 2002), eksemplene er mange. Et annet konkret eksempel på *medias* noe ensidige fokus er en 10- linjers notis fra avisen ”Vårt Land” (15.08.06) med følgende overskrift; ”*Stebarn sliter på skolen*”. Avisen skriver at ”barn som bor sammen med både far og mor gjør det bedre i både norsk, matematikk og engelsk enn de som vokser opp hos bare én av foreldrene”. De hevder også at ”barn som bor like mye hos hver av foreldrene presterer nesten like godt som de med begge foreldrene hjemme, mens barn med steforeldre gjør det dårligst av alle”. Disse påstandene er hentet fra tall fra Nova. Dette er et lite knippe informasjon som gir leseren et ensidig bilde av virkeligheten, og som lett kan føre til stigmatisering og forutinntatthet i forhold til stebarn og stefamilier. Det kan være svært mange faktorer som sammen bidrar til denne tendensen, noe som ikke kommer fram i notisen. Psykologiprofessor Frode Thuens kommentar på disse tallene var at foreldre i en skilsmisssituasjon ofte har nok med sine egne problemer, og at de av den grunn er dårligere i stand til å følge med på hvordan det går med barna i skolen. Stebarn blir her behandlet synonymt med skilsmissebarn, noe som gir et feilaktig bilde av virkeligheten.

Kunnskapen folk flest har om stefamilier bygger i stor grad både på medias fortolkning av fenomenet, samt på eventyrenes og sagnenes beskrivelser av stebarn- og stemorrollen (Visser & Visser 1979). Mange barn og foreldre går inn i rollene som stebarn og steforeldre med stor usikkerhet og blandede følelser nettopp på grunn av disse mytene og historiene. For barns del kan denne usikkerheten resultere i at de forsøker å hemmeligholde for omverdenen at de er stebarn. Det er ikke uvanlig at barn i oppløste familier har en hemmelig drøm om at de biologiske foreldrene skal finne tilbake til hverandre igjen og at stefamilie- tilværelsen bare er en midlertidig ordning. Ignorering av steforeldre bidrar til å holde denne fantasien ved like, samtidig som man skaper en illusjon overfor andre om at kjernefamilien ikke er oppløst for all framtid. Skal man på grunn av disse ovennevnte faktorene forsøke å erstatte alle ”ste”-termene med ord som er nøytralt ladet eller i det minste ikke er negativt ladet, eller skal man bekjempe stigmatiseringen nettopp ved å bruke ordene? Anne Simon (1964 i Levin 1993) hevder at ved å la termene bli en del av dagligtalen vil de sakte, men sikkert endre karakter og betydning.

Det har vært diskutert om det i det hele tatt eksisterer noen fullverdige og gode uttrykk på norsk for å dekke, eller eventuelt erstatte de ulike ”ste”- ordene. Nyere litteratur om tema har kommet opp med termer som beskriver fenomenet i mer positive ordelag, så som ”*bonusforeldre*”, ”*bonusbarn*”, ”*bonusfamilier*”, ”*fleksibarn*” (Gilje 2004) og ”*nyfamilier*”. Gilje hevder at ”nyfamilien” (stefamilien) har fått en ny sjanse, den er nyrik fordi den har fått tildelt uventede ressurser og kan vente seg berikende erfaringer (Gilje 2004). Forfatterens positive og mestringsorienterte perspektiv på stefamiliens vegne er en tankevekker. Dersom jeg velger å benytte ordet ”nyfamilie” i denne oppgaven, samtidig som jeg begrunner det med ”ste”- ordenes negative gjenklang, må jeg samtidig finne alternative ord for stebarn, stesøsken, steforeldre osv. For ordens skyld og på grunn av manglende alternative termer, velger jeg å benytte meg av de opprinnelige begrepene, blant andre; stefamilie, stemor, stefar, stebarn, stesøsken, med håp om at leseren sitter igjen med et mer positivt og nyansert bilde av begrepene etter endt lesing. Det er i bunn og grunn mindre viktig hvilke begrep vi velger å benytte sammenlignet med det å ha noe kjennskap til denne familieformens egenart.

Følgende avsnitt er viet en presentasjon av forskning om stefamilier, og vil fungere som en forlengelse av det foregående kapitlet om samfunnets og medias negative betoning av stefamilien og dens medlemmer.

3.2 Stefamilien i et risikoperspektiv

Forvirring, kompleksitet, avsky, sjalusi, skam, skyld og kaos. Dette er noen av karakteristikkene som ifølge Visser & Visser (1988) ofte assosieres med stefamilien. Samfunnets negative betoning av stefamilien er som tidligere nevnt i stor grad formet av kulturelle stereotypier om fenomenet. Stemødre er ifølge eventyrene slemme, stefedre blir framstilt som barnemishandlere og stebarn skal man synes synd på; de blir forsømt og oversett. Det er heller usikkert om disse påstandene har hold i virkeligheten, men det som *er* sikkert er at de påvirker så vel utenforstående, som selve stefamiliens medlemmer. Forskning som har behandlet tema har i stor grad lagt et tilsvarende *problemfokus* til grunn. De tidligste studiene om stefamilier stammer fra 1920- årene (Duberman 1975), og fokus har i stor grad vært på å undersøke og avdekke risikofaktorer og deres negative ringvirkninger for stefamiliens medlemmer.

I risikoforskning generelt arbeider man med å kartlegge ulike typer stressfaktorerens effekt på menneskelig fungering (Waaktaar & Christie 2000). Risikofaktorer kan være av både individuell, familiær og samfunnsmessig art (Borge 2003), og de ulike belastningsformene man har undersøkt har vært av både akutt og traumatisk art; krig, tortur, katastrofer og tap av nære slektninger, samt belastninger av mer langvarig art gjennom oppveksten; blant andre fysisk og psykisk omsorgssvikt, fattigdom, kriminalitet og arbeidsløshet (Waaktaar & Christie 2000). En stor andel av de som har opplevd disse belastningene vil utvikle vansker som følge av påkjenningene, og enkelte vil ha behov for profesjonell hjelp for å komme seg videre. Forskning som opp gjennom tidene har hatt et risikoperspektiv til grunn, har gitt oss nyttig og grundig innsikt i hva som kan klassifiseres som potensielle risikofaktorer, samt gitt oss kunnskap om disse risikofaktorenes potensielle skadevirkninger på menneskelig fungering. For stefamiliers vedkommende har dette problemfokuset vært et nyttig bidrag i hensikt å synliggjøre tema, samt å gjøre oss oppmerksomme på vansker som kan forekomme, blant andre tilpasningsvansker, lojalitetskonflikter og rolleforvirring.

Ifølge et risikoperspektiv er foreldres skilsmisse, partnerbytte og gjengifte opplevelser som øker risikoen for at barn skal utvikle atferdsproblemer, skolevansker, samt bli avvist fra jevnaldrende (DeGarmo og Forgatch 1999). Strukturelle forandringer i familien kan være en utløsende årsak til økt stress, depresjon, økonomiske vansker og antisosiale foreldre, samt ha negativ innvirkning på utøvelsen av foreldrerollen. Også forandringer i en families sosiale kontekst kan være potensielt skadelige og utgjøre en risiko dersom det foreligger få beskyttelsesfaktorer. Risikoperspektivet peker her på at kombinasjonen av strukturelle forandringer innad i en familie og forandringer i en families umiddelbare sosiale kontekst kan ha negativ innvirkning på foreldres oppdragelsesferdigheter og problemløsningsferdigheter, noe som i neste omgang kan ha negative ringvirkninger for barna og for familien som helhet (DeGarmo og Forgatch 1999).

Følgende del er viet en presentasjon av forskning om stefamilien. Presentasjonen viser eksempler på problemorientert forskning, forskning som har gitt tvetydige resultater og forskning som ikke har funnet noen signifikante forskjeller mellom stefamilier og kjernefamilier. Enkelte av de risikobaserte forskningsfunnene vil utdypes nærmere gjennom en presentasjon av seks problemområder som ifølge forskning er hyppig forekommende hos stefamilier. Disse problemområdene vil igjen bli brukt som en teoretisk plattform for en refleksjon omkring potensielle mestringsstrategier for stefamiliens medlemmer.

3.2.1 Forskning på stefamilier; problemorienterte og tvetydige funn

På 1970- tallet steg andelen oppløste samliv i USA, og forekomsten av stefamilier økte. Som et resultat av dette, steg antall amerikanske undersøkelser om stefamilier i 1980- årene.

Amerikansk forskning har vært toneangivende på feltet om stefamilier, mens faglitteraturen i Norge og Skandinavia for øvrig har vært, og er fremdeles svært mangelfull (Levin 1993).

Steforeldre som søker retningslinjer i forhold til sin nye oppgave som ”vikarierende foreldre”, vil ha vanskeligheter med å finne informasjon fra gode og pålitelige kilder.

Forskning på stefamilier springer ifølge Levin (1993) ut fra to ulike utgangspunkt; likhetsmodellen og ulikhetsmodellen. *Likhetsmodellen* behandler fenomenet stefamilie som grunnleggende lik kjernefamilien, både når det gjelder relasjoner, spesielle utfordringer og rolleutforminger. Her blir stefamilien utforsket med kjernefamilien som overordnet modell, og alle avvik i forhold til den blir tolket som tegn på patologi og dårlig familiefungering (Lamb 1999). Forskning som måler et fenomen ut fra en annen målestokk enn dens egen, vil nødvendigvis konkludere med problemer; stefamilien er ikke utgangspunktet, men avviket, og dermed problematisk (Levin 1993). Det andre utgangspunktet; *ulikhetsmodellen*, oppfatter stefamilien som en unik familieform, med en unik struktur og en tilhørende unik sosial virkelighet, og opererer ikke med kjernefamilien som overordnet modell. En stor del av forskningen som er gjort på stefamilier har i følge Levin (1993) i vesentlig grad lagt likhetsmodellen til grunn, selv om den ikke er like hyppig brukt i dag som tidligere. Man ser likevel en tendens til at kjernefamilien fremdeles fungerer som en slags norm ved evaluering av stefamilien (Levin 1993).

Et eksempel på benyttelse av likhetsmodellen er forskning gjort av Bowerman og Irish (1962 i Levin 1993). De framsatte en hypotese om at det eksisterte mer stress, mer ambivalens og dårligere samhold i stefamilier enn i kjernefamilier. Simon (1964 i Levin 1993) gikk til angrep på disse resultatene og påpekte at variablene som ble benyttet for vurdering av stefamilien hadde utgangspunkt i kjernefamilien, og at faktorene stress, ambivalens og lite samhold er negative egenskaper for kjernefamilien, men at det samme ikke er dokumentert for stefamilien. Det som tradisjonelt er selvfølgeligheter og fakta for kjernefamilier; for eksempel at far skal ta del i oppdragelse og irrettesettelse av sine barn, kan opptre som dilemmaer og usikkerhetsmomenter i stefamilien; for eksempel om stefar skal være oppdragende overfor

sine stebarn eller ei (Levin 1993). Et annet eksempel på benyttelse av likhetsmodellen i forskning finner vi i undersøkelser som ikke differensierer mellom termene forelder og steforelder, men som vurderer dem som likeverdige variabler (Levin 1993). Et tredje eksempel er ideen om ”instant family”, der det antas at alle i husholdet *automatisk* blir en familie med en gang de flytter sammen, og at spesielt stemødre automatisk vil føle hengivenhet til sine stebarn som et resultat av kjærlighet til barnas far (Levin 1993). Ved å sammenligne enheter fra ulike kategorier uten å ta deres særegenheter i betraktning, vil man alltid konstatere et avvik.

Visser og Visser (1979) nevner følgende sju potensielle problemområder som blir diskutert i forskning om stefamilien; 1. eksistensen av en biologisk forelder utenfor husholdet, samt eksistensen av en voksen av samme kjønn i husholdet, 2. stebarns tilhørighet til to hushold, 3. mangel på klare rolledefinisjoner, 4. sammensetningen av mennesker fra ulike hushold og ulik historisk bakgrunn, 5. nye og uutprøvde sterelasjoner, 6. eksistensen av minst ett ekstra sett besteforeldre; ”stebesteforeldre”, og 7. økonomiske vansker. Wald (i Levin 1993) foretok i 1970 en undersøkelse av hva som ble oppfattet som mest problematisk i stefamilier, og det hyppigste svaret var relasjonen mellom steforeldre og stebarn. Enkelte stemødre og stefedre mente at parrelasjonen kunne vært bedre dersom det ikke hadde vært barn med i bildet, men da hadde det jo heller ikke vært snakk om en stefamilie, og premissene for forholdet ville vært helt annerledes (Ambert 1986 i Levin 1993). Stebarnets eksistens er det som gjør det nye parforholdet til en stefamilie. Ifølge Ihinger- Tallman og Pasley (1987) er barneoppdragelse og tilfredsstillelse av barns behov de områdene som oppleves som mest problematisk av både kvinner og menn, mens Hutchison og Hutchison (1979 i Levin 1993) trekker fram autoritetsproblemer, lojalitetskonflikter, det å vise følelser og økonomiske forhold som det meste problematiske. Knaub mfl (1989 i Levin 1993) tar opp problemer i forhold til mellommenneskelige relasjoner, så som forholdet mellom tidligere ektefeller, forholdet mellom stebarn og barn, og i tillegg nevnes vansker i forhold til manglende retningslinjer for hvordan stefedre og stemødre bør opptre overfor sine stebarn, samt et motarbeidende lovverk.

Bray med flere (1999) stod i spissen for ”The Development issues in Stepfamilies Research Project”. De fant at barn i stefamilier hadde mer atferdsproblemer, utviste mer stress og hadde lavere sosial kompetanse sammenlignet med barn i kjernefamilier. Ungdommer i *både* kjernefamilier og stefamilier hadde økende atferdsproblemer med økende alder, mens ungdommer i stefamilier hadde større vansker knyttet til puberteten og utvikling sammenlignet

med ungdommer i kjernefamilier (Bray 1999). Bray (1999) hevdet videre at relasjonene mellom familiemedlemmer i stefamilier, spesielt relasjonen mellom steforeldre og barn ofte var mer distansert, konfliktfylt og negativ enn relasjoner mellom barn og voksne i kjernefamilier. Det eksisterte i tillegg flere triangler og koalisjoner i stefamilier sammenlignet med kjernefamilier. Zill og Scohenborn (1990 i Bray 1999) fant i likhet med Bray at barn fra skilte hjem, aleneforelderhjem og stefamilier var i risikozonen for å utvikle atferdsvansker sammenlignet med barn i kjernefamilier. Enkelte studier har hevdet at ungdom fra stefamilier er mindre tilfredse med tilværelsen enn ungdom fra kjernefamilier, samt at disse i voksen alder kan komme til å utvikle ustabile forhold til sine ektefeller (Amato & Keith 1991 mfl i Lamb 1999). Det har også blitt hevdet at ungdom i stefamilier flytter hjemmefra tidligere enn ungdommer fra andre familieformer (Booth 1985 i Levin 1993), og at jenter i stefamilier har større risiko for å droppe ut av skolen og å bli mødre i tidlig alder (Cherlin & Furstenberg 1991).

Summen av disse funnene indikerer at stefamilier har større sjanse for å utvikle vanskelige relasjoner mellom foreldre og barn, samt at barn i stefamilier har dobbelt så stor sannsynlighet for å få utviklingsmessige vansker, lærevansker og emosjonelle vansker sammenlignet med barn som vokser opp i intakte kjernefamilier (Bray 1999).

Nadler hevdet i 1976 (i Visher & Visher 1982) at stemødre opplever større grad av indre konflikter, angst, depresjon og frustrasjon enn biologiske mødre, og hevdet at en mulig årsak kunne være stemødres manglende anerkjennelse i stefamilien og i samfunnet for øvrig. Mowatt hevdet i 1972 (i Visher & Visher 1982) at paret i stefamilien bruker sine tidligere ektefeller som våpen i ekteskapelige konflikter, og Bohannon (1977 i Visher & Visher 1982) hevdet at stefedre betrakter seg selv og sine stebarn som mindre lykkelige og velfungerende enn biologiske fedre. Det ble samtidig hevdet at stefedre var mer bevisste på sin rolle i familien, og at de anstrengte seg mer enn biologiske fedre for å lykkes i sin rolle. Ifølge Duberman (1975) kan spesielt forholdet mellom stedøtre og stemødre være vanskelig, særlig dersom barnets biologiske mor ofte kommer på besøk. I kontrast til dette funnet, hevder Clingempeel mfl (1987 i Levin 1993) at faktoren kjønn ikke har betydning i forhold til kvaliteten på relasjonen mellom stebarn og steforeldre. Eventuelle funn i positiv eller negativ retning kan tyde på mangler ved måleinstrumentene som er benyttet.

Selv om resultater fra forskning har vist at særlig *stebarn* er i risikozonen for å utvikle en del vansker, hersker det stor uenighet omkring alvorligheten av, og varigheten av disse vanskene. Vanskene som barna i undersøkelsene utviste kunne like gjerne ha vært tilstede i forkant av skilsmissem og familiereorganiseringen, og dermed ikke kommet som et resultat av den (Amato & Booth 1996 mfl i Bray 1999). Analyser av forskningsmaterialet viste at foreldrenes *skilsmisse* var en mye sterkere prediktor på ungdommenes eksternaliserende atferd sammenlignet med foreldrenes gjengifte (Hetherington mfl 1999). Nye (1957 i Visser & Visser 1982) hevdet i likhet med Hetherington at det intakte, ulykkelige hjemmet representerte et mer stressende miljø enn det splittede hjemmet. Bernard (1956 i Visser & Visser 1982) hevdet også at stefamilien var et bedre alternativ enn å leve i en disharmonisk kjernefamilie preget av konflikt mellom de biologiske foreldrene. Flere av tilpasningsvanskene som kommer til syne hos stebarn kan med andre ord sannsynligvis spores tilbake til de biologiske foreldrenes konfliktfylte ekteskap (Furstenberg 1988), og disse vanskene ser ut til å tilspisse seg i stefamilien (Hetherington mfl 1999). Aktiv involvering i eskalerende familiekonflikter gir utallige muligheter til å lære uhensiktsmessige måter å håndtere konflikter på, noe som særlig viser seg i perioder preget av stress (Hetherington mfl 1999). Disse ferdighetene føres med stor sannsynlighet videre til stefamilien, der relasjoner mellom foreldre, steforeldre, søsken og stesøsken blir satt på prøve av negative, ueffektive og destruktive problemløsningsferdigheter. Det har vist seg at særlig gutter er i risikozonen for å utvikle disse negative egenskapene i kjølvannet av foreldrenes skilsmisse (Hetherington mfl 1999). Det kan synes som de mange forandringene som skjer i kjølvannet av kjernefamiliens oppløsning har en så fundamental innvirkning på barn at det gjør dannelsen av en stefamilie til en vanskelig prosess for alle parter. Dårligere økonomi, bytte av bosted, nabolag, venner og skolekamerater, eksponering og involvering i foreldrenes konflikter og stadig tilbakevendende konflikter og fiendtlighet mellom foreldre og barn er forhold som kan ha stor negativ innvirkning på stefamilietilværelsen (Hetherington mfl 1999).

Problemet er at hovedvekten av forskningen som er gjort på dette området har fokusert på vansker og mangler, og har helt eller delvis oversett den gruppen av barn som faktisk viser en normal utvikling og som klarer å tilpasse seg forandringene på en tilfredsstillende måte, *til tross for* belastende opplevelser på hjemmebane. I Hetherington og Clingempeels studie var svært mange stefamilier i stand til å etablere varme, støttende og inkluderende relasjoner mellom voksne og barn (Hetherington mfl 1999). Selv om relasjonene mellom voksne og barn

tilsynelatende er mer negative i stefamilier enn i kjernefamilier, er de ikke dermed sagt patologiske eller problematiske (Bray 1999). Funnene fra ”The Development issues in Stepfamilies Research Project” viser at barn som har opplevd foreldrenes skilsmisse og som delvis har vokst opp i stefamilier, i aller høyeste grad kan utvikle seg til å bli velfungerende ungdommer og voksne.

Statistikk fra det standardiserte spørreskjemaet for barns tilpasning, ”Child Behavior Checklist” (CBCL) (Achenbach & Edelbrock 1983 i Bray 1999) viste at hele 80 % av barn i stefamilier hadde en normal fungering og tilpasning. De resterende 20 % av barna hadde signifikante atferdsproblemer, sammenlignet med bare 10 % hos barn i kjernefamilier. I følge Visser & Visser (1982) viser undersøkelser at mennesker som har vokst opp i stefamilier ikke avviker i forhold til sosiale funksjoner sammenlignet med individer som har vokst opp i kjernefamilier. Ganong og Colemans (1984) gjennomgang av 38 studier i 1984, viste at barn i stefamilier ikke greide seg dårligere enn barn i kjernefamilier eller aleneforelderfamilier, men ifølge Levin var det metodiske vansker heftet til disse funnene. Lamb hevder at disse motstridende forskningsresultatene beviser at den store majoriteten av stebarn *ikke* opplever de ovennevnte vanskene, men at de derimot er i stand til å tilpasse seg til de nye familiekonstellasjonene på en tilfredsstillende måte (Lamb 1999). Burchinal (1964 i Visser & Visser 1982) hevdet at opplevelsen av foreldres samlivsbrudd og omgifte ikke hadde noen signifikante negative effekter på faktoren psykologisk tilpasning. Nyere undersøkelser har også vist at de fleste stebarn klarer seg bra, til tross for de utfordringene som opprettelsen av nye familiekonstellasjoner medfører (Bowerman & Irish 1962).

Denne gjennomgangen av forskningsresultater har vist hvor begrenset forskning om relasjoner i stefamilier er. Familieforskning generelt er et utfordrende forskningsfelt på grunn av et stort mangfold av variabler, og det kreves systematisk, kvalitativ forskning for å prøve holdbarheten av hypoteser. Dette har blitt gjort i kun begrenset skala når det gjelder stefamilien, og funnene har dermed flere metodiske svakheter. Ifølge Levin forventes det at man skal trekke fram det problematiske og vanskelige ved diskusjon og forskning om stefamilien. Det kan i tillegg tenkes at forskere opplever stefamilien som et svært komplekst fenomen og dermed forventer at dens medlemmer også opplever det på denne måten (Levin 1993). Sett innenfra kan situasjonen være en helt annen. Medlemmene i ”den velfungerende stefamilien” har kanskje funnet måter å håndtere hverdagen på som sett utenfra kan synes kaotisk og uoversiktlig.

Følgende avsnitt er en videreføring og utdyping av den problemorienterte forskningens funn. Her vil det bli gitt en mer inngående kjennskap til vansker som ifølge forskning kan forekomme hos stefamilier, konkretisert i seks potensielle problemområder.

3.3 Problemområder som kan utspille seg hos stefamilier

Såkalt dysfunksjonelle stefamilier opplever flere konflikter, uttrykker i liten grad følelser, har lite effektiv problemløsning, har dårligere forhold mellom ektefellene, opplever tendenser til trianguleringer og koalisjoner og har mindre grad av, og dårligere kvalitet på interaksjonen mellom barn og voksne, sammenlignet med godt velfungerende stefamilier (Bray 1999).

Problemene kan manifestere seg som tilpasningsvansker, tapsfølelser, urealistiske forventninger, vansker i forhold til nærhet, lojalitetskonflikter, diffuse grenser, udefinerbare roller og manglende kontroll over tilværelsen. Problemområdene som her presenteres *kan* forekomme i stefamilier, men det er ikke dermed gitt at disse vanskene vil manifesteres hos samtlige, og ei heller hos majoriteten. Problemområdene er heller ikke særegne for stefamilier, men de *utspiller seg* på en særegen måte hos denne familieformen grunnet dens komplekse natur, dens strukturelle egenskaper og dens unike sammensetning av relasjoner. Følgende avsnitt vil gi en nærmere beskrivelse av seks problemområder som ifølge forskning er hyppig forekommende hos stefamilier, supplert med en konkretisering av hvilke konsekvenser disse vanskene kan ha for stefamiliens medlemmer.

3.3.1 Tap av kjernefamilien og tap av tillit til sine nærmeste

Når et barns biologiske foreldre skilles, blir barn ofre for en tapssituasjon som de selv ikke har kontroll eller herredømme over. Mange barn går inn i en sorgprosess bestående av fornektelse, skyld, sinne, fortvilelse og depresjon som en reaksjon på denne tapsfølelsen. I mange tilfeller vil det følelsesmessige båndet mellom barnet og den biologiske forelderen som fremdeles bor i husholdet bli sterkere i løpet av denne vanskelige perioden (Visser & Visser 1982). Dersom denne forelderen inngår ekteskap eller samboerskap kort tid etter en skilsmisse eller et dødsfall, er det stor sannsynlighet for at barnet ikke har fått sørget seg ferdig, og at det derfor ikke er rede til å skape en relasjon til en ny voksen. Dersom den nye voksne i husholdet i tillegg presenteres som en erstatning for ”den tapte forelderen”, vil motviljen og sorgen ofte forsterkes, og barnet vil betrakte den nye familiesituasjonen som et

svik mot den biologiske forelderen som ikke bor i husholdet. Idet en steforelder kommer inn i familien vil mange barn føle at de mister det unike båndet de hadde etablert til den biologiske forelderen i husholdet, og det er ikke uvanlig at barn i slike tilfeller forventer å miste begge sine biologiske foreldrene (Visher & Visher 1982). Barnet kan her komme til å føle at dets fundament er i ferd med å forsvinne. Det som før var velkjent og selvsagt er nå utrygt og fremmed. I en slik situasjon er det vanskelig å vurdere en steforelder som en potensiell ressurs, og tapsfølelsen er betydelig større enn følelsen av gevinst.

En følge av foreldres nye samlivsmønstre er blant andre at barn får en mer omskiftelig barndom, både i forhold til hvem familien består av, samt i forhold til hva som til enhver tid er deres fysiske miljø. Familieoppløsning er også ett av flere forhold som fører til at barn er den befolkningsgruppen som lever under de trangeste økonomiske kår i Norge (Jensen mfl 1991). Å innlede et nytt samliv betyr for voksne at de starter en tilfredsstillende parrelasjon. For de involverte barnas del derimot, betyr denne forandringen starten på en rekke omveltninger i hverdagen som verken er ønskelige eller kontrollerbare. Barna må heretter lære å sjonglere mellom to ulike hushold, de står i fare for å miste sin nære fortrolighet til en av foreldrene, og de blir tvunget til å dele den gjenværende forelderen med flere nye personer (Visher & Visher 1982). Den tryggheten som kommer av vissheten om at familien er knyttet sammen av sterke bånd av kjærlighet og omsorg er ofte ikke-eksisterende i stefamilien, selv i tilfeller der familiemedlemmene kommer godt overens (Visher & Visher 1982). Det er ikke uvanlig at medlemmer av den opprinnelige familien reagerer med motstand når en mer eller mindre ukjent voksenperson flytter inn i familien. En steforelder kan oppleves som en inntrenger, og i svært mange tilfeller vil barn ha en hemmelig drøm om at de biologiske foreldrene skal finne tilbake til hverandre igjen, selv lenge etter at foreldrene har giftet seg på ny på hver sin kant. Dersom foreldre ikke prater med sine barn om samlivsbruddet og reorganiseringen, kan denne følelsen forsterke seg. Eksistensen av denne ambivalensen fører til at voksne og barn i de fleste tilfeller vurderer nye familiekonstellasjoner på svært forskjellige måter (Visher & Visher 1982).

Dannelsen av en stefamilie representerer et brudd i en ”normal” livssyklus. I kjernefamilier forandres familiemønstre langsomt, med en kontinuerlig tilpasning til individers skiftende behov. Å plutselig skulle håndtere store intrafamiliære ulikheter daglig representerer en belastning for stefamiliens medlemmer. I tillegg kan paret i stefamilien være på svært ulike individuelle stadier, særlig dersom kun den ene av dem har barn fra tidligere samliv.

Utviklingsmessige diskrepanser skaper ulike og ukompatible stier, og det blir en belastning for mange at samfunnsmessige og kulturelle forventninger til en ”normal livssyklus” ikke kan innfris (Visser & Visser 1982).

3.3.2 Manglende kontroll over tilværelsen; kontinuerlige omveltninger

”Stefamiliehusholdet” er et forholdsvis åpent system hvor medlemmene ofte tilhører flere hushold samtidig. Husholdet øker eller minker i omfang, alt ettersom partenes barn enten kommer til, eller forlater husholdet. Å være medlem av to hjem kan være en kilde til variasjon, det kan gi barna et videre perspektiv på tilværelsen, samt et større mangfold av relasjoner og rollemodeller. Denne sjongleringen mellom to hjem kan imidlertid gi barna en følelse av hjelpeløshet, og mange barn og voksne sitter igjen med en følelse av bitterhet, urettferdighet og en manglende følelse av kontroll ved dannelsen av en stefamilie (Visser & Visser 1982). Avgjørelser blir tatt over hodene på folk, man har ingen reell makt til å hindre uønskede forandringer, og ens innflytelse over egen hverdag kan oppleves som begrenset (Levin 1993).

En følelse av kontroll over tilværelsen gir god selvtillit og tro på egen kompetanse. En følelse av hjelpeløshet og avmakt fører derimot til apati, negativ attribuering og tilsvarende negativ atferd. Kontroll er den motiverende kraften som gir oss initiativ til å handle og tro på egen evne til å hankses med vansker. Manglende kontroll over tilværelsen er et åpenbart problemområde for stefamiliens medlemmer. Det representerer én av de største utfordringene i forhold til å identifisere mestringsstrategier.

3.3.3 Diffuse grenser og udefinerte roller

Er hele stefamilien én stor enhet eller er den inndelt i ulike grupperinger avhengig av slektskap og blodsband? Avgrensninger i en stefamilie kan by på store utfordringer. I tillegg til at det i mange tilfeller er vanskelig å vite hvem som tilhører familien, er hensynet til egen individualitet kontra fellesskapets beste en utfordring. Denne usikkerheten og kompleksiteten skaper tvetydighet, noe som viser seg i familiemedlemmenes noen ganger svært ulike definisjoner av stefamilien. Dannelsen av koalisjoner og allianser er nærmest uunngåelige (Visser & Visser 1982).

Stefamiliens manglende familiemodell fører i mange tilfeller til at kjernefamiliens modell fungerer som sammenligningsgrunnlag (Levin 1993). På grunn av store strukturelle forskjeller, og på grunn av stefamiliens store kompleksitet, vil kjernefamiliens modell ha svært begrenset overføringsverdi når det gjelder rolleutforming i en stefamilie. Hvordan en steforelder utformer sin rolle overfor et stebarn kan heller ikke hentes fra bøker om oppdragelse og foreldreskap, da retningslinjer i forhold til steforeldre og stebarn nærmest er ikke-eksisterende, særlig i Norge. Steforeldre er derfor mer eller mindre overlatt til seg selv når det gjelder å finne sin rolle i den nye familien, både overfor partneren, stebarna og eventuelle egne barn (Visher & Visher 1982). For foreldre og barn i ”intakte” familier er rollene definerte og ansvarsområdene stort sett klare. Når det gjelder stefamilier derimot, er rollene mye mer diffuse, ansvarsområdene er ofte udefinerte, og man må ha perioder med grensesetting, rolle- og grenseutprøving. Paret i stefamilien kan i utgangspunktet ha svært ulike oppfatninger når det gjelder oppdragelse, og kolliderende oppdragerstiler kan føre med seg usikkerhet, skuffelse og konflikt om oppdragerrollen. Barn er ofte raske til å oppfatte spenninger på hjemmebane, og de kan føle seg usikre på hvordan de skal forholde seg til steforeldre kontra biologiske foreldre. Det er vanskelig å oppdrive spilleregler for rolleutforminger i en stefamilie, og problemene forblir derfor ofte innen familiens grenser (Visher & Visher 1979).

For steforeldre kan det særlig være en utfordring å utvikle stabile mønstre for hvordan de skal tenke, føle og handle i forhold til sine stebarn. De forventes å være både foreldre, ikke-foreldre og steforeldre, og de er på en udefinert måte ”pålagt” å dele foreldrerollen med den andre biologiske forelderen som ikke bor i husholdet (Visher & Visher 1982). Skal steforeldre for eksempel delta på foreldremøter? I mange tilfeller vet verken steforeldre selv eller omgivelsene hva rollen som steforelder bør innebære. I kjernefamilier er det ingen lovmessig tvetydighet angående hvem som har ansvaret for barna. I stefamilier har ikke steforeldre noen lovmessig relasjon til barnet, og varigheten på forholdet mellom steforeldre og stebarn, følger som regel varigheten til samlivet mellom den biologiske forelderen og steforelderen (Visher & Visher 1979). Det at steforeldre opplever mangel på anerkjennelse gjennom lovverket kan skape vansker i forhold til økonomisk støtte og omsorgsrett, og fører i praksis til at de ikke har noen rettigheter eller plikter i forhold til sine stebarn (Levin 1993). En-forelderfamilier får skattefradrag, men dersom forelderen gifter seg, faller skattefradraget

bort. Denne symbolverdien forteller oss at det ikke eksisterer noen relasjon mellom stebarn og deres steforeldre.

Utforming av stemorrollen kan være særlig utfordrende da det forventes at hun automatisk skal fylle en tradisjonell morsrolle, selv om dette ofte ikke er ønskelig verken for stemødres eller stebarns vedkommende (LeMasters 1970 i Levin 1993). Stebarn får ofte tildelt rollen som enten *offer* for foreldrenes skilsmisse og kjernefamiliens oppløsning, eller som *årsak* til konflikt mellom parrelasjonen i stefamilien (Wald 1981 i Levin 1993). Begge synsvinklene betrakter barnet som et problem. I tillegg kan man spørre seg hvilken rolle ”det besøkende barnet” har i stefamilien. Er det kun for foreldrenes tilfredsstillelse, eller kommer denne ordningen også barnet til gode? Denne ambivalensen kan føre til at barn er usikre på om de er fullverdige familiemedlemmer eller om de bare er på besøk (Visser & Visser 1982).

Eksistensen av både en biologisk forelder som ikke bor i husholdet, samt en steforelder av samme kjønn som bor i husholdet, kan gi grobunn for usikkerhet og frykt for barnas del, og kan føre til at det utvikler seg en maktkamp mellom de voksne tuftet på rivalisering og frykt for å miste barna (Visser & Visser 1982). Barn som blir forventet å opptre mot steforeldre som om de var deres ”ekte foreldre”, reagerer ofte med skyldfølelse, fiendtlighet og trass, og minnet om de biologiske foreldrenes samliv står i veien for en sunn integrering av det nye samlivet (Visser & Visser 1982).

Det er vanskelig å danne tilhørighet og lojalitet til stefamilien når man selv er usikker på hvilken rolle man skal fylle, så vel *i* som utenfor husholdets fire vegger. Når grensene i tillegg er diffuse, vil svært mange føle seg overlatt til seg selv og oppleve manglende tilhørighet til sine nærmeste.

3.3.4 Lojalitetskonflikter

Tilknytning i en familie er i stor grad tuftet på lojalitet. Denne lojaliteten består av usynlige og sterke bånd som knytter komplekse relasjoner sammen. Lojaliteten er bygd på tillit, og tillit og identitetsdanning er kompliserte prosesser som må skapes over lang tid. Mange medlemmer av stefamilien har i utgangspunktet liten tillit til stefamilie- prosjektet, og det er ikke uvanlig at særlig barn føler liten lojalitet til stefamilien, i hvert fall i et tidlig stadium. Stefamilien har i utgangspunktet en kompleks blanding av lojalitetsbånd som stammer fra tilknytning både til fortidige og nåtidige relasjoner. Tidligere allianser videreføres gjerne til

stefamilien og leder til trianguleringer, noe som igjen innebærer at enkelte defineres som innenfor, mens andre blir holdt utenfor. Stefamiliens komplekse struktur kan gi grobunn for interpersonlige konflikter og spenninger, og låste spenninger mellom familiemedlemmer er ofte svært vanskelige å åpne (Visher & Visher 1982).

Det faktum at et barn er et produkt av to foreldre kan forklare den sterke splittelsen barnet kjenner ved en skilsmisse. Inngåelse av nye ekteskap eller samliv der det er barn med i bildet, innebærer at barna helt eller delvis skilles fra en av foreldrene, og lojalitetskonflikter er dermed et faktum (Visher & Visher 1982). De fleste barn har behov for å velge side, og av lojalitet velger de ofte den forelderen som bor i husholdet. I tilfeller der de biologiske foreldrene har et høyt konfliktnivå, vil barn ofte bli uskyldige ofre for foreldrenes kamp mot hverandre, noe som kan medføre at barna utvikler motstridende følelser for én eller begge foreldrene. Barns misnøye med å bo i to ulike hjem kan komme av vissheten om at den ene forelderen føler seg truet av at barnet trives i den andre forelderens hjem (Visher & Visher 1982).

I de fleste stefamilier vil det før eller siden oppstå tilfeller av konkurranse, enten mellom stebarn og biologiske barn, mellom stebarn og steforeldre eller biologiske foreldre, eller mellom steforeldre og biologiske foreldre. Familiemedlemmer som føler seg usikre på sin posisjon og status i familien kan komme til å knive om de andres gunst. For barnas del kan det handle om hvem som er best likt eller mest elsket av både biologiske foreldre og steforeldre, og for foreldrenes del kan det gjelde usikkerhet angående ansvarsområder og samværsavtaler. Det representerer ofte en stor utfordring for steforeldre å måtte hankses med lojalitetskonflikter i forhold til samværstid mellom egne barn, stebarn og felles barn (Levin 1993). Mens stefar stort sett blir møtt med samfunnets støtte på grunn av hans innsats for partnerens barn, blir stemor gjerne møtt med skepsis (Bowerman & Irish 1962 i Levin 1993). Ifølge et tradisjonelt kjønnsrollemønster forventes det at kvinnen skal ha det primære omsorgsansvaret, mens mannens innsats utover "normalen" hylles som noe ekstraordinært. Myten om "den onde stemoren" er en vesentlig grunn til stemødres vanskelige situasjon, samt stemødres mindretall i forhold til stefedre (Irish & Schulman 1972 i Levin 1993).

Følelser som sinne, avvisning, frustrasjon, dårlig samvittighet, tristhet, skuffelse, maktesløshet, sjalusi og utakknemlighet vil være alminnelige følelser å kjenne på som stemor eller stefar. Et vanlig problem er å føle at man kommer i klemme mellom

kjærligheten til egne barn og kjærligheten til en ny partner. Disse følelsene er ikke farlige eller unormale - bare vonde. Stefamilien har, i likhet med kjernefamilien, et håp om at kjærligheten vil overvinne alle hindringer. Etter en stund vil mange oppleve at de håpefulle forventningene forandres til frustrasjon, kanskje særlig fordi virkeligheten ikke stemmer overens med forventningene. Én av stefamiliens største utfordringer er å forhandle seg fram til *sin måte å være familie på*.

3.3.5 Tilpasningsvansker og urealistiske forventninger

Forandringer i tilværelsen krever evne til tilpasning. Tidligere erfaringer påvirker følelser, tanker og atferd, og disse mer eller mindre fastlagte tanke- og handlemønstrene vil i større eller mindre grad gjøre seg gjeldende når det oppstår store omveltningen i hverdagen.

Medlemmer av stefamilien bringer med seg et stort og variert register av tenke- og handlemåter, noe som kan være problematisk med tanke på utviklingen av et godt stefamiliesamhold. Utfordringen ligger i å få hvert enkelt familiemedlem til å løsrive seg fra tidligere familiekulturer til en ny og integrert "stefamiliekultur", uten at det oppfattes som en trussel mot den enkeltes personlige integritet. Problemer kan oppstå når én eller flere familiemedlemmer ikke klarer å tilpasse seg den nye familiekulturen på lik linje med andre familiemedlemmer. Det viser seg at det er store individuelle forskjeller innad i stefamilier når det gjelder integreringen til en ny familieform (Visser & Visser 1982).

Steforeldres forventninger til seg selv er ikke sjelden urealistisk høye, og når forventningene ikke kan innfris vil mange oppleve følelser av utilstrekkelighet og inkompetanse. Det å ha negative tanker om et stebarn, for eksempel, kan gi steforeldrene følelser av skam, skyld og selvforakt. Det er ikke legitimt å ha negative følelser for et barn, og særlig ikke overfor et barn som kanskje er i en vanskelig overgangsfase og trenger mye støtte. Når steforeldre uttrykker frustrasjon og misnøye omkring sin familiesituasjon, er det ikke uvanlig at de får undergravende kommentarer tilbake; "du visste på forhånd hva du begikk deg inn på". Det er derfor ikke uvanlig at stefamilier holder sine negative følelser skjult for omverdenen, og problemene forblir uløste. Betente interpersonlige relasjoner, komplekse familieforbindelser og spenninger innad i en familie kan ikke tas forbehold mot på forhånd (Visser & Visser 1979).

Tilpasning til nye samværsordninger kan by på store utfordringer for både barn og foreldre. Selv om det i utgangspunktet er enighet om hvor barnet til enhver tid skal bo, kan det ofte være vanskelig for barn å sjonglere mellom to verdener av mammaer, pappaer, steforeldre, søsken og stesøsken. Barnets to hjem kan i tillegg være svært ulike og operere med ulike regler, noe som krever stor tilpasningsevne og tålmodighet fra barnets side (Visher & Visher 1979). Den minst gunstige alderen å introdusere en steforelder på er ifølge Kaplan i *ungdomstiden*, da denne perioden generelt er preget av opprør og løsrivelse fra foreldre og øvrige autoritetspersoner (1986 i Levin 1993). Det er ikke uvanlig at ungdommer utvikler lojalitetskonflikter ved relasjonsdanning i forhold til en steforelder, samtidig som relasjonen til den biologiske forelderen som bor i et annet hushold skal opprettholdes (Lutz 1983 i Levin 1993). Dette ser ut til å forsterkes dersom ungdommene er vitne til at foreldrene kritiserer hverandre. Barn som i kjernefamilien har hatt (en privilegert) status som eldst eller yngst, kan komme til å måtte ”dele” denne statusen med en jevn gammel stesøster eller stebror, noe som kan føre til sjalusi og rivalisering (Visher & Visher 1979).

Stefamiliens medlemmer opplever ofte at det er stor diskrepans mellom forventninger og virkelighet, noe som kan føre med seg lav selvtillit og mye skuffelse. I mange tilfeller kan et forhold til en mann eller kvinne forandre seg radikalt idet partnerens barn blir introdusert. Partnerens barn ”kommer på kjøpet”, og det oppstår et umiddelbart krav om å danne nye relasjoner, enten man ønsker det eller ei (Visher & Visher 1982). Ideen om at stefamiliens medlemmer automatisk vil utvikle følelsesmessige bånd til hverandre i det øyeblikket de danner stefamilien, er nok et eksempel på en forestilling som skaper feilaktige forventninger (Visher & Visher 1982). Kvinner i nye ekteskap eller samboerskap der det i utgangspunktet er barn inne i bildet, sliter ofte med urealistiske forventninger til seg selv; forventninger som gjerne forsterkes av samfunnet for øvrig (Visher & Visher 1982). Mange av disse kvinnene føler at de må kompensere for barnas ulykkelige opplevelser av de biologiske foreldrenes skilsmisse, og de lever i troen på at de skal skape en lykkelig og sammensveiset familie i den opprinnelige kjernefamiliens bilde. For mange stemødre blir det å motbevise myten om ”den onde stemoren” en viktig agenda (Visher & Visher 1982).

Selv om hvert sjette barn i USA er stebarn (Visher & Visher 1979), er vår kunnskap om barn i stefamilier relativt beskjedent sammenlignet med kunnskap om skilsmissebarn (Levin 1993). På grunn av manglende kunnskap om tema vil mange stebarn og steforeldre oppleve

at det hefter seg mange uuttalte forventninger og usikkerhetsmomenter ved rolleutformingen i en stefamilie.

3.3.6 Vansker i forhold til nærhet

Å skulle bo sammen med én eller flere mennesker man i utgangspunktet ikke har noen relasjon til kan føles fremmed, og i enkelte tilfeller ubehagelig. Stefamilien er opprinnelig ikke knyttet sammen av lojalitetsbånd, og mangel på grunnleggende lojalitet til stefamilien gjør inkludering vanskelig. Samtidig er det en viss sjanse for at enkelte familiemedlemmer rett og slett ikke går overens, noe som gjør relasjonsdanningen uforutsigbar og risikabel. Dannelsen av koalisjoner og allianser mellom subgrupper i familien er hyppige. Stefamiliens medlemmer blir forventet å lære hverandre å kjenne samtidig som de må dele sine nærmeste med andre. Dette kan være en belastning særlig for barn. Å skulle danne nye relasjoner i stefamilien kan oppfattes som en trussel mot allerede etablerte relasjoner, og mange barn viser derfor stor motstand mot å lære nye familiemedlemmer å kjenne. Dersom relasjonen mellom et barn og dets biologiske forelder som ikke lenger bor i husholdet ikke lenger kan karakteriseres som nært, vil barnet i mange tilfeller utvikle et indre kaos som utspiller seg i et uberegnelig ytre. Denne typen atferd kan observeres hos mange barn som har opplevd tap av nærhet til en forelder (Visser & Visser 1982).

Det kan være en utfordring for det voksne paret å vise følelser for hverandre i den første tiden. Samtidig som det er viktig for dem å dyrke forholdet, er hensynet til barna en tungtveiende faktor. Det er i mange tilfeller vanskelig for barn å observere at den biologiske forelderen gir kjærlighet til en ny voksenperson, og reaksjoner av sinne og sjalusi kan lett oppstå. Foreldrene kan i denne tiden få en følelse av at de blir observert av sine barn, og det kan være problematisk å vise kjærlighet til hverandre i en slik ukomfortabel setting (Visser & Visser 1979).

3.4 Oppsummering

Mens flere av de ovennevnte vanskene utspiller seg på en unik hos stefamilien, vil enkelte av de samme problemene forekomme også i andre familietyper, så som sjalusi, rivalisering,

maktspill og uenighet mellom de voksne. Disse vanskene forsterkes imidlertid gjerne i stefamilien grunnet dens komplekse struktur (Visser & Visser 1979).

Problemfokuset som lenge har dominert innen forskning på stefamilier har blitt kritisert for å ha ensidig fokus på vanskeligheter uten å ta positive faktorer i betraktning. Med dette utgangspunktet kan det lett oppstå en dikotomi der kjernefamilien blir symbolet for en velfungerende familieform, mens stefamilien blir synonymt med noe problematisk og avvikende (Levin 1993). Mangel på ressursorientert forskning har ført til at det eksisterer få retningslinjer for veiledning, og stefamiliers behov for støtte og rådgivning blir dermed usynliggjort (Visser & Visser 1979). I følge Visser & Visser (1982) er denne tendensen heldigvis i ferd med å endre seg, og et økende antall artikler og bøker om stefamilien har blitt publisert, særlig i USA. Stefamilien er i ferd med å bli synlig.

Følgende del av oppgaven er viet en presentasjon av et ressursorientert utgangspunkt; mestringsperspektivet. Mestringsperspektivet vil bli presentert gjennom to teoretiske tilnærminger som er nært beslektet med mestringsbegrepet, og disse vil fungere som et teoretisk rammeverk for en refleksjon omkring mestring for stefamilier. Hensikten med denne presentasjonen er å flytte fokus fra det problematiske til det ressursorienterte, med håp om at komponenter fra mestringsteori kan fungere som indikatorer for mestring i stefamilier. Ved å inneha et mestringsorientert utgangspunkt i forskning er det forhåpentligvis mulig å utforske stefamiliens unike struktur, relasjoner og prosesser med en tilnærming som ikke betrakter den som en avvikende variant av kjernefamilien. Fokus vil med andre ord være på mestring og utfordringer, heller enn på potensielle vansker og problemområder.

”It is very unfair to judge of anybody’s conduct, without an intimate knowledge of their situation. Nobody, who has not been in the interior of a family, can say what the difficulties of any individual of that family may be”. Jane Austen, Emma (Wald 1981).

4. Introduksjon av mestringsperspektivet

Dersom man leter i vanlige norske ordbøker eller leksikon vil man ikke finne begrepet *mestring*, og skriveprogrammet Word reagerer med å sette røde streker under ordet for å indikere at det enten er feil skrevet eller at det ikke eksisterer. I pedagogiske og psykologiske ordbøker derimot, finnes det flere beskrivelser av begrepet. I Bø & Helles pedagogiske ordbok (Bø & Helle 2002:159) defineres *mestring* som ”det å få til noe og det å lykkes”. Videre defineres begrepet på følgende måte; ”*mestring* brukes ofte i samme betydning som livskompetanse om folks evne og ferdighet til å klare sitt eget liv. Det innebærer også det å være til nytte, påta seg ansvar, ha kontroll over sitt eget liv og sin situasjon, kunne vise nestekjærlighet, empati og å kunne møte og mestre motgang”. Ifølge Bø og Helle er *mestring* sosialiseringens mål, og uttrykket brukes ofte som en motsetning til lært hjelpeløshet (Bø & Helle 2002:159).

Forskning og teoriutvikling om menneskers liv, helse og sykdom, har opp gjennom tidene vært under innflytelse av to ulike perspektiver; *risikoperspektivet* og *mestringsperspektivet*. Disse perspektivene representerer hvert sitt ytterpunkt av et kontinuum, der førstnevnte har utgangspunkt i bekymring for individet og dets omgivelser, mens sistnevnte har fokus på helsefremmende faktorer for individet og dets omgivelser. Bevisstheten om et fenomens svakheter gir oss kunnskap om vanskelige og problematiske områder, mens en *mestringsorientert* tilnærming åpner for en utforskning av hvordan man kan hankses med, og i beste fall unngå disse vanskene.

Forskning hadde helt inntil 1980- årene i hovedsak utgangspunkt i *risikoperspektivet*, mens *mestringsperspektivet* har kommet mer og mer på banen i løpet av de siste 20 årene. Ifølge Borge (2003) har det på denne tiden skjedd en perspektivendring fra elendighet til *mestring*, og *kompetanseparadigmet* står igjen som et sunnhetsbasert psykologisk alternativ til den problembaserte psykologien (Masterpasqua 1989 i Borge 2003). Tidlig på åttitallet begynte Garnezy & Rutter (1988) å utforske det faktum at der enkelte barn fikk problemer, var det også en stor andel barn som klarte seg bemerkelsesverdig godt til tross for at de ble utsatt for de samme belastningene. Dette viste ifølge Garnezy og Rutter at det i tillegg til risikofaktorer eksisterte diverse psykososiale faktorer som beskyttet barn som ble utsatt for risiko, nemlig beskyttelsesfaktorer (1988). Beskyttelsesfaktorene blir gjort greie for på følgende måte; ”protective factors moderate the effects of individual vulnerabilities or environment hazard so

that the adaptational trajectory is more positive than would be case if the protective factor were not operational” (Masten, Best & Garmezy 1990). Beskyttelsesfaktorer opererer med andre ord gjennom å moderere risikofaktorenes negative følger (Øzerk & Larsen 2001). Ifølge Garmezy og Rutter (1988) er det tre forhold som har betydning for om mestring kan finne sted eller ei, nemlig egenskaper ved barnet, kjennetegn ved barnets familiesituasjon og kjennetegn ved nettverket for øvrig (Øzerk & Larsen 2001).

I følge Gjærum (1998) setter mestringsperspektivet etablerte forståelsesmåter på prøve. Det tradisjonelle patologiske synet har i hovedsak forfektet retrospektiv forskning, der hensikten har vært å systematisk samle opplysninger om personers tidligere erfaringer og opplevelser. I prospektive studier derimot blir det benyttet representative utvalg slik at man i større grad har muligheten til å reflektere over ulikheter mellom ulike individer i ulike miljøer. I denne type forskning er alle mulige livsløp og utviklingstrekk av interesse, og man er dermed bedre i stand til å få et mangesidig og realitetsorientert bilde av virkeligheten. Gjærum hevder at den kunnskapen som fremkommer ved bruk av denne tilnærmingen vil utfordre den etablerte forståelsen av årsak og virkning innen psykopatologi. For at mestringsmulighetene skal komme til syne og for at man skal forstå samspillet mellom ulike faktorer i et individs tilværelse, er det nødvendig å bruke mer komplekse og mangfoldige modeller innen forskning (Gjærum 1998).

Individets mestringsevne varierer i forhold til grad av, art av og tidspunkt for belastningen. Det er derfor viktig å inneha et kontekstuellt perspektiv i forhold til mestring (Rutter 1985 i Sommerschild 1998). Mestring er et relativt begrep også i forhold til alder, temperament og ferdigheter. Det er sjelden snakk om isolerte beskyttelsesfaktorer, i de fleste tilfeller er det derimot snakk om en kjede av beskyttelsesfaktorer som til sammen virker beskyttende mot belastninger. Én beskyttelsesfaktor kan være en effektiv individuell mestringsstrategi i enkelte situasjoner, men vise seg å være ueffektiv i andre. Et eksempel på dette mangfoldet finner vi i spedbarnslitteraturen; i sammenhengen mellom spedbarns lynne og risiko-/ beskyttelsesfaktorer. Forskning har vist at det å ha et *godt lynne* kan fungere som en beskyttelsesfaktor for barn i risikomiljøer. Barn som i disse miljøene gråter lite har mindre sjanse for å bli utsatt for verbal, fysisk og psykisk mishandling, og har dermed et fortrinn. For barn som vokser opp med begrenset tilfredsstillelse av primære behov, for eksempel ved tørkekatastrofer i afrikanske land, kan det å ha et *vanskelig temperament* virke som en beskyttelsesfaktor. Barn som stadig gråter og som er vanskelige å roe ned, vil tiltrekke seg

oppmerksomhet og dermed ha større sjanse for å få dekket sine behov. Beskyttelsesfaktorer har med andre ord ulik anvendelighet til ulike tidspunkt, i ulike situasjoner og på ulike arenaer i et individs liv (Øzerk & Larsen 2001). Muligheten for å kunne velge den mest adekvate mestringsstrategien til en bestemt situasjon er helt avgjørende for at mestring kan finne sted.

Mestringsbegrepet *kan* skape en forestilling om at målet er et såkalt vellykket individ som ikke viser tegn på svakhet i møte med vanskeligheter. Denne uheldige assosiasjonen bør erstattes med mestringsbegrepets betoning av å hjelpe mennesker til å få øynene opp for nye muligheter og ubrukte ressurser (Sommerschield 1998). Ifølge Borge (2003) er mestringsbegrepet tett knyttet til læring, og det er nettopp dette læringsaspektet som utgjør et potensial for *endring*. Det mestringsorienterte utgangspunktet er dermed en forutsetning for å sette i verk konkrete tiltak i hensikt å mestre vansker og for å forbedre egen livssituasjon. Det mestrende individet er i stand til å håndtere utfordringer, krav og konflikter ved å iverksette både mentale og fysiske krefter, forutsatt at utfordringene ikke overgår individets ressurser (Rutter 1983). Ut fra teorier som fokuserer på mestring framfor risiko, kan man utlede at det er håp om ”normal utvikling” for de aller fleste ”risikobarn” (Borge 2003).

4.1 Mestring som overordnet begrep

Gjærum mfl (1998) hevder at ved å la mestring være styrende begrep, sikrer man en konstruktiv og hensiktsmessig tenkemåte i møte med ulike sosiale fenomener. I forhold til fenomenet stefamilier, innebærer dette å vende fokus fra avvik, problemer og destruktiv tankegang til vekt på ressurser, mestringsstrategier og myndiggjøring. En tilnærmingssmåte som har et mestringsorientert utgangspunkt ved forskning på stefamilier, vil ha som agenda å undersøke faktorer som bidrar til en tilfredsstillende håndtering av potensielle vansker, samt å avdekke faktorer som fremmer en positiv utvikling for samtlige familiemedlemmer.

Forskning på stefamilier kommer som tidligere nevnt til kort når det gjelder bruk av mestringsparadigmet som utgangspunkt, og den henger etter sammenlignet med forskning på menneskers liv og helse for øvrig. De fleste undersøkelser er opptatt av å slå fast det opplagt problematiske ved å leve i en stefamilie, samt å poengtere eksistensen av en rekke risikofaktorer knyttet til inngåelsen av, og opprettholdelsen av stefamilielivet. Den kunnskapen vi sitter igjen med er utelukkende problemorientert og levner ingen føringer i

forhold til forebygging, vellykket håndtering og mestring. Dersom man evaluerer denne forskningen i et prosessorientert lys kan man nærmest si at den er utilfredsstillende og ufullendt. Bruken av denne ensidig tilnærmingsmåten kan som tidligere nevnt ha sin opprinnelse i at stefamilier er et relativt nytt fenomen, og at forskning enda ikke har ”mettet” kunnskapsbehovet om risikofaktorer knyttet til fenomenet. Stefamilier har i tillegg vært en stigmatisert og usynliggjort gruppe som ikke har høstet anerkjennelse på lik linje med andre familieformer. Dagens økende andel stefamilier forteller oss allikevel at dette er en familieform som fyller en funksjon i vår kultur, og det er derfor på tide å innse behovet for å gi dette sosiale fenomenet status som en fullverdig samfunnsinstitusjon. Når stefamilien har oppnådd denne anerkjennelsen er det grunn til å tro at forskning, i takt med samfunnet for øvrig, vil endre tilnærmingsmåte fra et risikoperspektiv til et mestringsperspektiv.

4.2 To teoretiske forankringer beslektet med mestringsperspektivet

I forhold til oppgavens tema; stefamilien i et mestringsperspektiv, vil det være av avgjørende betydning å identifisere faktorer som kan gjøre hverdagen i en stefamilie lettere.

Identifisering av konkrete strategier som potensielt fremmer mestring kan bidra til at *samtliges medlemmer av stefamilien* får en tilfredsstillende hverdag, både hver for seg og som en helhet. Oppgavens teoretiske utgangspunkt for vinklingen ”mestring som mulighet i møte med stefamilier” er hentet fra to ulike retninger som er nært beslektet med mestringsbegrepet; Antonovskys ”opplevelse av sammenheng” og Walsh’ framstilling av ”familieresiliens”. Disse retningene fokuserer på enkelte kjernekomponenter som her antas å ha en positiv korrelasjon med stefamiliens mestring. Presentasjonen av disse teoretiske retningene vil sammen med presentasjonen av stefamilien (del 3.) fungere et utgangspunkt for en refleksjon over stefamiliens potensielle mestring, i del 5. Det vil i hovedsak fokuseres på stefamilien som en helhet, med særlig omtanke for barns velbefinnende og mestring.

Aaron Antonovskys teori om ”opplevelse av sammenheng” (OAS) er en mestringsorientert tilnærming som fokuserer på kilder til god helse og velvære i motsetning til sykdom og dysfunksjonalitet. Han opererer med tre kjernekomponenter som forutsetninger for opplevelse av sammenheng i tilværelsen; håndterbarhet, meningsfullhet og forståelse. Begrepet ”OAS” ble utviklet i forbindelse med Antonovskys arbeid med kvinner som hadde

overlevd opphold i konsentrasjonsleire som barn og unge, og begrepet kan derfor i følge Borge (2003) først og fremst overføres til voksne mennesker. Antonovskys selv diskuterte teorien sin både i forhold til barn, ungdom og voksne, og den bør dermed kunne anvendes i forhold til mennesker i alle aldre.

”Resilience” er et internasjonalt begrep som anvendes i barne- og ungdomspsykiatrien, og kan defineres som ”individens evne til å håndtere vansker på en tilfredsstillende måte”. Teoriutvikling om ”resilience” handler om utforskning og avdekking av faktorer i individet og i miljøet som bidrar til en positiv utvikling og tilpasning spesielt for barn og ungdom, til tross for møte med belastende erfaringer. Begrepet ”familieresilience” er nært beslektet med ”resilience”. Meningsinnholdet i dette begrepet rommer derimot faktorer i et individs utvidete system; *familien*. I stedet for å utelukkende fokusere på gunstige faktorer i enkeltindividet, er man her opptatt av å utforske faktorer som gjør familien som helhet bedre i stand til å håndtere vansker.

4.2.1 Aaron Antonovskys ”opplevelse av sammenheng”; meningsfullhet, forståelighet og håndterbarhet

En patologisk orientering søker å forklare hvorfor mennesker blir syke og hvorfor de hører til en bestemt sykdomskategori. Motstykket til dette er en salutogenetisk orientering som fokuserer på kildene til sunnhet og helse. Salutogenese er et medisinsk perspektiv som legger vekt på de aktive prosessene som bringer individet framover mot friskhet og velvære (Borge 2003). I Aaron Antonovskys bok ”Helbredets mysterium” stiller forfatteren spørsmålet om hvorfor noen mennesker overvinner motstand, kriser og belastende hendelser uten å bli syke, mens andre bukker under i møte med stressende opplevelser. Skyldes dette forskjeller i motstandskraft betinget av arv og miljø? Og på hvilken måte påvirkes i så fall denne motstandskraften når vi blir utsatt for psykososiale belastninger?

Antonovskys svar på det salutogenetiske spørsmålet er at muligheten til å hanske med belastende opplevelser er avhengig av den enkeltes *opplevelse av sammenheng* (”sense of coherence”) i tilværelsen, det vil si den enkeltes opplevelse av tilværelsen som *meningsfull*, *forståelig* og *håndterlig*. ”Opplevelse av sammenheng” (OAS) blir definert som en global innstilling til tilværelsen som uttrykker den grad av tillit man har til at ens indre og ytre miljø er forutsigbart, strukturert og forståelig, at man har tilstrekkelige ressurser til rådighet for å

imøtegå livets krav, og at disse kravene representerer utfordringer som man føler det er verdt å engasjere seg i (Antonovsky 2000). Den salutogenetiske orienteringen avviser den dikotomiske klassifikasjonen av folk som enten syke eller friske, og opererer heller med et multidimensjonalt kontinuum med grader av friskhet og grader av sykdom (Antonovsky 2000). Antonovsky ønsker at man må se på patologi og salutogenese som komplementære tilnærminger, og søker etter kunnskap om hele menneskets historie. Opplevelse av sammenheng er sagt med andre ord en global innstilling, en måte å oppfatte verden på, en grunninnstilling, i motsetning til en reaksjon på en bestemt situasjon. Man kan altså ikke ha en sterk "OAS" på ett område i livet, og svak på et annet (Antonovsky 2000).

Antonovsky opererer med tre kjernekomponenter i "OAS"; forståelse, håndterbarhet og meningsfullhet. *Forståelse* viser til den betydning man tillegger dagligdagse hendelser. Man kan velge å tolke stimuli som *enten* kognitivt forståelig, ordnet, sammenhengende, strukturert og tydelig, *eller* som kaotisk, uordnet, tilfeldig og uforklarlig. En person i førstnevnte kategori vil ha en forventning om at stimuli er forutsigbart, eller at uventede stimuli på en eller måte kan settes inn i en sammenheng og forklares. Det er ikke dermed sagt at det gitte stimuli er ønsket, men at det er mulig å gjøre det forståelig uansett positiv eller negativ opprinnelse og utfall. Her blir det lagt vekt på det kognitive aspektet, som "en grunnleggende evne til å bedømme virkeligheten" (Antonovsky 2000).

Håndterbarhet viser til i hvilken grad man er i stand til å se løsninger på problemer man møter, samt den grad av ressurser man har til rådighet for å hanske ukjent stimuli. De ressursene en har til rådighet kan være både ressurser man personlig råder over, samt ressurser man har tilgang til via en signifikant annen; for eksempel en ektefelle, venn, kollega eller familiemedlem. Familiemedlemmer man har et varmt og tillitsfullt forhold til er en stor ressurs i forhold til mestring, og involvering av andre mennesker for å imøtekomme vansker er en indikasjon på mestring i seg selv. En person med en sterk følelse av håndterbarhet føler seg ikke som et offer for omgivelsene, og oppfatter seg sjelden urettferdig behandlet. Denne innstillingen gjør en i stand til å innse at uheldige hendelser av og til forekommer, samtidig som den gir handlekraft til å iverksette tiltak for å mestre situasjonen (Antonovsky 2000).

Meningsfullhet henspiller på den grad man føler at livet er meningsfylt og en kilde til personlig tilfredsstillelse, og i den grad man er i stand til å tolke enkelte av problemene man

møter som utfordringer det er verdt å investere energi på. Mennesker som har en høy "OAS" har visse elementer i livet som betyr noe for dem, og som gir mening i følelsesmessig forstand. Dette betyr ikke at enhver hindring i tilværelsen blir møtt med åpne armer og åpent sinn, men at man engasjerer seg for å finne en løsning på problemet og å såkalt finne mening i meningsløsheten (Antonovsky 2000).

En "generell motstandsressurs" omfatter både forståelse, meningsfullhet og håndterbarhet (Antonovsky 2000). For å mestre er man altså avhengig av alle de tre komponentene i "OAS", som en helhet. Det er ikke dermed sagt at *alle* aspekter ved livet behøver å være forståelige, håndterbare og meningsfulle; det som er avgjørende er at det finnes enkelte områder i livet som er viktige og betydningsfulle. I motsatt fall er det liten sannsynlighet for at vedkommende har en sterk "OAS" (Antonovsky 2000). Erfaringer karakterisert ved en indre sammenheng utgjør grunnlaget for komponenten forståelighet, en hensiktsmessig belastningsbalanse utgjør grunnlaget for komponenten håndterbarhet, og medbestemmelse utgjør grunnlaget for komponenten meningsfullhet (Antonovsky 2000). En sterk opplevelse av sammenheng er ikke en bestemt mestringsstil, men en person med en sterk "OAS" velger den mestringsstrategien som ser ut til å være mest velegnet i hensikt å håndtere stressfaktoren (Antonovsky 2000).

Et menneskes opplevelse av sammenheng viser seg når det blir utsatt for stressende stimuli. En stressfaktor blir definert som "krav det ikke finnes noen umiddelbar eller automatisk adaptiv respons på", og stressfaktorenes primære virkning er at de skaper en spenningstilstand i individet (Antonovsky 2000). Virkningene av å bli utsatt for en stressfaktor behøver ikke å være av patologisk art, men kan gjerne være helsefremmende, avhengig blant annet av hvilken type stressfaktor det er snakk om, samt om utfordringen kan løses på en tilfredsstillende måte. En person med en sterk opplevelse av sammenheng vil med stor sannsynlighet bedømme en stimulus til å være en ikke- stressfaktor, eller eventuelt bedømme en stressfaktor som irrelevant eller godartet fordi vedkommende har tillit til at det finnes en løsning på problemet. Den grunnleggende tilliten til at det meste ordner seg, at man har ressurser til rådighet for å håndtere ulike situasjoner, og at det som i øyeblikket virker uoversiktlig kommer til å bli forståelig, er i seg selv en svært nyttig og relevant ressurs. Den "OAS"- sterke personen har med andre ord alltid et forsprang (Antonovsky 2000). En person som har en svak "OAS" vil derimot oppfatte den stressende situasjonen som forvirrende, noe som kan gi seg utslag i et ønske om slippe å forholde seg til situasjonen. Han eller hun vil være tilbøyelig til å gi opp allerede i utgangspunktet (Antonovsky 2000).

I forhold til utvikling av et individs opplevelse av sammenheng hevder blant andre David Reiss (1981 i Antonovsky 2000) at familien er en viktig instans. Det er barnets signifikante erfaringer som utvikler dets opplevelse av sammenheng, og familien er den primære instans i forhold til å forme barnets virkelighetsoppfattelse og skape orden og oversiktighet (eller kaos og misforståelser). Jo sterkere foreldrenes opplevelse av sammenheng er, desto større er sjansen for at barnas livsverden vil formes i samme retning (Antonovsky 2000). Den opplevelse av sammenheng man har opparbeidet seg i løpet av barndommen og ungdomstiden, vil kun være av foreløpig karakter, og gir ingen klare indikasjoner på hvordan man som voksen vil håndtere stress og belastende opplevelser (Antonovsky 2000). Det er først ved overgangen til voksenlivet, med dets langsiktige forpliktelser overfor andre mennesker, at barndommens og ungdomstidens erfaringer vil utspille seg i den ene eller andre retningen av kontinuumet. Men selv om ens erfaringer fra barndom og voksenliv i stor grad former ens opplevelse av sammenheng, er det i følge Antonovsky (2000) mulig å endre denne disposisjonen. Ved å aktivt oppsøke utfordringer som er adekvate i forhold til tilgjengelige ressurser, og ved opplevelsen av gjentatte mestringserfaringer, vil individet med stor sannsynlighet bli bedre i stand til å hanskles med framtidige vansker.

Antonovskys forskning på hvilke faktorer som er ”helsebringende” for mennesker, har bidratt til at man ikke bare har fokusert på risikofaktorer og negative følger av belastende omgivelser og hendelser, men også på iboende, potensielle ressurser og beskyttelsesfaktorer som individer er i besittelse av, og som iverksettes ved behov (Øzerk & Larsen 1999). I stedet for å lete etter årsaker til sykdom, bør man heller spørre seg hvilke faktorer som bidrar til å bevege mennesket mot den ”friske” enden av kontinuumet. Fokus bør ligge på mestringsressurser, eller på det som er avvikende i patologisk forskning; tilfeller der individet har beveget seg i positiv retning på kontinuumet, til tross for dystre spådommer om det motsatte (Antonovsky 2000). Antonovsky sammenfatter de viktigste konsekvensene av den salutogenetiske tilnærming slik; ”den salutogenetiske tilnærmingen er en forutsetning for mestring, og hvis vi ikke lukker øynene for virkeligheten, ligger mulighetene for mestring foran oss” (Antonovsky 2000:143).

4.2.2 “Familieresiliens”; kommunikasjonsmønster, organisering og tankemønster

Det engelske ordet ”resilience” kan defineres som; ”evne til å håndtere livets utfordringer, og kapasitet til å komme styrket ut av belastende opplevelser” (Walsh 1998). Ifølge Waaktaar & Christie (2000) er de vanligste målene på å være ”resilient”; fravær av psykiatriske diagnoser, evne til å være i jobb eller på skole, og selvrapportert fungeringsnivå. Begrepet stammer opprinnelig fra fysikkfaget og betegnes som ”et objekts evne til å komme tilbake til utgangspunktet etter at det har vært strukket eller bøyd” (Waaktaar & Christie 2000:17). Når vi bruker begrepet om mennesker, snakker vi i hovedsak om barn som, til tross for at de har vært utsatt for harde belastninger, klarer å bevege seg tilbake til utgangspunktet uten å vise symptom på varige psykologiske forstyrrelser. Mer enn halvparten av alle barn som blir eksponert for risiko og stress, utvikler *ikke* alvorlige psykiske problemer. Disse ”unntakene” har inntil de siste 20- 30 årene vært viet liten vitenskapelig interesse; søkelyset har i stor grad vært rettet mot tilfeller der det har gått galt, på bekostning av forskning om potensielle beskyttelsesfaktorer (Borge 2003). I dag er en økende andel forskere interessert i å undersøke faktorer som potensielt beskytter individet, og man er ikke lenger utelukkende opptatt av å utforske risikofaktorens negative ringvirkninger.

Gode norske oversettelser av ordet ”*resilience*” har vært vanskelig å oppdrive. Begrepet ”løvetannbarn” har vært benyttet i norsk litteratur, men mange mener at dette er uheldig ordbruk da vi villedes til å tro at det finnes barn som klarer seg uansett frekvens og styrke av belastninger, og at de såkalt ”resiliente” barna tar i bruk sine helt spesielle beskyttende egenskaper for å overkomme risiko. Å være ”resilient” er ikke det samme som å være uslåelig, det er derimot snakk om å være motstandsdyktig på visse områder, til ulike tider, og det er i hvert enkelt tilfelle en rekke faktorer som medvirker til at man håndterer eller ikke håndterer en hendelse, situasjon eller opplevelse (Walsh 1998). Begrepet *mestring* (”coping”) har også vært foreslått som et alternativt begrep til ”resilience”. Men i følge Borge (2003) er det feilaktig å likestille disse to begrepene da ”resilience” utelukkende dreier seg om ”positiv mestring”, mens mestring både kan være nøytral, positiv og negativ. Den amerikanske definisjonen av mestring er ”to manage successfully”, og begrepet utelukker dermed den viktige risikodimensjonen, som er en forutsetning for ”resilience” (Borge 2003). ”Resilience” er uløselig knyttet til risiko og viser seg *når* individet møter motgang, ikke til tross for at det møter motgang (Walsh 1998).

Andre norske begreper som er brukt om ”resilience” er motstandsdyktighet og motstandskraft, men heller ikke disse begrepene er fullgode, da de henspiller til noe eksklusivt indre i personen. Waaktaar og Christie (2000) velger heller å benytte det internasjonale ordet ”resilience”, og begrunner det med at det ikke finnes noen som er 100 % motstandsdyktige mot alle typer belastninger, men at det dreier seg om svært komplekse samspill mellom en rekke faktorer både i *personen* og i *situasjonen* som til sammen blir bestemmende for utfallet av belastninger for det enkelte mennesket (Waaktaar & Christie 2000). Jeg velger i likhet med Borge (2003) å bruke begrepet i en fornorsket versjon; ”*resiliens*”, med håp om at uttrykket kan bli en del av norsk forskning og dagligtale.

Historisk sett har det i vesten vært mest vanlig å snakke om resiliens i individuelle termer. Forskere har lett etter potensielt resiliente egenskaper i medfødte, indre trekk ved personligheten, så som gode sosiale ferdigheter, positiv selvoppfatning, opplevelse av egenverd og gode kognitive evner. Med andre ord en slags biologisk gunstig utrustning. Forskning på *familiens* innflytelse i forhold til individuell resiliens hadde inntil 1980- årene hovedsakelig fokus på det sykelige og abnormale, og svært få studier utforsket familien som en potensiell ressurs (Walsh 1998). Denne tendensen kan for det første forklares med det tradisjonelle mangel- baserte kliniske perspektivet som har stått sterkt ved forskning på familiens innflytelse (Walsh 1993 i Walsh 1998). Den gjengse oppfatning har for eksempel vært at en oppvekst under vanskelige familieforhold, i risikofylte omgivelser og med eksponering for såkalt uheldige hendelser, uten unntak fører til vanskeligheter i barndommen, og senere i voksen alder. En annen forklaring på det patologiske synet er at de fleste studier om resiliens har undersøkt barn som har blitt mishandlet av foreldrene eller som kommer fra vanskeligstilte familier. Man har derfor sett på familien som en dysfunksjonell faktor i barnets liv, og lett etter spor av resiliens utenfor familiens grenser. Rutters (1985 i Walsh 1998) motargument mot dette risikobaserte perspektivet er at ingen kombinasjon av risikofaktorer, uansett alvorlighetsgrad, kan forutsi forekomsten av vansker hos mer enn halvparten av barna som vokser opp under såkalt ugunstige forhold. Majoriteten av barn som blir mishandlet av sine egne foreldre, vil *ikke* mishandle sine barn når de i sin tur blir foreldre (Kaufman & Zigler 1987 i Walsh 1998). Forskning har i de senere årene delvis gått bort fra det dysfunksjonelle fokuset og erstattet det med utvidete systemers potensielt *positive* påvirkningskraft, med særlig vekt på familiens potensial som kilde til en slags ”kollektiv” eller ”relasjonell” resiliens. Familiens innflytelse blir i nyere forskning ikke

lenger utelukkende vurdert som en patologisk faktor i et individs liv, men derimot som en potensiell styrke og kompetanse.

Relasjonell eller kollektiv resiliens omtales i faglitteraturen som ”*familieresiliens*”. Denne tilnærmingen bygger på systemteori, og har som teoretisk utgangspunkt at *alle* typer familier (systemer) kan overkomme og komme styrket ut av selv de mest belastende og stressende opplevelsene ved å samarbeide og investere felles innsats, ressurser og initiativ til mestring (Walsh 1998). En viktig agenda for klinikere som legger familieresiliens til grunn er å *styrke familien* ved å bygge opp et støttende familieklima, noe som i seg selv kan ha en mestringsfremmende effekt. Opplevelsen av felles mestring vil fostre en følelse av stolthet og handlingskompetanse, noe som kan overføres til andre situasjoner som krever felles mobilisering. Familieresiliens innebærer mange interaktive prosesser over tid, og kan romme alt fra en families respons på en truende situasjon, dens evne til å takle overganger og forandringer, og dens ressurser i forhold til å håndtere stress både på umiddelbar og lang sikt. Studier som har en familieresiliens- tilnærming til grunn, har kommet fram til at det er enkelte kjernekomponenter som skiller seg ut i forhold til god familiefungering. Walsh (1998) nevner følgende tre overordnede kjernekomponenter; *tankemønstre*, *organisering* og *kommunikasjonsmønstre*. Disse komponentene vil her bli presentert i en beskrivelse av familiers resiliente egenskaper.

Den første komponenten, ”*tankemønstre*”, representerer familiens grunnleggende verdensanskuelse, meningsplattform og verdiforankring, og er i følge Walsh (1988) kjernen bak familiens fungering og dermed den viktigste faktoren i forhold til å utvikle resiliente familier. Tankemønsteret utgjør familiens grunnleggende perspektiv på verden og har særlig betydning for hvordan den forholder seg til, og hankses med motgang og utfordringer (Walsh 1988). Tankemønsteret er påvirket av tidligere erfaringer, det opprettholdes og utvikles gjennom familieritualer, og det både hemmer og fremmer familiens atferd. En resilient families tankemønster består av et sett *samkjørte* meninger, holdninger og normer som gjør livet forutsigbart, utvetydig og strukturert for alle dens medlemmer. Disse tankemønstrene bidrar til at familien opplever sammenheng i tilværelsen, noe som igjen gjør det mulig å finne en mening med vanskelige situasjoner. En resilient familie har i følge Walsh (1988) en overordnet positiv holdning til tilværelsen, noe som gir seg utslag i pågangsmot til å tenke mestringsorientert, samt handlekraft til å hankses med motgang. Positiv tankegang og årsaksattribuering til faktorer som er innenfor deres kontroll gir familiens medlemmer et

større register av problemløsningsferdigheter. Støtte og oppmuntring er en forutsetning for mestring, og opplevelsen av felles mestring vitner om at det nytter å gjøre en aktiv innsats (Walsh 1988). Resiliente familier er bedre i stand til å akseptere at både familiemedlemmer og omgivelser forandrer seg, og ser dermed nødvendigheten av forandring for å fremme utvikling og vekst. Hvordan en familie vurderer sine problemer og valgmuligheter kan med andre ord utgjøre forskjellen mellom mestring og nederlag.

Den andre kjernekomponenten, ”*organisering*”, rommer komponentene fleksibilitet, samhold og sosiale og økonomiske ressurser. Familiens organisering danner et spesifikt mønster som er med på å definere relasjoner og regulere atferd, og som er av avgjørende betydning i forhold til å takle stress og tilpasse seg endrede omgivelser og betingelser (Walsh 1988). For optimal familiefungering er det viktig å balansere mellom en fleksibel og stabil struktur, med opprettholdelse og endring av strukturen ved behov. Stabile familiemønstre innebærer forutsigbare og konsistente rolle, regler og handlingsmønstre, der medlemmene til enhver tid ved hva som er forventet av dem. Ritualer og rutiner bidrar til at denne stabiliteten opprettholdes, noe som er særlig viktig ved turbulente perioder når daglige rutiner blir brutt og det hersker forvirring (Walsh 1988). En familie med høyt fungeringsnivå har evnen til å tilpasse seg endrede behov, og modererer regler etter som menneskene og omgivelsene endrer seg. Rigiditet i familiemønstre er ikke ønskelig, men derimot en god balanse mellom stabilitet og forandring. Når det gjelder familiens samhold er balansegangen mellom respekt for individuelle behov og gruppens behov en viktig faktor. Et miljø preget av trygghet, tillit og respekt for individet fasiliteterer individuell utvikling og vekst, samtidig som det foster samhold i familien. I forhold til sosiale og økonomiske ressurser har det vist seg at høyt fungerende familier som opplever vansker er i stand til å erkjenne eksistensen av disse vanskene både overfor seg selv og andre, samtidig som de har evnen til å søke hjelp av sine sosiale omgivelser ved behov (Walsh 1998).

Den tredje kjernekomponenten, ”*kommunikasjonsmønstre*”, har følgende underkategorier; klarhet, empatisk følelsesfellesskap og felles problemløsning. God kommunikasjon er fundamentalt for en god familiefungering og forutsetter at partene har evne til både å lytte og snakke, at alle partene er åpne og villige til å gi av seg selv og at kommunikasjonen er klar, sammenhengende og preget av gjensidig respekt (Walsh 1988). Klarhet i kommunikasjon innebærer at samtalen er direkte, spesifikk og ærlig; ”partene sier hva de mener og mener det de sier”. Ved uoversiktlige situasjoner er konsistente beskjeder et nyttig verktøy i hensikt å

klargjøre ulike aspekter ved situasjonen og gjøre den mer oversiktlig. Empati i kommunikasjonen innebærer at de kommuniserende er villige til å vise og dele et vidt spekter av følelser; både glede, sorg, sinne, varme og oppmuntring. Gjensidig tillit bygges gjennom åpen og ærlig følelsesutveksling der aksept av usikkerhet, ambivalens og uenigheter innbyr partene til å åpne seg uten risiko for å bli uglesett (Walsh 1988). Åpen positiv kommunikasjon og innslag av humor er viktige innslag både som en motvekt til negativ kommunikasjon og som et uttrykk for varme og positive følelser, noe som igjen kan bidra til å løse spenninger og heve trivselsnivået i familien.

Evne til å hankses med konflikter forutsetter at familien har et repertoar av problemløsningsferdigheter, samt er i stand til å tolerere ulikheter og uenigheter. En strategisk framgangsmåte for felles problemløsning er å identifisere problemet, snakke om det identifiserte problemet med alle involverte parter, iverksette en felles "brainstorming" der alle mulige løsninger blir vurdert, og der det til slutt blir funnet en løsning som er til det beste for fellesskapet, samtidig som den tar hensyn til enkeltindividet. Åpenhet i forhold til alternative løsninger er et kjennemerke for velfungerende familier (Walsh 1988). Tre komponenter som kjennetegner en beslutningsprosess er forhandling, kompromiss og gjensidighet, og selve prosessen kan være vel så viktig som utfallet. Ved problemløsning er det foreldres ansvar å koordinere prosessen slik at alles meninger blir hørt, og et kriterium for endring er enighet om at man jobber for et felles mål (Walsh 1988).

Brutt kommunikasjon kan skyldes negative spiraler av kritikk, skyld og tilbaketrekking, noe som ofte forekommer hos familier som er midt i en oppbruddsfase preget av maktkamp og manglende tillit til andre. Konflikt, smerte og sinne er normale reaksjoner på endringer og omveltninger i hverdagen, og en anerkjennelse og toleranse for konflikt og ambivalente følelser er en forutsetning for at kommunikasjonen mellom to stridende parter kan gjenopprettes (Walsh 1988). En effektiv konfliktløsning forutsetter åpen deling av motstridende meninger og følelser, samt evne til å forhandle fram en løsning basert på toleranse, respekt og involvering. En mestrende familie har fokus på oppnåelige mål og tar tak i det som kan hankses med i samråd med samtlige familiemedlemmer. Feilsteg er menneskelig, og alle vil før eller siden oppleve å mislykkes uten at dette er et tegn på inkompetanse. Det vesentlige er å bygge på mestringserfaringer, lære av egne feil og ta ansvar ved en eventuell neste anledning. Forebygging av konflikter kan oppnås ved å

kontinuerlig dele vanskelige følelser og utilfredsstilte behov på en åpen og direkte måte samtidig som man hankses med andres negative følelser på en empatisk måte (Walsh 1988).

4.3 Oppsummering

Antonovskys teori om ”opplevelse av sammenheng” har vært et betydelig bidrag til feltet mestringsteori. Ideen hans om å flytte fokus fra det sykdomsbringende og patologiske til det helsebringende og salutogenetiske har ført til en holdningsendring hos så vel klinikere og terapeuter som hos ”vanlige mennesker”. Alle mennesker vil før eller siden bli utsatt for stressorer som de ikke har en umiddelbar respons på, men som allikevel er en normal del av hverdagen. Hvordan vi er i stand til å hankses med disse stressorene vil være av avgjørende betydning for hvilke ringvirkninger de eventuelt fører med seg. Dersom vi er i stand til å definere et tilsynelatende problem som en utfordring det går an å hankses med, har vi i følge Antonovsky (2000) kommet langt på vei i forhold til mestring. Et problem kan omdefineres til en utfordring dersom den blir gjort forståelig, håndterbar og meningsfull, og denne tankegangen kan oppøves ved å oppsøke utfordringer som er adekvate i forhold til tilgjengelige ressurser. Etter hvert vil opplevelsen av positive mestringserfaringer føre til en økt forventning om mestring ved møte med framtidige utfordringer. Antonovskys teori er en motvekt til risikoforskning og problemorientert teori, og den bringer med seg et håp om at vellykket håndtering av vansker er mulig dersom fokus er rettet mot ressurser og ikke mot mangler.

I tillegg til Antonovskys teori er også teori om familieresiliens et viktig bidrag til feltet mestring. Identifisering av prosesser som gjør familien i stand til å mestre stressende hendelser er her en nøkkelfaktor. Mens enkelte familier bukker under av langvarig stress og belastende opplevelser, vil andre familier komme styrket og mer motstandsdyktig ut av vanskelige perioder. Studier av resiliente familier har vist at i tider preget av krise og sorg, klarte 75 % av familiene å få noe positivt ut av smerten og sorgen (Stinnett & DeFrain 1985 mfl i Walsh 1998). Ved å takle krisen sammen ble de sterkere knyttet til hverandre, relasjonene mellom dem ble rikere og de utviklet en slags *relasjonell motstandskraft* (Walsh 1998). Hver enkelt familie har et iboende potensial til å komme styrkende ut av stressende og vanskelige hendelser; det gjelder å bevisstgjøre familier i forhold til muligheten for opprettholdelse av egen eksistens (Walsh 1998). I henhold til kjernekomponentene i Walsh’

teori om familieresiliens; tankemønster, organisering og kommunikasjonsmønster, finnes det flere ulike måter å heve mestringskompetansen i familien på. Disse er blant andre å finne en mening med vanskelige hendelser, ha en klar og åpen kommunikasjon, utvikle adekvate problemløsningsstrategier og ha et positivt og fremtidsorientert fokus (Walsh 1998). Dersom man vurderer stefamilien med utgangspunkt i familieresiliens vil man oppdage denne familieformens unike styrke i kraft av tilgang på potensielt flere signifikante andre, potensielt større omfang av mestringsstrategier for å hankses med vansker og potensielt større mangfold av ressurser for problemløsning. Med dette utgangspunktet blir stefamilien å regne som en ”*bonusfamilie*”.

Den foregående framstillingen har pekt på at det ikke er familiens form og sammensetning som er avgjørende for at familien skal overleve. Den måten man oppfatter verden på er avgjørende i forhold til mestring og helse (Antonovsky 2000), og prosesser innad i familien er bestemmende for om mestring kan finne sted eller ei (Walsh 1998). I følgende del vil teori om stefamiliers potensielle problemområder, Antonovskys salutogenetiske teori og Walsh teori om familieresiliens bli benyttet i en refleksjon over hva som er mestring for stefamilier.

5. Stefamilien i et mestringsperspektiv; kan komponenter fra mestringsteori fungere som indikatorer på mestring i stefamilier?

Muligheter, utfordringer, mangfold og rikdom er i følge Visser & Visser (1988) kvaliteter som går igjen hos stefamilier som beskriver seg selv som velfungerende. Velfungerende stefamilier kjennetegnes av varme, støttende relasjoner mellom alle parter, biologiske foreldre som samarbeider, og benyttelse av en autoritativ oppdragelsespraksis (Bray 1999). Hvilke verktøy kan stefamilien benytte for å opparbeide seg disse kvalitetene? Å danne en stefamilie er et omfattende prosjekt. Prosessen med å danne en ny familie med mine, dine og våre barn byr på utfordringer både på et praktisk og følelsesmessig plan. Forventningene er ofte skyhøye både fra eget og andres hold, og det nye paret vil i de fleste tilfeller gå i gang med stefamilie- prosjektet med stort pågangsmot og tro på at det vil fungere *denne gangen*. Men gode forsetter er ikke alltid nok, og mange vil oppleve at hverdagen i en stefamilie ikke er like rettlinjeformet som livet i en kjernefamilie.

Dersom man innehar et deterministisk syn på samlivsbrudd, lever man i troen på at foreldrenes skilsmisse har uunngåelige negative effekter for familiemedlemmene (Wallerstein & Blakeslee 1989 i Walsh 1998). Denne tilnærmingen unnlater å ta i betraktning de ulike prosessvariablene som er aktive, og overser tidsperspektivet når det gjelder menneskers evne til å tilpasse seg nye situasjoner (Furstenberg & Cherlin 1991). Familiens fungering i etterkant av en skilsmisse avhenger ikke bare av opplevelsen av selve samlivsbruddet, den påvirkes i kanskje enda større grad av de mange prosessene som er involvert i å mestre de stressende utfordringene, samt av innsatsen med å finne en mening med den belastende hendelsen (Walsh 1998). Følgende del av oppgaven består av en refleksjon omkring stefamiliens mestring. Denne refleksjonen er inndelt i seks punkter og er resultatet av en kombinasjon mellom kunnskap om stefamiliens potensielle vansker og kunnskap om kjernekomponenter fra de to mestringsrelaterte tilnærmingene. De før nevnte problemområdene vil med andre ord bli forsøkt imøtekommet ved aktiv bruk av mestringsteori. Denne refleksjonen vil for det første fungere som en motvekt til den risikobaserte forskningen som dominerer på dette feltet, og for det andre være en myndiggjørende plattform for stefamiliens medlemmer og dens omgivelser. Fokus vil

---

utelukkende være på stefamiliens potensial både i kraft av *og* på tross av å være en stefamilie.

5.1 Stefamiliers mestring i lys av ”opplevelse av sammenheng” og ”familieresiliens”

Koblingen mellom stefamiliers potensielle problemområder (3.3), Antonovskys teori om ”opplevelse av sammenheng” (4.2.1) og teori om ”familieresiliens” (4.2.2) har resultert i en refleksjon rundt følgende punkter; fortrolighet med tapsfølelsen, etablering av nye familietradisjoner, aksept av kontinuerlige endringer og omveltninger, dannelsen av nye relasjoner og roller, forhandling om praktiske ordninger og styrking av parforholdet. Disse punktene vil fungere som en indikasjon på mestring for stefamilier.

5.1.1 Bli fortrolig med tapet

Oppløsningen av en kjernefamilie vil for de fleste familiemedlemmer medføre en belastning på flere områder. For barna sin del vil oppløsningen av en primærrelasjon innebære et tap av forestillingen om familiens uendelighet, og i mange tilfeller også et tap av tillit til en eller flere nære relasjoner. For voksnes del kan oppløsningen innebære en tapt illusjon om kjernefamiliens og ekteskapets ukrenkelighet, samt tap av fortrolighet fra barnas side.

Ved opplevelsen av vanskelige hendelser er det ofte ikke begivenheten i seg selv som er den største belastningen, men de mange konsekvenser som kommer i kjølvannet av den. I følge Antonovsky (2000) vil måten en person takler en belastende periode eller opplevelse på være avhengig av vedkommendes opplevelse av sammenheng, og han fremhever spesielt komponenten meningsfullhet som en avgjørende faktor. Konsekvensen av en belastning vil dermed være skadelig, nøytral eller positiv, avhengig av hvilken mening hendelsen har for den enkelte. For å være i stand til å finne en mening med vanskelige hendelser, forsones med fortiden og få et nytt perspektiv på tilværelsen, er det av vesentlig betydning å etablere en forklaring på det som har skjedd (Walsh 1988). Kagan (1984 i Walsh 1998) hevder at meningen man tillegger for eksempel foreldrenes skilsmisse eller gjengifte er avhengig av hvordan barnet tolker denne hendelsen, noe som i stor grad blir influert av foreldrenes syn på saken. Dersom voksne er i stand til å sette seg inn i barnas vurdering av situasjonen kan de i

større grad være barnas smertebærere, samt bidra til at tilpasningen til den nye familiesituasjonen blir lettere. Det er derfor viktig at voksne er bevisste på at barns reaksjonsmønstre er annerledes enn voksnes reaksjonsmønstre.

Forskjellen mellom mennesker som har henholdsvis sterk og svak opplevelse av sammenheng er ikke at førstnevnte *ikke* reagerer med sterke negative følelser i møte med stressfaktorer, men at de i større grad tillater disse å komme til uttrykk på overflaten i stedet for å undertrykke dem (Antonovsky 2000). Ifølge teori om familieresiliens er det viktig at særlig barn får utløp for følelser som sorg, savn og sinne i hensikt å kunne bevege seg videre, og for barn som har opplevd kjernefamiliens oppløsning blir det i første omgang viktig å identifisere *tapet* slik at de negative følelsene kan komme til uttrykk. Dersom barna er i stand til å innse og akseptere at de biologiske foreldrene ikke vil finne tilbake til hverandre, er sjansen større for at de omsider vil innfinne seg med situasjonen, identifisere fordeler ved nåværende situasjon og oppdage områder for potensiell tilfredsstillelse i framtiden. Å snakke sammen om oppløsningen av kjernefamilien er helende i seg selv; bevissthet og kommunikasjon er med andre ord vesentlige stikkord (Walsh 1988). For i det hele tatt å være i stand til å forholde seg til det som er vanskelig, må familien for det første oppnå en felles erkjennelse av at *noe i familien er problematisk*, og for det andre være i besittelse av et *språk* som gjør det mulig å sette ord på det som er vanskelig. Svært mange familier mangler en tradisjon på det å synliggjøre og snakke om problematiske temaer, noe som kan gi seg utslag i uløste konflikter og trianguleringer. For å bli en såkalt velfungerende stefamilie kreves det med andre ord en synliggjøring og bevisstgjøring av det som er vanskelig, samt eksistensen av et begrepsapparat som gjør det mulig å snakke om, forhandle, diskutere og løse konflikter.

Å formidle at stefamilien er en annerledes familie enn kjernefamilien kan også ha en helende effekt. Det kan være godt for familiemedlemmene å vite at stefamilien ikke er en annenrangs familieform eller en dårlig kopi av kjernefamilien, men at den har sine helt spesielle egenskaper som kjernefamilien ikke kan tilby (Visser & Visser 1979). Dersom stefamilien klarer å snu følelser av tap til gevinst, samt endre tankegang fra uoversiktighet og kaos til kreativitet og mangfold, vil familiens omsorg for hverandre med stor sannsynlighet forsterkes. Samtidig som man danner nye ritualer i stefamilien og blir bedre i stand til å hankses med forandringer i hverdagen, er det også gunstig å pleie allerede eksisterende relasjoner, samt å bevare ”gamle” familieritualer, særlig for barn som føler at de er i ferd

med å miste kontakten med de biologiske foreldrene (Visher & Visher 1979) En god balanse mellom forandring og stabilitet kan virke forebyggende ved tap (Walsh 1988).

5.1.2 Etablere nye familietradisjoner og en egen “familiekultur”

Ved oppløsningen av kjernefamilien og inngangen til stefamilien vil mange av familiens medlemmer få en følelse av at fundamentet i tilværelsen er i ferd med å forvitne. Den forutsigbare hverdagen blir preget av omskiftelighet, kompleksitet og tvetydighet, parallelt med at familiemønstre endrer seg. Integreringen fra kjernefamiliens til stefamiliens kultur kan by på utfordringer i forhold til å tilpasse seg og finne sin rolle i fellesskapet, samtidig som man verner om individet. Lojalitetskonflikter er nærmest uunngåelige.

I følge teori om familieresiliens er tilknytning til et familiefellesskap en potensielt mestringsfremmende faktor i seg selv (Walsh 1988). Et familiefellesskap som i tillegg er fundert på kjærlighet, tillit og sterke lojalitetsbånd gjør familien i stand til å møte motgang sammen. Dette forholdet representerer et dilemma for stefamilier, da dens medlemmer ofte har liten tillit til, og svake lojalitetsbånd til, stefamilieprosjektet. Å skape en familieatmosfære som er basert på trygghet, tillit og tilhørighet tar tid, og samtlige familiemedlemmer må belage seg på å investere mye tid og energi for etablere en familieidentitet som alle kan trives med. Stefamilien bør ha en forsiktig tilnærmingssåte med rom for at familiemedlemmer kan nærme seg hverandre på en naturlig måte. Forhastede og påtrengende tilnærminger kan ha motsatt virkning og vil ikke tillate en gradvis oppbygging av respekt og tilhørighet. Kunnskap om hva man kan forvente seg og kunnskap om hvordan dannelsen av en ny familiekultur foregår, kan redusere mye tid og unødige anstrengelser i forhold til å oppnå den ønskede forandringen (Visher & Visher 1988).

Det er vesentlig at stefamilier utvikler en integrert og unik stefamiliekultur som er kvalitativt og kvantitativt forskjellig fra tidligere familiekulturer. Dersom stefamilien forsøker å rekonstruere kjernefamilien vil de snart oppdage at dette er et dødfødt prosjekt, særlig da steforeldre som oftest verken kan eller vil bli stedfortredende foreldre. Det essensielle er å føle seg fram og snakke sammen om hvilken rolle hver av partene foretrekker at stemor, stefar og stebarn skal ha, og jo klarere forventninger det er til de ulike rollene, desto tryggere blir relasjonen mellom familiemedlemmene. I henhold til Walsh' tre kjernekomponenter er åpen kommunikasjon en forutsetning for at medlemmer av stefamilien kan forhandle seg

fram til en egen stefamiliekultur. For å fremme kommunikasjonen mellom mennesker som enda ikke har etablert en relasjon, er planlegging av felles aktiviteter et eksempel på en positiv aktivitet. Felles planlegging krever samarbeid og gir delt fokus, noe som kan virke samlende på en familie som ikke er bundet sammen av lojalitetsbånd (Walsh 1988).

Stefamilien har mye å vinne på å samles om å utvikle nye familietradisjoner og familiemønstre, og det er derfor viktig at den nye familien samles om å utarbeide enkelte kjøreregler i et fellesskap preget av ærlighet og gjensidighet (Visser & Visser 1982).

Ærlighet og gjensidighet er en forutsetning for å oppnå en forståelse av situasjonen, og det er dermed vesentlig at man ikke tilbakeholder informasjon som har betydning for hele familien (Walsh 1988). Ifølge Antonovsky (2000) blir menneskers forståelse styrket av at man stadig opplever samsvar mellom ulike elementer i tilværelsen, samt at man får adekvate svar på det man er usikker på. Tydelig kommunikasjon fasiliteterer forståelse og skaper et bestemt mønster av sårbarhet for den enkelte (Antonovsky 2000).

Det emosjonelle klimaet i familier som fasiliteterer mestring hos enkeltindividerne kjennetegnes av varme, hengivenhet, ømhet, kjærlighet, emosjonell støtte, samt en klar struktur med rimelige grenser (Walsh 1988). Eksistensen av ulike verdimeslige og moralske oppfatninger er nærmest uunngåelig i en stefamilie der to ulike familiekulturer kommer sammen for å danne en ny familiekultur. Toleranse for ulikheter, fleksibilitet og forhandling er derfor en forutsetning for at medlemmene skal tørre å involvere seg i ”det usikre prosjekt” (Visser & Visser 1979). Gruppetilhørighet utvikles ved å dele et bredt følelsesregister, og man bør særlig vise positive følelser dersom disse eksisterer (Visser & Visser 1982). Ved familieorganisering i stefamilien er det også vesentlig å danne rutiner som ivaretar viktige sosiale bånd, særlig mellom barn og biologiske foreldre som til daglig bor i ulike hushold. Å holde på etablerte rutiner og danne nye familieritualer kan virke stabiliserende på familielivet i en periode preget av oppbrudd og usikkerhet (Walsh 1988). Og like viktig som kvantiteten av samværet mellom disse to partene er forutsigbarhet, stabilitet og pålitelighet (Walsh 1988), samtidig som man må passe seg for at relasjonene ikke blir rigide og fastlåste. Boyce (1977 i Antonovsky 2000) har hevdet at familierutiner og rituelle handlinger muliggjør en tilfredsstillende håndtering av belastende opplevelser, og at et barn som vokser opp i et hjem preget av ”synlig repetitiv atferd” som involverer to eller flere familiemedlemmer, og som skjer regelmessig i familiens liv både over kort og lang tid, med stor sannsynligvis vil bli et såkalt sunt barn. Opplevelsen av permanens i livet fasiliteres av en overbevisning eller

oppfatning om at visse sentrale, verdsette elementer i livet er stabile og vedvarende, noe som er en viktig faktor å ta i betraktning i forhold til oppløsning av kjernefamilien og dannelsen av nye familierelasjoner (Antonovsky 2000).

Teori om familieresiliens betoner familiens *styrke* i form av den felles mobilisering som kan iverksettes ved behov. Dersom stefamilien jobber hardt for å skape en familieidentitet basert på gjensidige lojalitetsbånd og følelsesmessig tilknytning, vil tilfredsstillelsen over å ha overkommet de mange hindrene og utfordringene som kan forekomme være tilsvarende stor (Visser & Visser 1988). En forutsetning for mestring er at familien er villig til å gjøre en aktiv innsats i form av å fokusere på løsninger og akseptere egne begrensninger. Sjansene for å lykkes er i tillegg en god del større dersom miljøet rundt familien er støttende og aksepterende (Knaub, Hanna & Stinnett 1984 i Visser & Visser 1988).

5.1.3 Akseptere kontinuerlige endringer og omveltninger i hverdagen

Uforutsigbare og ukontrollerbare hendelser i hverdagen kan medføre følelser av umyndiggjøring, håpløshet og manglende kontroll over tilværelsen. Dannelsen av en stefamilie vil for flere av familiemedlemmene representere utfallet av en rekke uønskelige og ukontrollerbare hendelser. Motstand mot å godta og tilpasse seg de nye omgivelsene er hyppig forekommende og vanskelig å unngå i en stefamilie som er i innkjøringsfasen.

Et fellestrekk som går igjen hos mennesker som klarer seg godt til tross for eksponering av risiko er opplevelsen av å ha kontroll over eget liv, noe som gir individet en visshet om at de er i stand til å handle på mestringsfremmende måter (Øzerk & Larsen 2001). Mennesker med høy kontroll føler at de til en viss grad har anledning til å påvirke begivenheter i deres omgivelser, og de føler seg ikke som brikker i et spill de ikke har innflytelse over. De tar ansvar for egne handlinger, er i stand til å handle effektivt på egen hånd, og legger ikke byrden over på andre eller skylder på skjebnen. Det som er avgjørende for følelsen av kontroll er i følge Antonovsky (2000) at de erfaringene man gjør er kjennetegnet av en passende balanse av belastninger, der det optimale er å balansere mellom underbelastning og overbelastning. Målet er ikke å unngå alle typer belastninger, da underbelastning kan medføre en manglende motivasjon og en følelse av meningsløshet. Opplevelsen av

håndterbarhet har stor betydning for følelse av kontroll, og styrkes av gjentatte erfaringer der utfordringene er adekvate i forhold til de ressursene man har til gode (Antonovsky 2000).

Et problemområde som går igjen hos stefamilier er opplevelsen av manglende kontroll over tilværelsen og følelsen av å ha en uforutsigbar hverdag. Avgjørelser blir tatt uten alles velsignelse og enkelte blir mer skadelidende enn andre, i mange tilfeller barna. Hvordan få barn til å forstå at den nye hverdagen ikke bare innebærer kompromiss, negative følelser og samhandling med ukjente mennesker, men også et rikt liv fylt av utfordringer, gleder og potensielt flere nære relasjoner? Antonovskys teori og teori om familieresiliens gir ikke åpenbare svar på dette spørsmålet, men de presenterer en rekke egenskaper som kjennetegner mennesker som er aktører i egne liv. Disse menneskene er blant annet i stand til å bedømme belastende opplevelser i et litt videre perspektiv, innse at en ubehagelig hendelse kan forklares og gis mening over tid, samt nyttiggjøre seg egenskaper for å få kontroll over uforutsigbare situasjoner.

I følge Antonovsky (2000) vil et menneske med en høy opplevelse av sammenheng lettere oppsøke nye situasjoner fordi vedkommende vurderer dem som *ikke* spenningsfremkallende, og bruker dermed ikke ressurser for å håndtere de potensielt stressende situasjonene.

Antonovsky (2000) hevder at mennesker som møter utfordringer med et åpent sinn er kjennetegnet ved en kognitiv fleksibilitet og toleranse overfor flertydighet, og de oppfatter tilværelsens omskiftelighet som normen heller enn unntaket. Walsh støtter disse antakelsene ved å vise til funn fra resiliensforskning som indikerer at mennesker med såkalt robuste personligheter karakteriseres av følgende tre kjennetegn; troen på at de kan kontrollere og influere sine omgivelser, evne til være dypt engasjert i enkelte aktiviteter i ens tilværelse og evne til å oppfatte forandringer i tilværelsen som utfordringer, heller enn som potensielle problemer (Kobasa mfl 1985 i Walsh 1998). Disse menneskene tolker forandringer og omveltninger i tilværelsen som utfordringer, og tenker at disse kan berike livene deres snarere enn å representere trusler mot tilværelsen (Antonovsky 2000).

For å hankses med utfordringer kreves et visst engasjement og en vilje til å ordne opp i egen livssituasjon. Personer med høyt engasjement tar tak i problemet, i motsetning til personer med lavt engasjement som forholder seg til problemer på en fremmedgjort, passiv og likegyldig måte. Engasjement er troen på at det er et formål med det hele og at den man er og det man gjør er viktig og interessant; og derav tilbøyeligheten til å gi seg i kast med livets

mange oppgaver med energi og bevissthet (Antonovsky 2000). Motsatsen til disse egenskapene er apati, likegyldighet og mangel på mening i tilværelsen. Emmy Werners forskning på barn som har vokst opp under vanskelige forhold viste at de som klarte seg best blant annet hadde en høy grad av indre kontrollplassering, et positivt selvbilde og en ansvarlig og prestasjonsorientert holdning til livet. De hadde en utpreget følelse av sammenheng i livet og kunne støtte seg på ressurser fra jevnaldrende og eldre som hadde felles verdier og holdninger som dem. Hjemmene var preget av struktur og regler samtidig som de hadde rom for å utfolde seg (Antonovsky 2000). Det har også vist seg at modighet, selvtillit, tro på at det ordner seg, tro på egen evne til å påvirke omgivelsene, positiv tenkning og lært optimisme er viktige faktorer i denne sammenheng (Walsh 1998). Ifølge Antonovsky er det mulig å endre ens opplevelse av sammenheng ved å bevisst oppsøke erfaringer i et forutsigbart miljø. Endringen kan finne sted dersom man bevisst velger å forklare hendelser og erfaringer på et mestringsorientert og positivt grunnlag (Antonovsky 2000). En antatt negativ respons fra et annet menneske kan for eksempel omdefineres til negativitet hos avsender, og antatte negative følger av en hendelse kan omdefineres til en mulighet for vekst og en positiv endring av tilværelsen.

Skilsmisse og gjengifte forutsetter at familien reorganiseres og moderer roller og regler ved behov. Vissheten om at forandringer i tilværelsen bringer med seg et behov om å gi slipp og miste kontrollen for en periode kan seg utslag i en frykt for det ukjente. Dersom man tar tiden til hjelp, er tålmodig og ser an situasjonen uten å forhåndsdomme følgene av den belastende hendelsen kan man etter hvert venne seg til forandringen og blir fortrolig med den. Ved å ha rom for ettertanke og søke etter *forklaringer* på hvorfor omveltninger i hverdagen finner sted, kan man lettere tilpasse seg familiesituasjonen og finne tilbake til følelsen av kontroll i tilværelsen. Det paradoksale er at man må tørre å gi slipp på kontrollen i en periode for å kunne gjenvinne den (Antonovsky 2000). Bowlby hevder at barn i samhandling med sine omgivelser over tid utvikler en voksende bevissthet om kontinuiteten som ligger i sosiale relasjoner, og det erfarer at mennesker kan forsvinne fra deres liv for så å dukke opp igjen senere (i Antonovsky 2000). Om dette skjer, begynner barnets første bilde av verden å bli forståelig.

5.1.4 Danne nye relasjoner og klargjøre roller

Overgangen fra en kjernefamilie til en stefamilie medfører at medlemmer av den utvidete familien må omformulere og endre tidligere klart definerte roller. Usikkerhet omkring egen og andres rolle, utrygghet i forhold til nye familiemedlemmer og manglende retningslinjer og begrepsapparat i forhold til etableringen av en stefamilie kan komplisere en positiv familiefungering og føre med seg en bismak av ambivalens.

En viktig forutsetning for å sikre at stefamiliens medlemmer oppnår en gjensidig forståelse for familiesituasjonen er i henhold til teori om familieresiliens bruk av konsistent, klar og åpen kommunikasjon som inkluderer samtlige familiemedlemmer (Walsh 1988). I stedet for å forsøke å dempe konflikter og legge lokk på ubehagelige følelser, for eksempel barns hemmelige drøm om at de biologiske foreldrene skal finne tilbake til hverandre, bør det være rom for åpen deling av følelser slik at man blir kjent med premissene og utgangspunktet for stefamiliens prosjekt. Samarbeid om roller og grensesetting kan virke samlende på familien, og foreldre og steforeldre bør derfor være initiativtakere for å klargjøre egne og andres roller i familien slik at alle finner sin plass. Dette kan være en tidkrevende prosess.

Christensen (1982 i Levin 1993) hevder at forelder ikke er noe man *er*, men noe man *blir* gjennom sitt engasjement med barnet, og graden av engasjement varierer. Andre hevder at steforelderrollen er oppnådd, mens forelderrollen er tildelt. Å skulle finne sin rolle som steforelder innebærer å føle seg fram, være tålmodig og ta tiden til hjelp. Steforeldre som har klare forventninger om sin rolle i stefamilien har ifølge Visser & Visser (1982) lettere for å møte andre familiemedlemmers behov, og det er derfor viktig at man tar rolleutformingen på alvor og forsøker å enes om en rolle som alle er fortrolige med. I og med at begge barnets biologiske foreldre i de fleste tilfeller lever, blir steforelder en slags ekstraperson for barnet (Levin 1993). Steforelder kan fungere som en venn, onkel, tante, ”samforelder”, eller rett og slett som en ekstra ressurs i barnets liv. Droughton (1975 i Visser 1982) har foreslått tre roller som stemødre kan velge å ha; ”den rette moren”, ”den andre moren” og ”vennen”, alt etter hvilket forhold barnet har til sin biologiske mor. En sunn og god tilpasning for medlemmer i stefamilier fasiliteres av den grad det er samsvar mellom familiemedlemmers syn på hvordan steforelderrollen bør utspilles (Fine, Coleman & Ganong 1999).

En tilfredsstillende familiefungering avhenger av eksistensen av ikke- tvetydige grenser for hvem som tilhører husholdet. Forskning har vist at det kan lønne seg å ha litt ”løsere” grenser i forhold til de barna som eventuelt bor i flere hushold, samt å la den biologiske forelderen ha hovedansvaret for barnas oppdragelse ved stefamiliens opprinnelse, og i en tid framover.

Den første tiden bør benyttes til å skape et godt forhold mellom steforeldre og stebarn slik at grunnlaget for en god familiefungering bygges. Denne prosessen kan ta fra flere måneder til over et år. Steforelderen bør allikevel ikke forholde seg passivt til stebarna, men være til stede og være interessert på en ikke- oppdragende måte (Bray 1999). En steforelder som i første omgang opptrer som en venn vil lettere bli akseptert av sine stebarn (Visser & Visser 1988). Lojalitetskonflikter er et normalt innslag i etableringen av en ny familie. Slike konflikter kan lett oppstå der steforelderens varme og inkluderende egenskaper kommer i konflikt med barns behov for å opprettholde kontakten med den biologiske forelderen som ikke bor i husholdet. At et barn opptrer avvisende i forhold til en steforelder behøver derfor ikke være et resultat av steforelderens personlige egenskaper, men et utfall av barns indre lojalitetskonflikter. Så lenge barn og voksne er i stand til å erkjenne at et barn kan knytte seg til flere enn to omsorgsgivere, vil lojalitetskonfliktene med stor sannsynlighet dempe seg og forholdet til steforelderen blir forbedret (Visser & Visser 1979). For barnas del er det viktig å få klargjort at mamma og pappa fremdeles er mamma og pappa, og at stemor eller stefar kan fylle en rolle som en hvilken som helst annen, forutsatt at det ligger en enighet til grunn.

Tygart (1990 i Levin 1993) hevder at det er den *tid* barnet tilbringer med sine foreldre som er avgjørende, ikke tilstedeværelsen av en steforelder. Foreldre bør jobbe kontinuerlig med seg selv for å unngå at barna blir ofre for negativ selvfølelse og følelser av skam og skyld, noe som kan forebygges dersom foreldre og andre omsorgspersoner er i stand til å akseptere at barn med skilte foreldre har to hjem som er like verdifulle for barna. Lojalitetskonflikter kan også dempes dersom relasjonen mellom de biologiske foreldrene forblir noenlunde bra etter et samlivsbrudd. Forskning har vist at barn med foreldre som samarbeider og som er i stand til å opptre høflige og vennlige mot hverandre i barns nærvær, er bedre tilpasset enn barn med foreldre som ikke makter å samarbeide (Visser & Visser 1982). Cox & Cox (1976 i Visser & Visser 1982) har også hevdet at barn som har fått muligheten til å utvikle fullgode relasjoner til begge foreldrene i etterkant av en skilsmisse er de som takler skilsmissen best. Disse barna vil med stor sannsynlighet ha mindre behov for å velge side, og lojalitetskonflikter vil dermed utebli. På en annen side er det også viktig at de biologiske

foreldrene erkjenner både sine positive og negative følelser, men at de samtidig sparer seg for å uttrykke detaljerte negative følelser om sitt forhold til tidligere ektefelle eller samboer (Visher & Visher 1982). Barn forstår mer enn voksne tror. Lojalitetsbånd i stefamilier må bygges over tid i form av felles erfaringer og gjensidig respekt (Visher & Visher 1982), og de etablerte rollene bør forandres og reformuleres ettersom man blir mer knyttet til hverandre. Rigiditet i forholdt til tidligere etablerte roller bør med hensikt erstattes med fleksibilitet.

I en stefamilie har barn muligheten til å få støtte og hengivenhet fra en steforelder som kanskje har andre kvaliteter å by på enn de biologiske foreldrene. Å ha tilgang på selektiv identifisering er gunstig særlig i tilfeller der biologiske foreldre virker hemmende på barnet (Visher & Visher 1988). Dersom et barns biologiske mor er streng og distansert kan barnet få dekket sine behov for støtte og varme ved å henvende seg til en varm og raus stemor.

Dersom barnets biologiske far er lavt utdannet kan barnet bli stimulert av en høyere utdannet stefar. Å ha tilgang på støtte og hengivenhet ikke bare fra biologisk slekt, men også fra den utvidete stefamilien, gir barn og voksne en unik fordel i form av potensielt flere signifikante andre, flere referanser og holdepunkter til livet, og muligheten til å utvikle et bredere perspektiv på tilværelsen med toleranse for ulike typer mennesker. Hanna og Knaub (1984 i Levin 1993) mener at stebarns positive definisjon av sin familie avhenger av det de kaller ”stefamiliens styrke”. Familielykken er ikke avhengig av familiens struktur, men av dens kvalitet på innbyrdes relasjoner og samhold.

5.1.5 Forhandle fram løsninger tilpasset alles behov

En stefamilie er sammensatt av medlemmer fra to eller flere ulike hushold. Husholdene bringer med seg ulike familiekulturer med tilhørende ulike levemåter, holdninger, ulike regler og verdier og ulik vektlegging av vesentlige kontra trivielle elementer i tilværelsen. Medlemmer av den nye familien vil med stor sannsynlighet ha vansker med å tilpasse seg den nye familiekulturen, samt føle motstand mot å inngå kompromisser med ukjente mennesker, særlig dersom de innebærer en trussel mot tidligere vedtatte privilegier.

Hvordan en familie takler belastende opplevelser, hvordan den reorganiseres og utvikler seg over tid, vil ifølge Walsh (1988) ha umiddelbar og langsiktig innvirkning på samtlige familiemedlemmers tilpasning, samt for hele familiens eksistens. De fleste familier er i stand til å hankses med en viss mengde utfordringer inntil et punkt der begeret er fullt og man ikke

har kapasitet til å overvinne flere stressorer (Walsh 1998). Ifølge Patterson (1983 i Walsh 1998) blir barna påvirket av stressorer kun i den grad de virker forstyrrende på viktige familieprosesser. Stress er ikke nødvendigvis et dysfunksjonelt tegn, og smerte leder ikke automatisk til psykiske vansker. Begge faktorene kan fasilitere vekst, samt poengtere viktigheten av støttende relasjoner (Visher & Visher 1988).

En familie vil over tid utvikle et visst atferdsmønster av handlinger og responser som er unike for hver enkelt familie (DeGarmo og Forgatch 1999). Store strukturelle endringer i familien kan medføre at medlemmene må revurdere sin meningsplattform, noe som har avgjørende betydning både for umiddelbar reorganisering og langsiktig tilpasning (Hadley & Jacob mfl 1974 i Walsh 1998). Det paradoksale med kommunikasjonsmønsteret i en familie er i følge Walsh (1988) at jo viktigere det er med åpen og klar kommunikasjon, desto større er tendensen til at den bryter sammen. For å forhandle fram løsninger tilpasset alles behov er kommunikasjon og problemløsning en nøkkelfaktor, og dannelsen av en stefamilie krever en omstrukturering av så vel tankegang som av praktiske ordninger. Hva er til alles beste? Medlemmene av en stefamilie kommer gjerne fra ulike bakgrunner med ulike sett regler, vaner, tradisjoner og behov. Diskrepans mellom ulike måter å leve på skaper forvirring, og det vil derfor bli viktig å identifisere og akseptere innbyrdes ulikheter for deretter å kunne forhandle seg fram til avtaler som fungerer for alle parter. En vesentlig faktor som må være til stede for optimal kommunikasjon i en stefamilie er toleranse for ulikheter og negative følelser, noe som med hensikt kan diskuteres på familieråd der alle får komme til orde (Visher & Visher 1982).

I familieråd har foreldrene anledning til å forklare barna *hvorfor* familiens organisering er ”til alles beste”, og barn bør på sin side ha anledning til å få adekvate forklaringer på ubesvarte spørsmål dersom foreldrene er både villige til, og i stand til å gå i dialog med barna. Å få en tilfredsstillende forklaring på tvetydigheter er ifølge Antonovsky (2000) en forutsetning for at individet kan bevege seg framover og akseptere endringer i tilværelsen. Følelsesmessig modenhet hos barn er avhengig av foreldrenes følelsesmessige modenhet, og foreldre som er i kontakt med egne følelser kan følgelig lettere hjelpe barn til å identifisere sine følelser. I familieråd har partene en unik anledning til å legge fram fakta og ytre følelser av ulik karakter, særlig de motvillige følelsene og de som innebærer skam. En realitetsorientert framgangsmåte der alle slags følelser blir anerkjent i en kontekst bestående av toleranse og aksept, kan føre til at samtlige familiemedlemmer er villige til å åpne seg uten å være redd

for å initiere en lojalitetskonflikt. Samtidig som man inngår kompromisser og lager avtaler for fellesskapets beste er det også viktig å forhandle fram ordninger som ivaretar individet og som gir hver enkelt et personlig pusterom, jamfør komponenten ”familiens organisering”. For å unngå at familierådet blir et forum kun for deling av negative følelser, er positiv interaksjon, intimitet og åpen ytring av positive følelser nødvendig som en motvekt til de negative følelsene. Å være i stand til å se på seg selv og sin situasjon i et humoristisk og selvironisk lys kan være en svært viktig evne i en overgangsfase preget av usikkerhet og oppbrudd (Walsh 1998).

Problemer innad i en familie kan omdefineres til utfordringer som kan hankses med ved bruk av adekvate mestringsstrategier. Familiens kommunikasjonsmønster og organisering er betydningsfulle faktorer i denne sammenheng. Samkjørte meninger innad i familien er medvirkende til at interaksjonen mellom familiemedlemmene styrkes, særlig i forhold til å tilpasse seg nye situasjoner (Reiss 1981 i Walsh 1998). For at stefamilien skal få anledning til å bygge opp et nytt fundament som er kvalitativt forskjellig fra kjernefamiliens fundament, er man avhengig av å inneha et realistisk fremtidsperspektiv. Denne realismen innebærer blant annet å identifisere urealistiske forventninger, etablere nye og realistiske forventninger, og ha en forståelse for at stefamilielivet ofte er mer komplekst enn livet i en kjernefamilie. Stefamiliens komplekse natur kan i mange tilfeller tvinge fram et behov om en plassering av kontroll og en strukturering av ansvarsområder, og det kan lønne seg å eksplisitt fordele ansvar slik at familiemedlemmene har siste ord på hvert sitt domene (Visher & Visher 1982).

Støtte gitt innad i familien i forbindelse med problemløsning bidrar til å forbedre problemløsningsferdighetene, noe som igjen fører til en mer effektiv oppdragelsespraksis. Dette har direkte positiv innflytelse på barns atferd (DeGarmo og Forgatch 1999). Dersom foreldrene bestemmer seg for å ha delt omsorg for barna sine (50/50), må det være en forutsetning at det ikke forventes at barna er like sterkt knyttet til begge foreldrene. Barn knytter seg i ulik grad til sine foreldre, også i kjernefamilier, og grad av følelsesmessig tilknytning har ingen lineær én til én sammenheng med omfanget av samvær (Haaland 1988). Barn som ”bare er på besøk” og som til vanlig bor i et annet hushold, trenger også å føle tilhørighet til stefamilien. Dette kan lettere oppnås dersom barnet har et eget rom eller et domene som bare er sitt, samtidig som de bør bli inkludert i viktige avgjørelser som har ringvirkninger for hele familien (Visher & Visher 1979). For de fleste barn vil det etter en

innkjøringsfase bli en naturlig del av hverdagen å bo to steder (Haaland 1988). Enkelte par finner det gunstig å ha separat økonomi slik at hver av partene betaler for egne barn, mens andre kan synes at dette skaper en kløft mellom partene, noe som hindrer en sammensmelting (Visser & Visser 1982). For enkelte er det vanskelig å akseptere at et annet menneske flytter inn til sitt territorium, samtidig som det er vanskelig å være den andre personen som skal finne sin plass i en allerede eksisterende gruppe. I slike tilfeller kan det være lettere for alle å etablere seg i et nytt hus eller en ny leilighet (Visser & Visser 1979). En god familiefungering er med andre ord avhengig av åpen forhandling om både vesentlige og trivielle aspekter ved familielivet der samtlige familiemedlemmer får komme til orde (Walsh 1988).

Det er de voksne som oppløser parforhold og danner nye mens barn både er tilskuere uten makt til å influere foreldrenes avgjørelser, og deltakere som må følge foreldrenes spilleregler. Men selv om det er de voksnes valg å danne en stefamilie, skal stefamilien være et godt hjem for *både* voksne og barn. I følge et mestringsorientert syn kan foreldre som makter å være konsekvente og stabile i sine oppdragelsesstrategier bidra til å balansere forholdet mellom risiko- og beskyttelsesfaktorer for barna og familien som helhet (DeGarmo & Forgatch 1999). Dersom foreldrene er i stand til å snakke sammen og ta felles ansvar for barnas trivsel, samtidig som de tar barnas tanker om tilværelsen i betraktning, vil familien med stor sannsynlighet oppleve en tilfredsstillende utvikling. Barns behov for å kjenne seg forstått og omsluttet av kjærlighet fra voksne signifikante andre kan potensielt tilbys i en stefamilie der medlemmene har lært seg spillereglene for en god familiefungering.

5.1.6 Dyrk partneren og styrk parforholdet

Det voksne paret i stefamilien har med seg en bagasje av tapte illusjoner, skyldfølelse, dårlig samvittighet i forhold til egne barn og ambivalens i forhold til partnerens barn.

Tilstedeværelsen av barn og stebarn fra dag én frarøver parets mulighet til å bli kjent med hverandre i en kontekst som bare består av de to, og hensynet til barna vil i de fleste tilfeller alltid komme i første rekke. Konflikter mellom egne og partners barn kan føre til dannelsen av koalisjoner og allianser som virker ødeleggende på parforholdet.

Det som er spesielt med stefamilien, er at den fra dag én er en enhet med barn, og av den grunn er forholdet mellom de voksne noe spesielt og krevende sammenlignet med forholdet

mellom de voksne i kjernefamilier. Paret i kjernefamilien har opplevd å ha en tid sammen som kjærester uten at det var barn med i bildet, noe som ikke lar seg gjøre for den voksne relasjonen i stefamilien. Den forventede perioden med nyforelskelse, bryllupsreise og en ”dans på røde roser” etter gjengifte er som regel enten kort eller ikke-eksisterende på grunn av barnas tilstedeværelse, og den første tiden som normalt brukes på å pleie hverandre vil være utfordret av partenes forpliktelser overfor barna (Bray & Berger 1993a mfl i Bray 1999). Det sies at hverdagen kommer etter forelskelsen. For paret i stefamilien kommer hverdagens krav til syne i et tidlig stadium, og forpliktelser overfor ekskone, eks-svigerfamilie og barn er ofte godt synlige. Før paret velger å flytte sammen er det på grunn av de ovennevnte faktorenes betydelige omfang et kriterium å bli godt kjent med hverandre og akseptere hverandres ansvar overfor fortiden.

I innkjøringsfasen av samboerskapet er kommunikasjon og utarbeiding av kjøreregler en nøkkelfaktor, særlig når det gjelder hensynet til barna kontra hensynet til parforholdet. Når det gjelder omsorg for barna er det fordelaktig at den biologiske forelderen har det primære ansvaret, parallelt med at paret i fellesskap støtter hverandre og opptrer med konsistens overfor barna. Steforeldres utvikling av tilhørighet til stefamilien er avhengig av ubetinget akseptering av partneren og partnerens barn (Visser & Visser 1982). Paret i stefamilien skal allikevel ikke ha en sekundær status sammenlignet med hensynet til fellesskapet og barna. Det er viktig at paret setter grenser for omgivelsene slik at de har anledning til å dyrke og utvikle forholdet i en kontekst bestående av bare de to. Dersom paret åpent viser følelser for hverandre kan sjalusien vekkes i barna, og det kan derfor være en fordel å være litt tilbakeholden når det gjelder fysisk kontakt i barnas nærvær. Men samtidig kan omsorgen og kjærligheten som åpent vises fungere som en positiv opplevelse av samhold og fellesskap for barna.

Det er store individuelle forskjeller mellom familiers vekting av hvilke områder de investerer tid og ressurser på (Walsh 1998). Fungere på ett område kan gå på bekostning av andre, og konflikter kan oppstå i tilfeller der partene er uenige om prioriteringer av tid. I følge Walsh (1988) er det i et velfungerende parforhold rom for åpen deling av følelser, både positive og negative. En åpen konflikt innebærer at begge parter er i stand til, og villige til å uttrykke seg på en åpen måte uten å støte den andre, samtidig som man aksepterer at det ikke alltid finnes en løsning som begge parter er fornøyd med. Den beste prediktoren på et godt samliv er ikke fravær av konflikt, men måten konflikter hankses på. På sikt kan man snakke om

”nødvendige konflikter” (Walsh 1988). Barns opplevelse av de biologiske foreldrenes konfliktfylte ekteskap kan hemme deres valg av fremtidig partner. I stefamilien kan denne opplevelsen erstattes med opplevelsen av et godt parforhold, og den velfungerende relasjonen kan fungere som en positiv modell og gi større bredde i forhold til fremtidig valg av partner (Visher & Visher 1988). For barn som er i ferd med å utvikle sin opplevelse av sammenheng, kan opplevelsen av samarbeidende foreldre og steforeldre som jobber aktivt for å overkomme vansker og som åpent viser både positive og negative følelser, føre til at barna utvikler en forståelse for betydningen av engasjement og problemløsning.

Et systemisk syn på resiliens svekker den deterministiske antakelsen om at negativ innflytelse fra foreldre eller nærmeste familie automatisk er forbundet med risiko og negativt utfall. I tilfeller der foreldrenes støtte uteblir eller er inadekvat, kan barnets nettverk for øvrig fungere som nære støttespillere (Walsh 1998). I dette tilfellet kan steforeldre tre støttende til. Ved inngåelsen av et nytt samliv eller ekteskap former det voksne paret et kjærlighetsforhold basert på erfaringer fra tidligere samliv som har gjort dem kloke av skade og håpefulle i forhold til det nye samlivet. Sett i et mestringsorientert lys er det nye forholdet styrket av modenhet, livserfaring og trygghet i forhold til egen identitet og personlighet, noe som kan komme partene til gode når de skal forhandle seg fram til et regelverk som passer for samtlige familiemedlemmer. Modenhet i forhold til å se utover sine egne behov og muligheten til å utøve foreldrerollen i et støttende parforhold gir paret i stefamilien et unikt utgangspunkt for å skape en velfungerende stefamilie og å hankses med vansker som måtte komme (Visher & Visher 1988).

5.2 Oppsummering

Denne framstillingen har pekt på at stefamilien som familieform potensielt har mye positivt å tilby både barn og voksne. Stefamiliens medlemmer vil bli eksponert for et mangfold av livsstiler, meninger, følelser og berikende erfaringer, og man har en unik mulighet til å lære å verdsette og respektere ulike typer mennesker og ulike måter å leve på (Visher & Visher 1988). Det mangfold av personligheter, levemåter og verdier som finnes i en familie som ikke er hemmet av strukturelle og verdimeslige begrensninger kan gi særlig barn et videre perspektiv på livet. Kunsten er ifølge Antonovsky (2000) å utnytte belastende opplevelser som en mulighet til personlig vekst.

Framstillingen har også pekt på at komponenter fra Antonovskys teori om ”opplevelse av sammenheng” og Walsh’ framstilling av ”familieresiliens” kan benyttes som indikatorer på mestring for stefamilier. Forskning på tema kan med fordel bytte ut det problemorienterte utgangspunktet med et mestringsrelatert utgangspunkt, slik at utforskingen av mestringsstrategier og komponenter som er spesifikt gunstige for stefamiliers mestring kan begynne. Mestring måles ikke i resultatet, men i prosessen (Walsh 1988).

6. Avsluttende kommentarer og oppfordring til videre forskning

I denne oppgaven har jeg belyst det sosiale fenomenet *stefamilier* fra et mestringsorientert perspektiv. Motivasjonen for å velge akkurat denne vinklingen kom som en reaksjon på ensidig negativ oppmerksomhet omkring tema fra media og folk flest. Mange stefamilier føler seg som en marginalisert gruppe i det norske samfunnet ikke bare på grunn av det problemorienterte fokuset som dominerer innen forskning på tema, men også på grunn av våre forestillinger om denne familieformen. Begreper som ”den onde stemor” og ”det stakkars stebarn” er kulturelle stereotypier som hefter seg ved negative assosiasjoner og fører til at vi reagerer med skepsis og bekymring i møte med denne familieformen.

Den egentlige hensikten med oppgaven var å finne forskningsresultater som forfektet et positivt syn på stefamilier og som gikk på tvers av medias kritiske holdning til fenomenet, men dette viste seg å være en vanskelig oppgave. Et gjennomgående trekk ved forskning på stefamilier er fokus på risikofaktorer og problemområder, der utforskning av potensielle mestringsstrategier må vike for krisemaksimering og stadfestelse av det avvikende og problematiske. Til tross for disse negative funnene, var jeg allikevel innstilt på å utforske tema i et mestringsorientert lys. Framgangsmåten ble å ta utgangspunkt i negative forskningsfunn, for så å bruke *mestringsteori* som en introduksjon av et mulig positivt paradigme i forhold til stefamilier. Ved gjennomgangen av mestringsteori oppdaget jeg at flere av kjernekomponentene og strategiene som her ble presentert hadde mulig overføringsverdi til stefamiliers problemområder. Denne oppdagelsen eskalerte i en framstilling der kjernekomponenter i mestringsteori, i syntese med teori om stefamilier, ble til en refleksjon omkring potensielle mestringsstrategier for stefamilier.

Med utgangspunkt i problemorientert forskning og mestringsrelatert teori har jeg forsøkt å besvare følgende problemstilling; *”kan komponenter fra mestringsteori fungere som indikatorer på mestring i stefamilier?”* I oppgavens femte del ble denne problemstillingen forsøkt belyst gjennom en presentasjon av potensielle mestringsstrategier for stefamiliens medlemmer. Disse seks punktene er en sammenfatning av teori om stefamiliers potensielle problemområder, teori om ”opplevelse av sammenheng” og ”familieresiliens”, samt teori om potensielle tiltak for stefamilier. Sistnevnte eksisterer kun i svært begrenset grad.

Komponentene som blir presentert i de to mestringsteoriene har ved første øyekast ingen åpenbar parallell til stefamiliers mestring. Men dersom man ser under overflaten og setter mestringskomponentene opp mot stefamiliers potensielle problemområder, vil man få øye på at disse *kan* ses i sammenheng med hverandre. Antonovskys teori om ”opplevelse av sammenheng” er en salutogenetisk orientering som fokuserer på kildene til sunnhet og helse. Her blir det lagt vekt på de aktive prosessene som bringer mennesker framover mot friskhet og velvære, uansett alder og kjønn. Dette er en teori som har anvendelighet for alle typer mennesker i ulike typer settinger, derav også for stefamiliens medlemmer. I Walsh’ fremstilling av ”familieresiliens” presenteres enkelte kjernekomponenter som bevisst bør tas i betraktning for familier som ønsker å gjøre en aktiv innsats for å bli såkalt velfungerende. Dette er en teori for myndiggjøring av familier generelt, og derav også for stefamilier. Dessuten vil mange av vanskene som viser seg hos stefamilier også finnes hos andre familieformer, om enn i andre varianter og i ulik styrkegrad. Ut ifra denne framstillingen kan man dermed forsiktig konkludere med at komponenter fra mestringsteori *kan* fungere som indikatorer for mestring i stefamilier. Det er derfor ønskelig at forskning utforsker disse funnene videre ved å produsere vitenskapelige undersøkelser som tar stefamiliers potensielle mestring på alvor.

Hvordan få forskning, media og folk flest til å endre perspektiv fra elendighet til mestring? Forskning på familiers innflytelse generelt har en tendens til å stoppe opp ved poengteringen av det problematiske, og utforsker ikke muligheten for mestring og vellykket håndtering av vansker. I følge et prosessorientert syn er denne forskningen ufullstendig. Det tradisjonelle mangelbaserte synet som dominerer ved familieforskning gir seg utslag i at relasjoner i stefamilier ofte blir tolket med et patologisk utgangspunkt, og klinikere som er i kontakt med stefamilier har også en tendens til å vektlegge det problematiske ved denne familieformen (Visser & Visser 1988). I kontrast til disse antakelsene er det for det første viktig å peke på at den store majoriteten av stefamilier *ikke* oppsøker hjelp, og for det andre at den andelen som faktisk ønsker terapeutisk bistand, gjør dette i kraft av at de er ressurssterke, *ikke* fordi de er svake.

Walker med flere (Visser & Visser 1982) har gått gjennom undersøkelser som omhandler stefamilier, og har konkludert med at forskningen inneholder store mangler. De mener det er behov for *longitudinelle studier* som muliggjør en analyse av stefamiliers organisering og utvikling over en lengre periode. Bray (1999) etterlyser også longitudinell forskning på

stefamilier der man ikke bare undersøker isolerte enkeltfaktorer til enkelte tider, men der man følger familiesystemets mange aspekter over tid. Kun på denne måten kan vi få kunnskap om stefamiliers strukturelle særegenheter og utviklingsmessige potensial. I tillegg til studier som utforsker stefamiliers potensielle problemområder, er det også et skrikende behov for *case-studier* av stefamilier som på en tilfredsstillende måte har tilpasset seg og *mestret* vanskene som kan forekomme ved gjengifte og etablering av stefamilier. Det er med andre ord ønskelig at forskning skifter fokus fra å studere dysfunksjonelle familier til å studere familier som lykkes og som mestrer motgang (Walsh 1998). Det er også svært viktig for alle som jobber med stefamilier at man parallelt med å bistå i problemløsning, er bevisst på eksistensen av stefamiliens sterke sider. I stedet for å lage en generell modell som representerer ”den mestrende stefamilie”, blir det her viktig å identifisere kjerneprosesser som kan øke hver enkelt families evne til å mestre stressende opplevelser.

I følge Levin (1993) ligger det en stor utfordring i å oppnå økt innsikt om en familieforms egenart uten at den modellen som er rådende i samfunnet får influere i for stor grad. For framtidens forskning blir det derfor viktig å belyse det særegne ved stefamilien uten samtidig å vurdere den som avvikende og dysfunksjonell i forhold til kjernefamilien. Flere studier som er gjort på dette feltet har ikke tatt stefamiliens særegne trekk i betraktning, og vil derfor kunne oppfattes som normativ, samt ha en stigmatiserende virkning. Forskning som har til hensikt å drive nybrotsarbeid og som samtidig benytter seg av kjente og veletablerte referanserammer, kan risikere å ha motsatt virkning; nemlig å reproducere ”gamle” forestillinger og forsterke folks stereotype antakelser. Fremtidig forskning bør heller ha som mål å utvide vår kunnskap om *innholdet* i hva det vil si å være stebarn eller steforelder, heller enn å stadig konstatere at ste- rollen *er* annerledes, og dermed vanskelig (Levin 1993). Den store utfordringen blir dermed å fange det egenartede og særegne hos et fenomen sett fra et aktørperspektiv, samtidig som man unngår å sammenligne det med fenomener vi har mye viten om fra før.

Forskning fra et aktørperspektiv er også av fundamental betydning, særlig i forhold å ivareta *barns* perspektiv. Ved forskning på stefamilier har foreldre og steforeldre fungert som barnas talerør, og vår kunnskap om stebarn står derfor i fare for å være både mangelfull og feilaktig. Ifølge Levin gjelder ikke dette kun forskning på stebarn, men derimot all forskning på barn, der de voksnes forestillinger ukritisk blir benyttet som talerør for barnas synspunkter (Levin 1993). Når voksne tolker barns reaksjoner, er det ikke uvanlig at de ubevisst legger sin egen

sinnstilstand til grunn for det de observerer (Haaland 1988). Endringer i voksnes samlivsmønster innebærer at offentlig statistikk må finne nye veier for å beskrive barns livsverden (Jensen mfl 1991).

Vår manglende kunnskap om tema har ført til at stefamilien er et marginalisert fenomen. Den stadig økende andelen stefamilier som hvert år ser dagens lys forteller oss allikevel at dette er en familieform som fyller en funksjon i det norske samfunnet. Dersom vi er interessert i at denne familieformen, som faktisk er et produkt av rådende samfunnsforhold, skal ha bedre forutsetninger for å overleve, er det et stort behov for å utforske fenomenet ytterligere.

Undersøkelser som bekrefter det avvikende og vanskelige har vi mengder av. Tiden er inne for å gå et skritt videre og se fenomenet i et nytt og mestringsorientert lys.

”To marry again represents the triumph of hope over experience” (Visher & Visher 1988).

7. Kildeliste

- Adams, B. N. & Trost, J. (red.) (2005): *Handbook of world families*. USA: Sage Publications, Inc.
- Amato, P. R. (1994): The Implications of Research Findings on Children in Stepfamilies. I Booth, A. & Dunn, J. (1994): *Stepfamilies. Who Benefits? Who does not?* USA: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Anderson, E. R, Greene, S. M., Hetherington, E. M & Clingempeel, W.G (1999): The Dynamics of Parental Remarriage: Adolescent, Parent, and Sibling Influences. I Hetherington, E. M. (1999): *Coping with Divorce, Single Parenting and Remarriage*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Antonovsky, A. (2000): *Helbredets mysterium. At tåle stress og forblive rask*. København: Hans Reitzels Forlag a/s.
- Ballade (2000): *Kunstpolitikken – kulturpolitikens stebarn?*
<http://www.ballade.no/nmi.nsf/doc/art2000110614594569070267> (16.05.2007)
- Bieltvedt, I., Henriksen, P. & Reisegg, Ø. (hovedred.) (1993): *Aschehoug & Gyldendals lille norske leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget, H. Aschehoug & Co. A/S og A/S Gyldendal Norsk Forlag.
- Borge, A. I. H. (2003): *Resiliens. Risiko og sunn utvikling*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Bray, J. H. (1999): From Marriage to Remarriage and Beyond. Findings from the Developmental Issues in Stepfamilies Research Project. I Hetherington, E. M. (1999): *Coping with Divorce, Single Parenting and Remarriage. A Risk and Resiliency Perspective*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Bø, I. & Helle, L. (2002): *Pedagogisk ordbok. Praktisk oppslagsverk i pedagogikk, psykologi og sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Cherlin, A. J. & McCarthy, J. (1985): Remarried couple households: Data from the June 1980 Current Population Survey. I *Journal of Marriage and the Family*, 47: 23-31.
- Coleman, M. (1994): Stepfamilies in the United States: Challenging Biased Assumptions. I Booth, A. & Dunn, J. (1994): *Stepfamilies. Who Benefits? Who Does Not?* New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- DeGarmo, D. S. & Forgatch, M. S. (1999): Contexts as Predictors of Changing Maternal Parenting Practices in Diverse Family Structures: A Social Interactional Perspective of Risk and Resilience. I Hetherington, E. M. (1999): *Coping with Divorce, Single Parenting and Remarriage. A Risk and Resiliency Perspective*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Duberman, L. (1975): *The Reconstituted Family*. USA: Nelson-Hall Publishers.

-
- Fast, I. & Cain A. C. (1966): The stepparent role: potential for disturbances in family functioning. I *American Journal of Orthopsychiatry*, 36:(3): 485-491. USA: American Orthopsychiatric Association.
- Fine, M. A., Coleman, M. & Ganong, L. H. (1999): A Social Constructionist Multi- Method Approach to Understanding the Stepparent Role. I Hetherington, M. A. (1999): *Coping with Divorce, Single Parenting and Remarriage. A Risk and Resiliency Perspective*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Furstenberg, F. F. (1988): Child care after divorce and remarriage. I Hetherington, E. M. & Arasteh (red): *Impact of divorce, single parenting, and stepparenting on children*. USA: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Furstenberg, F. F & Spanier, G. B (1988): *Recycling the family: remarriage after divorce*. USA: Sage Publications.
- Furstenberg, F. F. & Cherlin, A. J. (1991): Divided families: what happens to children when parents part? I *The Family and public policy*, 4: 121-137. USA: Harvard University Press.
- Ganong, L. H. & Coleman, M. (1984): The effects of remarriage on children: a review of the empirical literature. I *Family Relations*, 3: 389- 406.
- Garmezy, N. & Rutter, M. (1988): *Stress, coping and development in children*. USA: John Hopkins University Press.
- Gilje, K. B. & Vold, T. (2004): *Oppdrag: MAMMA, PAPPÅ. Fortellinger fra en ny generasjon foreldre*. Oslo: Kagge Forlag AS.
- Gjærum, B., Grøholt, B. & Sommerschild, H. (1998): *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Haaland, K. R. (1988): *Familien etter skilsmissen. Erfaringer med delt omsorgsordning*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag AS.
- Hansen, A. & Andersen, A. S. (1984): *Barns levekår. Children's level of living. Oslo - Kongsvinger*: Statistisk sentralbyrå.
- Hetherington, E. M. & Stanley-Hagan, M. M. (1999): Stepfamilies. I Lamb, M. (1999): *Parenting and child development in "non-traditional" families*. USA: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Hetherington, E. M. (1999): *Coping with divorce, single parenting and remarriage: a risk and resiliency perspective*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Hetherington, E. M. & Arasteh, J. D. (red) (1988): *Impact of Divorce, Single Parenting and Stepparenting on children*. USA: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Hjardemaal, F. (2002): Vitenskapsteori. I Kleven, T. A. (red.): *Innføring i pedagogisk forskningsmetode. En hjelp til kritisk tolkning og vurdering*. Oslo: Unipub AS.

- Husom, N. (2002): Spesialforeningene – legeföreningens stebarn? I *Tidsskrift for Den norske lægeförening* 2002; 122; 1512-3.
http://www.tidsskriftet.no/pls/lts/pa_lt.visSeksjon?vp_SEKS_ID=559215
 (16.05.2007)
- Ihinger- Tallman, M. & Pasley, K. (1987): *Remarriage and stepparenting today: current research and theory*. New York: Guilford Press.
- Jensen, A. M., Moen, B. & Clausen, S. E. (1991): *Enebarn, delebarn, stebarn? Barns familier i lys av nye samlivsmønstre blant foreldre i 1970- og 80- åra*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Juul, J (2004): *Livet i familien*. Oslo: Pedagogisk forum.
- Jørgensen, G. (2002): *Den nye f@milie*. Danmark: Det Schønbergske Forlag.
- Jørgensen, T. (2001): Til barnas beste: samværsrett og blodsbandforestillinger. I Howell, S. & Melhuus, M. (red.) (2001): *Blod- tykkere enn vann? Betydninger av slektskap i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Kleven, T. A. (2002): Hvordan er begrepene operasjonalisert? –Spørsmålet om begrepsvaliditet. I Kleven, T. A. (red.): *Innføring i pedagogisk forskningsmetode. En hjelp til kritisk tolkning og vurdering*. Oslo: Unipub AS.
- Lamb, M. E. (1999): *Parenting and Child Development in "Nontraditional" Families*. USA: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Levin. I. (1993): *Stefamilien- variasjon og mangfold*. Universitetet i Trondheim, Den allmennvitenskapelige høgskolen, Institutt for sosialt arbeid.
- Masten, A. S, Best, K. & Garmezy, N. (1990): Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. I *Development and Psychopathology*, 2: 425- 444.
- Moxnes, K. (1990): *Kjernesprengning i familien? Familieforandring ved samlivsbrudd og dannelse av nye samliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nergård, V. (2005): *Slekt og rituelt slektskap i samiske samfunn. –Innspill til en psykodynamisk forståelse av sosialisering*. Universitetet i Oslo; det utdanningsvitenskapelige fakultet. Produsert i samarbeid med Unipub AS.
- Norbye, A. N. B. (2001): Forpliktelse og følelser: Om slekt, familie og familiebedrifter. I Howell, S. & Melhuus, M. (red.) (2001): *Blod- tykkere enn vann? Betydninger av slektskap i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Reber, A. (1995): *The penguin dictionary of psychology*. England: Penguin Books.
- Rutter, M. & Taylor, E. (2002): *Child and Adolescent Psychiatry*. USA: Blackwell Science Inc.

-
- Rutter, M. & Garmezy, N. (1983): *Stress, coping, and development in children*. New York: McGraw-Hill.
- Sommerschild, H. (1998): Mestring som styrende begrep. I Gjærum, B., Grøholt, B. & Sommerschild, H. (1998): *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Statistisk sentralbyrå (2007): *Færre barn bor med begge foreldrene*.
<http://www.ssb.no/emner/02/01/20/barn/> (16.05.2007)
- Thuen, F. (2004): *Livet som deltidsforeldre*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Trost, J. (1990): Do We Mean the Same by the Concept of Family? I *Communication research*, Volume 17 # 4.
- Tveit, K. (2002): Historisk forskningsmetode. I Kleven, T. A. (red.): *Innføring i pedagogisk forskningsmetode. En hjelp til kritisk tolkning og vurdering*. Oslo: Unipub AS.
- Visher, E. B. & Visher, J. S. (1988): *Old Loyalties, New Ties. Therapeutic Strategies with Stepfamilies*. New York: Brunner/ Mazel, Inc.
- Visher, E. B. & Visher, J. S. (1979): *Stepfamilies. A Guide to Working with Stepparents and Stepchildren*. New York: Brunner/ Mazel, Inc.
- Visher, E. B. & Visher, J. S. (1982): *Styvfamilj. Problem och möjligheter i familjer med barn från tidigare äktenskap och relationer*. Sverige: Trädet i Äppelviken AB, Mark Paterson & Associates, Brunner/ Mazel Inc.
- Vårt Land (2006): *Stebarn sliter på skolen*. Papirutgaven (15.08.06)
- Waaktaar, T. & Christie, H. J. (2000): *Styrk sterke sider. Håndbok i resilience grupper for barn med psykososiale belastninger*. Oslo: Kommuneforlaget AS.
- Waksvik, S. (2005): *Seriøs kunst – medienes stebarn*.
<http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/article1139808.ece> (16.05.2007)
- Walsh, F. (1998): *Strengthening Family Resilience*. USA: The Guilford Press.
- Wise, J. B. (2005): *Empowerment Practice with Families in Distress*. USA: Columbia University Press.
- Øzerk, K. & Larsen, W. (1999): *Mestringsbilder i grunnskolen*. Oslo: Oslo Kommune, Skoleetaten, PP- tjeneste Chr. Kroghsgt. 30, 0186 Oslo.
- Øzerk, K. & Larsen, W. (2001): *Sammenhengende bilder. –En studie av sammenhenger mellom ulike faktorer i livssituasjonen til barn med krigs- og fluktopplevelser*. Oslo: Oslo Kommune, PP- tjeneste Chr. Kroghsgt. 30, 0186 Oslo.